

JURYMEDLEM – PÅ GODT OG VONDT

*En kvalitativ sosiologisk studie av jurymedlemmers erfaringer ved å
være sådanne medlem.*

Masteroppgave av Vibeke Bjørnstad
Sosiologisk Institutt Universitetet i Bergen 2003 – 2004

DEL I bakgrunn

Del I strekker seg fra kapittel 1 til kapittel 3. Først kommer en introduksjon om vekselvirkning mellom samfunn og rett, dette gjøres for å sette oppgaven inn i en ramme. Før jeg gir et innblikk i juryordningen og hvem en jury består av, kommer valg av prosjekt – problemstilling og formål. Deretter følger en forklaring om den videre oppbygning av oppgaven. Videre et kapittel om oppgavens teoretiske rammeverk, så om metodiske avveininger og valg som ligger til grunn, samt etiske betraktninger. Det synes hensiktsmessig å klargjøre teori og metode i del I da begge vil tjene analysen i senere deler.

1 INTRODUKSJON

1.1 Vekselvirkning samfunn og rett

Emile Durkheim (1858-1917) og Max Weber (1864-1920) var banebrytere for retts sosiologiens fremvekst. Begge behandlet forholdet mellom rettssystemet og samfunnet og så på rettens funksjon i og for samfunnet. Durkheim og Weber representerte en konsensusorientert sosiologi, mer marxistiske teoretikere så rettssystemet som et middel for kapitalistklassen til å utbytte og undertrykke lavere klasser. Felles synes det å være at de fokuserte på maktstrukturene i forholdet mellom samfunn og rett. Også i dag synes de fleste å se retten som en del av en samfunnsmessig helhet, som én komponent i et samfunn som må karakteriseres som dynamisk med stadige endringsprosesser. Retten fremstår som en viktig samfunnsinstitusjon og som en viktig del av samfunnet, og må dermed ses i en samfunnsmessig ramme. Den menneskelige sameksistens er både direkte og indirekte preget av samfunnets rettsregler og den rettslige dimensjon er en viktig del av vår sosiale virkelighet. Enten man vet det eller ikke, enten man vil det eller ikke, fungerer rettsregler og juridiske institusjoner i samfunnet. På den ene side står retten for en samling normative ideer, dens makt hviler på normativt grunnlag. På den annen side utøves ideene konkret, retten gis en slags materiell form (Bernt og Doublet, 1996) og et ekspressivt uttrykk. Man kan kanskje hevde at enkelte deler av lovgivningen kommuniseres dårlig, at lover ikke virker etter sin hensikt, og at noen lover ikke følges i praksis. Likevel kan man se retten som en institusjon som bidrar til kontinuitet over tid og som derfor er med på å gjøre samfunnet mulig (Mathiesen, 2001). Retten står som et rammeverk som skaper et minimum av tillit og forutsigbarhet både mellom individer og mellom institusjoner i samfunnet.

Den dømmende makt er formelt en av tre statsmakter og har tradisjoner langt tilbake i tid. For Norges vedkommende er Montesquieus¹ maktfordelingsprinsipp nedfelt i Grunnloven av 1814 hvor det blant annet heter at Stortinget gir lover domstolene må forholde seg til. Det betyr at domstolenes oppgave er å finne en løsning på et gitt forhold ved å anvende de regler Stortinget har vedtatt. Dommerne utnevnes av kongen i statsråd, men i følge forfatningen er dommerne uavhengige i den enkelte avgjørelse; verken Storting, regjering eller andre kan foreskrive domstolene hvordan en sak som er til behandling skal løses. Høyesteretts avgjørelser kan ikke overprøves av andre norske myndigheter. Men, avgjørelsen kan overprøves av internasjonale² domstoler, for eksempel Den Europeiske Menneskerettighetsdomstolen som behandler klager over krenkelser av menneskerettighetene i konvensjonsstatene. Dom avsagt her er bindende for statene, hvilket betyr at Høyesterett i enkelte tilfeller ikke avgjør i siste instans, men i nest siste.

Den dømmende makt kan få forelagt rettsspørsmål som ikke har noen ”løsning” i form av lovtekst, EØS-avtale eller traktatsbestemmelse, og det kan være valg mellom flere mulige løsninger. Andre ganger må domstolene tolke og presisere utydelige bestemmelser. Østerud, Engelstad og Selle (2003) sier at domstolenes makt blant annet ligger i avveiningen av rettigheter som strider mot hverandre og som alle likevel kan ha konstitusjonell forankring, for eksempel ytringsfrihet contra personvern. I slike tilfeller blir domstolene en slags ”lovgivende makt” ved å ha en rettsskapende³ funksjon i samfunnet. Stortinget kan imidlertid endre premissgrunnet ved alminnelig lovendring, med mindre saken også dreier seg om vurdering av en grunnlovsbestemmelse (ibid). Domstolene er også en kontrollinstans overfor den lovgivende og utøvende makt. Eksempelvis ved adgang til å sette til side en lov som strider mot Grunnloven, og til å kjenne en forvaltningsavgjørelse ugyldig dersom den for eksempel finnes usaklig eller strengt urimelig. Endelig utøver denne samfunnsinstitusjonen samfunnsmessig tvang i form av å idømme straff og beslutte sivil tvangsfullbyrdelse (Andenæs, 1996) hvilket institusjonen også synes å være best kjent for gjennom mediedekning. Domstolene er med andre ord en del av statens tvangsmakt, og har dermed et stort samfunnsmessig ansvar. Men, hvilke saker kommer til domstolsbehandling?

¹ Charles de Secondat Montesquieu var en politisk filosof som levde fra 1689-1755 (Bernt og Doublet, 1996).

² Det foregår en økende internasjonalisering og nasjonalstaten er bundet av internasjonalt regelverk og styrket rettighetslovgivning (Østerud, Engelstad og Selle, 2003). Dette vil trolig bli et viktig retts sosiologisk tema.

³ Dette skjer først og fremst via Høyesterett. Selv om det kanskje kommer en lov på området i ettertid, vil denne loven ofte være en lovfesting av hva rettspraksis på forhånd har kommet frem til. Så var for eksempel tilfelle ved avtaleloven av 1918 (Andenæs, 1996).

Samfunnet har mange formelle måter å håndtere konflikter på. For eksempel reklamasjonsnemder, meklingsorganer, konfliktråd, voldgift, advokatmekling før saken kommer inn til domstolen og ved prøveordningen med rettsmekling⁴ i domstolene etter saken er brakt inn dit. Det betyr at mange tvister ender med forlik før de når domstolene. Det finnes likevel flere grunner til at tvister kommer for domstolsbehandling. På den ene side kan det dreie seg om en interessekonflikt (eksempelvis mellom selger og kjøper av en vare), at resultat ikke er oppnådd ved forhandling gjennom advokatmekling, eller når saksgjenstanden er vanskelig å dele, for eksempel i barnefordelingssaker eller arvesaker. Forutsetningen for rettssak er, i følge Aubert (1994), at andre metoder ikke har vært tilgjengelige eller at partene ikke har ønsket å benytte dem. På den annen side kan det også dreie seg om saker der partene ikke har noe alternativ til denne form for behandling, eksempelvis straffesaker og saker av konstitusjonell karakter. I straffesaker skal domstolene først og fremst avgjøre skyldspørsmålet, og dersom tiltalte finnes skyldig; utmåle hvilken straff som skal ilegges.

Mye tyder på at vi lever i et samfunn hvor der ikke finnes én moraloppfatning. Hadde man hatt dét ville det ikke vært stort behov for lekmenn i rettssystemet, lekmenn hadde da i utgangspunktet representert det samme som fagdommerne. På den annen side ville lekmenn uansett ikke vært like drevne i ”spillet” og kunne dermed i alle tilfeller vært ”et friskt pust” i retten. På denne bakgrunn er det interessant om man kan tale om en ”folkelig moral,” og en ”juridisk moral.”

I følge Durkheim må et samfunns sosiale orden relateres både til type og grad av sosial integrasjon fordi integrasjon binder samfunnsmedlemmene sammen på en meningsfull og troverdig måte. Det betyr at et samfunns sosiale solidaritet er et uttrykk for samfunnsmedlemmenes moral. Durkheim setter likhetstegn mellom den moral rettsvesenets lover uttrykker og samfunnsmedlemmenes moral. Han sier;

”In fact, social life, wherever it becomes lasting, inevitably tends to assume a definite form and become organized. Law is nothing more than the most stable and precise element in this very organization..thus we may be sure to find reflected in the law all the essential varieties of social solidarity” (Luckes & Scull, 1983:34).

I kraft av å være moralens vokter beskytter rettsvesenet borgerne. Rettsvesenet er én funksjonell samfunnsinstitusjon som er bygget opp for å ivareta viktige oppgaver, mange flere finnes også, men domstolen har den formelle dømmende myndighet over menneskers orden. I

⁴ Som nå av tvistemålsutvalget ledet av Høyesterettsjustitiarius Tore Schei er foreslått gjort permanent i den nye tvistemålsloven.

følge Goffman (1992) kommer menneskers moralske orden til syne i vår samhandling med andre mennesker; moralen ligger til grunn for våre handlinger. De mest alvorlige brudd på den norske lov sanksjonerer i retten hvor man sanksjonerer med den juridiske moral. På den annen side skal, i følge Durkheim, den juridiske moral gjenspeile den folkelige moral. Idet retten er en samfunnsinstitusjon som i stor grad forvalter hva Stortinget har pålagt gjennom lovene, kan man hevde at moralene vil være to sider av samme sak. Samfunnet utvikler seg og det handler om sakte og langsomme overganger om hva som blir akseptert og hva som anses straffbart. Lovreglene bør justeres etter samfunnsforholdene og dermed vil rettspraksis og lovtolkningen endre seg i takt med den folkelige moral, i hvert fall ideelt sett. Men, det betyr ikke at juridisk og folkelig moral er det samme, ulike hensyn vil kunne gjøre seg gjeldende. Lovreglene fastsettes og reguleres i utgangspunktet av folkelig moral i Stortinget. Men der lov ikke finnes eller der loven gir stort rom til å tolke innskrenkende, utvidende, analogisk eller antitetisk blir vurderingene gjort av domstolen, med andre ord av juridisk moral. Det kan også hende at den folkelige moral ser på den juridiske moral som for streng eller for snill når enkeltsaker er oppe til behandling, *selv om* lovverket domstolen må forholde seg til er trukket opp av en folkelig moral via Stortinget. Det betyr at det kan hevdes at det finnes en flerdimensjonal moral i samfunnet, ikke én som Durkheim sa (men Durkheim mente ikke at det ikke kunne finnes ulike oppfatninger om hvilke moralske oppfatninger som er riktige, men at den enighet som finnes vil være den sosialt viktigste).

For å opprettholde rettens legitimitet, må befolkningen ha tro og tillit til at de avgjørelser som retten fatter er riktige. Da vil borgerne gi en stilltiende aksept av det som foregår, og de avgjørelser som fattes der. Man *kan* tenke seg eksempler som juridisk er straffbare, men som innen den folkelige moral er akseptable (i alle fall til en viss grense), eksempelvis å kjøre for fort, eller gjøre/motta "svart arbeid." Således *kan* man se en spenning mellom den folkelige og juridiske moral, og dermed gå i mot Durkheims syn om at det er det samme. Det kan med andre ord ses på som to ulike ting. Men, ved *jurybehandling* vil *både* folkelig- og juridisk moral komme til uttrykk idet skyldspørsmålet avgjøres av folkelig moral, men kan settes til side av juridisk moral. Det er verdt å merke seg at det ofte synes å være jurister som reagerer på jurykjennelser. Også dette kan stå som et uttrykk for at den folkelige moral og den juridiske moral er to ulike størrelser.

I alle tilfeller finnes trolig en vekselvirkning mellom normative føringer, opinionsklima i befolkningen, materielle forhold og retten (Mathiesen, 2001). Denne vekselvirkningen synes

forutsatt av materialismens klassiker Karl Marx⁵ når han i forsvarstalen (*Tale til jurymedlemmene i Køln*)⁶ talte;

”Samfunnet hviler imidlertid ikke på loven. Det er en juridisk innbilning. Loven må tvert imot hvile på samfunnet, den må være et uttrykk for dets felles interesser og behov, som har sitt utspring i den til enhver tid fremherskende produksjonsmåte. Mot enkeltindividets vilkårlighet” (Marx, 1970:100, Pax utgave, Verker i utvalg 1).

Rettsreglene kan også virke tilbake og stimulere utviklingen, hvilket betyr at rettsregler både følger etter utviklingen i samfunnet *og* viderefører strukturer som skapte dem. Ved en presisering av hvordan forholdene skal være, har rettsreglene en betydelig videreførende og støttende virkning på samfunnsstrukturen; de bekrefter den og gjør det dermed ”opplagt” for mennesker hvordan samfunnet er ordnet. Slik fungerer det kanskje også når enkeltsaker er oppe til behandling; når dommen er falt fortøner det seg kanskje som at ”slik må det være” - den tvil som kanskje var tilstede på forhånd, følelsen av at man ikke helt visste hva som var riktig, avvikes til fordel for at ”selvsagt var det slik.”

1.2 Valg av prosjekt – problemstilling og formål

Sosiologiens tema er på mange måter de endringsprosesser og problemer det moderne samfunn konfronteres med, det finnes således mye man kan fordype seg i. Rettssosiologi fanget tidlig min interesse og når jeg skulle skrive masteroppgave sirklet jeg meg inn mot domstolen og fant juryordningen særlig interessant. At ordningen er lovfestet er ikke noen ”garanti” for at den fungerer tilfredsstillende; ti mennesker som ikke kjenner hverandre skal sammen fatte en avgjørelse om tiltaltes skyld. Disse menneskene skal være tiltaltes likemenn, men dette kan likevel ikke tas helt bokstavelig, dersom tiltalte er alkoholiker uten fast bopel og inntekt kan ikke vedkommende forvente at juryen skal bestå av ti likedanne. En slik sammensetning ville trolig ikke bidratt til økt rettssikkerhet for tiltalte. Det er *prinsippet* om at *folket* skal ta en beslutning uten innblanding av fagdommere som er det sentrale hensyn bak juryordningen. I debatten omkring ordningen har det blitt mye synsing og mange meninger uten grunnlag i empiri, størstedelen av dette synes å komme fra juridisk hold. Fra et demokratisk synspunkt er det ikke ønskelig at kun et slags ekspertkollegium av jurister skal vurdere hvordan norsk straffeprosess fungerer. Forskning har blitt etterlyst⁷ på området for å

⁵ Marx var tysk, radikal filosof og økonom. Han regnes ved siden av Durkheim, Weber, Simmel og Tönnies som sosiologiens viktigste grunnleggere, og han regnes som en av fagets klassikere. Han synes å være best kjent for *Det kommunistiske manifest* (1848) og *Kapitalen* (1867).

⁶ En forsvarstale han holdt da han og to medarbeidere var stilt for retten for oppfordring til skattenektelse i 1849.
⁷ Blant annet av Jussprofessor Ulf Stridbeck i Ole Martin Gangnes *Juryordningen under juridisk press*, Juristkontakt, 4 / 2002.

se på hva som skjer, heller enn synsing i mediene om hva man *tror* skjer. Jeg grep sjansen, det ville være interessant å belyse dette fra et sosiologisk ståsted.

Jeg ønsket å foreta en studie av jurymedlemmenes opplevelse av å være sådanne medlem, jeg ville gjøre en studie hvor jurymedlemmer skulle få dele sine erfaringer som sådanne medlem – både på godt og vondt. Jeg ønsket, vel vitende om at dette ville være sammensatt, kunnskap om hva som ligger til grunn for juryens beslutning om ”ja” eller ”nei” på spørsmål om et annet menneske er skyldig etter tiltalen. Det var med andre ord prosessen frem mot juryens kjennelse om tiltaltes skyld som stod i fokus. Jeg fant at aktor, forsvarer, tiltalte og eventuelle andre vitner konstruerer mer eller mindre troverdige historier om hva som har skjedd. Problemet for jurymedlemmene er å finne frem til hva som er ”sant” av det de hører og ser i hovedforhandlingen. Oppgavens problemstilling er; **Hvordan konstruerer jurymedlemmer en ”sannhet,” og endres denne i interaksjon med andre jurymedlemmer ?**

Hva gjaldt formålet, var det *ikke* jurymedlemmers erfaringer i én konkret sak jeg var interessert i, men deres erfaringer som jurymedlem på et generelt grunnlag. Jeg var ikke interessert i personlig stemmegivning eller hva som foregikk under konkrete saker eller rådslagninger. Dette var også med henblikk på å unngå taushetsbelagt materiale. Mange valg har blitt tatt, helt fra de første ideer om hvilket område jeg ønsket å se nærmere på til siste punktum settes. Det viktigste synes i alle tilfeller å være klar over valgene, og hva disse innebærer. Det handler om å ta valg og være seg bevisst at man gjør nettopp dét. Mason sier dette treffende i Norman Blaikies *Designing Social Research*;

”We should be reflexive about every decision we take, and that we should not take any decisions without actively recognising that we are taking them” (2000:55).

1.3 Tilbakeblikk på juryen i systemet

Frem mot 1887 dominerte embetsmenn norsk strafferettspleie, juryspørsmålet kom opp i 1840-årene og i 1845 fikk juristene Aubert og Munch-Ræder innvilget et reisestipend for å undersøke juryens stilling i andre land. Men, i 1866 erkjente Stortinget at tiden ikke var moden for jury. I 1881 kom imidlertid spørsmålet opp igjen, det ble satt ned en komité og i tråd med demokratisk utvikling av folkestyret, ble forslaget med jury vedtatt og ordningen ble innført i straffeprosessloven i 1887. Ordningen kom nærmest som en politisk garanti, den skulle beskytte personlig frihet og hindre overgrep mot borgerne. Professor i sosiologi, og jurist, Vilhelm Aubert (1922-1988) uttalte;

”Når legfolk bringes inn i den dømmende makt, er det imidlertid ikke bare som en garanti mot overgrep fra statens side, det er også for å hindre at ensidige juridiske

synspunkter skal dominere rettsvesenet. Det er som om jussen har produsert en slags antibiotika mot sine mulige skadevirkninger” (1976:226).

For å hindre at den dømmende makt bare bestod av teknisk-juridiske argumenter som stod langt fra folkelige vurderinger, fant man en slags ”antibiotika.” Således økte også domstolenes legitimitet blant folket. Hvilken tid var dette egentlig i Norge ?

Industrialiseringen hadde begynt, men det var fortsatt enkle forhold, små byer og store landdistrikter. Den teknologiske utviklingen hadde startet, tog var kommet, men dette var tiden før bil og fly, bud kom med viktige meldinger på døren. Straffeprosessloven stammer med andre ord fra en relativ enkel tid, men likevel fant man behov for element av folkelige vurderinger i domstolen. I hovedtrekk er innholdet i denne loven fremdeles med oss, men en del forandringer er gjort. For eksempel har det skjedd en gradvis innskrenkning i bruken av jury. Det er nå begrenset til behandling av anke over skyldspørsmålet i de alvorligste straffesaker, forbrytelser som *kan* medføre fengsel i mer enn 6 år. I straffeprosessloven av 1981 heter det i § 352;

”Lagmannsretten skal under ankeforhandling settes med lagrette når det er anket over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet og anken gjelder straff for forbrytelse som etter loven kan medføre fengsel i mer enn 6 år.”

Det er med andre ord maksimumsstraffen for handlingen som er avgjørende, ikke hvilken straff vedkommende er pådømt i første instans. Det betyr at det ofte er tiltalte for drap, sedelighet og store narkotikaforbrytelser som kommer for jury i annen instans. Etter toinstansordningen ble innført, starter i dag alle straffesaker i tingretten, hvor behandlingen skjer av en ordinær meddomsrett som vil si at det er en fagdommer og to lekdommere som arbeider sammen i hele prosessen. Avgjørelsene, både de fellende og frifinnende, samt dissensene (uenighetene) begrunnes her. Lagmannsretten er ankedomstolen, men det betyr *ikke* at alle saker automatisk går gjennom to instanser. For at saken skal behandles i lagmannsretten må dommen fra tingretten ankes fra enten tiltalte eller påtalemyndigheten. Før toinstansordningen ble innført, gikk sakene som hadde strafferamme over 6 år rett til jurybehandling i lagmannsretten *uten* først å være behandlet i tingretten (daværende by – herredsrett). Det betyr at skyldspørsmålet da kun ble avgjort én gang idet Høyesterett ikke behandler selve skyld - avgjørelsen. Man kan dermed hevde at rettssikkerheten ble bedret under innføring av toinstansordningen. Ikke alle sakene som ankes inn for lagmannsretten slipper inn, dette er tilfeller hvor lagmannsrettens kjæremålsutvalg finner at anken åpenbart ikke kan føre frem. Men, saker med strafferamme over 6 år, med andre ord saker som skal gå for jury, kommer i alle tilfeller inn og får dermed behandlet skyldspørsmålet på ny. I tilfeller

der fagdommerne setter juryens kjennelse til side vil denne type saker få skyldspørsmålet behandlet også en tredje gang; da for en stor meddomsrett i lagmannsretten, med nye lekdommere og fagdommere. Pr 01.01.2004 finnes 6 lagmannsretter fordelt utover i Norge, til sammenlikning finnes 1 Høyesterett, 88 førsteinstansdomstoler og 434 forliksråd (Sæther, 2004).

Det er interessant å merke seg at bruk av jury kun gjelder saker om straff, ulike hensyn gjør at andre saker er unntatt, for eksempel er saker om spionasje etter straffelovens kapittel 8 og 9, unntatt for jury fordi det er et særlig ønske om at få skal ha kjennskap til slike opplysninger. Videre skal ikke saker om tvungen omsorg behandles av jury, ei heller saker hvor siktede var under 18 år da forbrytelsen angivelig ble begått. Sist går ikke saker som behandles på ny etter tilsidesettelse av en jurykjennelse for ny jury, men for stor meddomsrett i lagmannsretten. En stor meddomsrett vil si at tre fagdommere og fire lekmenn sammen avgjør skyldspørsmålet, og dersom tiltalte finnes skyldig, utmåler de sammen straffen. Selv om det finnes noen unntak går de aller fleste svært alvorlige saker for jury, hvilket betyr at det hviler et stort ansvar på dens medlemmer.

Enkelte saker som går for jury får svært stor medieoppmerksomhet, for eksempel "Orderud saken," "Birgitte saken" og "Gamal Houssein saken." Andre ganger anser ulike media det betenkelig at en begrunnet førsteinstansdom kan endres gjennom en ubegrunnet juryavgjørelse. I andre tilfeller reageres det på avgjørelser om at en som er frifunnet for handlingen, likevel kan dømmes til å betale erstatning for samme handling. Det er mange argumenter for og mot juryordningen, min oppgave her er ikke å ta stilling til disse. Det synes likevel viktig å gjøre klart at argumentasjonen omkring ordningen ikke dreier seg om hvorvidt man skal ha lekmannselement i norske domstoler, men i hvilken form man ønsker sådanne (også ved stor meddomsrett vil lekdommerne være i flertall). Det er med andre ord ikke tale om å ha, eller ikke ha, lekdommere. Men, hvilke mennesker tjenestegjør som jurymedlem ?

1.4 Hvilke mennesker består en jury av ?

Det er *prinsippet* om at folket uten innblanding av fagdommerne, skal ta beslutningen om tiltaltes skyld, som er det sentrale. Likevel må man kunne stille spørsmål med hvem en jury i realiteten består av. Den som stilles for retten i Bergen, og skal dømmes "av sine likemenn" vil mest sannsynlig, etter tall fra NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn*, møte lekmenn født og oppvokst i Norge, som jobber kommunalt eller statlig, har passert 55 år og som har en inntekt høyere enn gjennomsnittet (alder og inntekt henger sannsynligvis sammen, og også

utdannelse spiller trolig inn her). Hvis man da er en ung mann med minoritetsbakgrunn, løs bukse, hestehale, skjegg, uten fast bopel og som livnærer seg på sosialkontoret, vil avstanden til dagens jurymedlemmer være så stor at man kan fastslå at man overhodet ikke kan tale om ens "likemenn." Det skal sies at eksemplet her inneholder kun ikke – typiske trekk i forhold til jurymedlemmene, de fleste tilfeller vil trolig ikke inneholde alle disse trekkene. Likevel illustrer eksemplet poenget med at ved stor avstand vil alt fra ytre bekledning til ordenes konnotasjoner (tilleggsbetydninger) være så forskjellige at parten i utgangspunktet vil stå svakt med tanke på å oppnå juryens "gunst."

Hvem som kan være jurymedlem er regulert blant annet i domstollovens § 65. Det heter; *"Valgbare er mænd og kvinder, som har fyldt 18 aar, og som er vederheftige og valgbare ved kommunale valg."* I følge forarbeidene til loven handler vederheftighet om å kunne betjene ens økonomiske forpliktelser etter hvert som de forfaller. Utvalget i NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn* sier at man ikke har noen grunn til å tro at det foretas noen særlig kontroll av dette (2002:47). Hvem som er valgbare fremgår av valgloven §§ 3 (1) og 12 (3); man må være 18 år, norsk statsborger eller ha stått innført i norsk folkeregister som bosatt i riket de siste tre år før valgdagen og ellers fylle de samme vilkårene som gjelder for norske statsborgere. I domstollovens § 76 (1) heter det;

"Til lagrettemedlemmer og meddommere bør bare vælges folk, som paa grund av sin retsindighet, dygtighet og selvstændighet ansees for å være særlig skikket til hvervet, og som ikke på grund av utilstrækkelig kjendskap til det norske sprog eller av andre aarsaker vil ha vanskelig for at oppfylde de pligter, som hvervet fører med seg."

Bestemmelsen bygger på et prinsipp om at lekdommere skal velges ut fra sine særlige forutsetninger for å påta seg vervet, enten som meddommer eller som jurymedlem; det anses som rimelig å stille visse minstekrav. På den annen side kan ikke disse kravene forstås som absolutte, de bør ses som "retningslinjer." Dette vises også i selve lovteksten; "bør." Det er kommunestyret i de enkelte kommunene, og bystyret i byene, som velger lekdommerne, dette følger av domstollovens §§ 74 og 75 og betyr at lekdommerne er folkevalgte. Den siterte § 76 er en bestemmelse som forutsetter at kommunen skal foreta en individuell vurdering av de lekdommerne som velges, avgjørelsene som fattes av disse kan få store konsekvenser for andre mennesker. At lekdommerne skal velges ut fra sine særlige kvalifikasjoner støttes av utvalget i NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn* som side 63 sier:

”Det er et verv det knytter seg stort ansvar til. Forhandlingene i retten vil dessuten ofte innebære at lekdommeren må forstå og ta stilling til sammensatte og kompliserte problemstillinger. Det kreves trygghet og selvstendighet for å takle sakens til tider alvorlige innhold og for å klare å gjøre seg opp en egen mening om saken og deretter stå for den. Uegnede lekdommere kan gjøre skade både i den enkelte sak og bidra til redusert tillit til rettsvesenet.”

Det handler om et ønske om noen kvalifikasjoner, for eksempel må man hindre at språkproblemer eller dårlig hørsel hemmer en riktig avgjørelse. Men, man kan stille spørsmål om kommunene faktisk foretar en individuell vurdering av hvor enkelt hver og en er. Særlig i de store byene vil det være svært vanskelig, eller nærmest umulig, å gjennomføre en slik individuell vurdering. Det betyr igjen at bydelsutvalgene må få ressurser til å gjøre en nødvendig kontroll av nye kandidater. Om de så ikke får, sier det seg selv at det er mye lettere å ”fornye” dem som allerede er i systemet, fremfor å finne nye. Samtidig er det viktig med bred representasjon, det vil si at de fleste grupper og holdninger i samfunnet skal være representert; juryen skal i størst mulig grad gjenspeile sosiale, økonomiske, kulturelle og verdimeslige forskjeller i befolkningen. Etter kommunevalget 2003 sendte Domstolsadministrasjonen ut brev til alle kommunestyrer der de minnet om viktigheten av at rekrutteringen fører til at sammensetningen av lekdommerne i størst mulig grad gjenspeiler befolkningen i kommunen, og dermed viktigheten av at det velges ut personer med ulike etnisk bakgrunn. Samtidig er det viktig å huske at visse kvalifikasjoner bør være tilstede. Det betyr at lekmennene både skal være representative for folket (representativitetsprinsippet) samtidig som hver enkelt lekmann skal være egnet til oppgaven (kvalifikasjonsprinsippet). Lagmann i Gulating lagmannsrett og leder av utvalget til NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn* Rune Fjeld, sier i kronikken *Dømmes av likemenn*, som er et slags sammendrag av NOU 2002:11 med samme navn, at utvalget i den offentlige utredningen fant at lekdommerne i dag *ikke* er representative for folket. Han sier at aldersgruppen 18-44 år er kraftig underrepresentert, hvilket er i overensstemmelse med hva jurymedlemmene i mitt materiale sier de opplever. Inge sier;

De yngste er det ikke et stort antall av. Det er de midt på livsstien som er i flertall. Om det har noe å bety, er alt etter hvordan du ser på det. Hvis du ser på det i en trend virksomhet så er det med å holde på en del normer og etiske holdninger fra tidligere tider, som ikke så lett glir over i ting utenfra. Og også få noen eldre med, med en god porsjon livserfaring synes jeg er veldig positivt. Men de yngre med sin nysgjerrighet er absolutt på sin plass.

Det er interessant at jurymedlemmene selv erfarer at ulike aldersgrupper representerer ulike holdninger og normer, og at det dermed er viktig at både yngre og eldre er med; ulike aldersgrupper vil kunne utfylle hverandre. Man har i dag en nedre aldersgrense for å kunne bli valgt som jurymedlem på 18 år. Jeg støtter opp om forslaget fra utvalget i NOU 2002:11

Dømmes av likemenn (2002) når de foreslår at den nedre grense for tjenestegjøring i tingretten økes til 21 år, og at den dermed blir 25 år i lagmannsretten (om man da ønsker at jurymedlemmene skal ha tjenestegjort som meddommere i tingretten en periode før). Dette fordi lagmannsretten tar stilling til spørsmål som allerede har vært til tingrettsbehandling og arbeidet i lagmannsretten er særdeles viktig idet skyldspørsmålet her avgjøres for siste gang. Det synes rimelig at lekdommere og fagdommere i samme instans har samme nedre aldersgrense. Man kan stille spørsmål ved hvorfor det ikke finnes en øvre grense; det synes svært uheldig hvis man har jurymedlemmer som for eksempel har svekket iakttakelsesevne. På den annen side kan også yngre ha svekket iakttakelsesevne og det vil finnes mange pensjonister som er svært oppegående og som vil kunne gjøre en strålende jobb som jurymedlem. Å utelukke en gruppe mennesker kun fordi de har oppnådd en viss alder, synes ikke å være noen god, demokratisk løsning. Det synes bedre å luke vekk uegnede, uavhengig av alder, ved kvalifikasjonsprinsippet. Men, det er viktig å huske at stor aldersforskjell mellom tiltalte, og de som skal være ens likemenn kan være uheldig, eksempelvis mellom en tiltalt på 20 år og en jury med snittalder på 65 år. Uheldig i den forstand at man lever og prioriterer ulikt, kort og godt fordi man er på ulike stadier i livet. På den annen side kan kanskje en viss forskjell i alder gjøre at man får en nødvendig ”avstand” og objektivitet til saksforholdet. Håvard sier;

Det kan være en fordel å ikke kjenne forholdene for da vil man gjerne se på det med nye øyne. Men, samtidig så kan det være ting der man ikke forstår som har betydning for sammenhengen. Man må være i stand til å tenke pro et contra

Håvard påpeker at det kan være et problem dersom man ikke forstår noe som har betydning for sammenhengen. Ulike tilhørerne vil kunne tillegge andre konnotasjoner, det vil si tillegge ord andre assosiasjoner og tilleggsbetydninger, enn hva kanskje tiltalte mente å formidle. Dermed vil den tillagte mening og den totale forståelsen av hva som fortelles kunne være meget forskjellig, meningen som forsøkes formidlet vil bare bli oppfattet i begrenset grad av tilhørerne. Dette gjelder alder, men også hvilken bakgrunn jurymedlemmene ellers har. For eksempel består Norge av mennesker fra mange ulike folkegrupper og religioner, hvilket selvsagt bør gjenspeiles i retten. Fjeld sier i kronikken *Dømmes av likemenn* (2002) at utvalget fant at andelen av meddommere med minoritetsbakgrunn er liten, kun to prosent av lekdommerne har ikke norsk etnisk opprinnelse. Og halvparten av disse igjen er nordiske. Dette er lite da det i følge Statistisk sentralbyrå (2000) var 7,3 prosent, eller 332 800 personer, av Norges befolkning som var innvandrere ved inngangen til 2003. I Bergen er der 9 ikke-norske av 2900 lekdommere (Pedersen, *Eneste 18-åring blant lekdommerne*, 23. november 2003), med andre ord svært, svært lite. Dette er betenkelig; juryen skal være representativ, og

i flerkulturelle samfunn vil det si at minoriteter i mye større grad må inkluderes i rettsapparatet. Da selvsagt med krav om vederheftighet, språk og hørsel. Lise forteller;

Kvinner og menn er det styr på, det skal jo være halvparten av hver, så dét fungerer. Og når det gjelder fremmedkulturelle, så er det ikke alltid like opplagt at det alltid kun er den norske kulturen som skal være med å dømme. Det har vi snakket om i juryen, og det er vi helt enig i.

At jurymedlemmene diskuterer juryens sammensetning seg imellom er et uttrykk for at de selv opplever dette som viktig. En eller flere av sakens parter kan være minoriteter og det er ikke til å komme bort fra at mennesker fra ulike kulturer kan representere ulike synspunkt eller holdninger til et saksforhold, slik som selvsagt også mennesker innen én kultur kan. Dette har også å gjøre med best mulig integrering i samfunnet, også minoriteter skal få ta del i norsk rettsvesen og praktisering av norsk lov.

Hva gjelder om det er en representativ sammensetning er også lekdommers utdannelse og inntektsnivå interessant. Utvalget i *Dømmes av likemenn* (2002) fant at enten har lekdommere høyere utdannelse eller svært lite utdannelse, og at inntektsnivået er klart høyere for lekdommere enn for folk flest. Dette er, etter min mening alarmerende idet dette viser at det i realiteten ikke er en gjennomsnittlig sammensetning. Utvalget foreslår å forlate systemet med at medlemmer av bydelsstyrene blir bedt om å skaffe inntil ti navn hver, fordi ved denne måten kan man risikere at utvalget består av ”eliten” av befolkningen. Disse vil trolig være kvalifiserte, men ikke særlig representative. Dette er med andre ord et eksempel som kommer i skjæringspunktet mellom kvalifikasjonsprinsippet og representativitetsprinsippet. Spørsmålet blir hvordan man skal oppnå en bedre representasjon. Utvalget foreslår to reformer. Den første reformen går på en direkte trekning fra folkeregisteret blant dem som har stått der i minst tre år og er mellom 21 og 67 år. Da vil lekdommere gjenspeile befolkningssammensetningen. På den annen side synes det svært betenkelig å avbøte skjev rekruttering på denne måten, rollen som lekmann er krevende og særdeles viktig. Håvard sier;

Jeg er helt imot trekning fra folkeregisteret, fordi da vet man ikke hva man får. Og da kommer vi inn på det som heter skolering, det ville vært mye lettere å manipulere. Og da får man det som heter 'hanging decisions.' Man får ikke enighet fordi man har ikke lært seg å gjennomskue prosedyreteknikkene.

Håvard uttrykker en frykt for at systemet ikke skal ha noen kontroll med hvilke mennesker som skal tjenestegjøre. At man i disse posisjonene har mennesker som er skikket til oppgaven, vil være avgjørende for sikkerhet, tillit og rettssikkerhet i en demokratisk rettsstat som Norge. For å rekruttere bedre, synes det som man må rekruttere mye bredere. Spørsmålet er *hvordan*.

Man må forsøke å tenke alternativt, for eksempel brukte bystyrekontoret i Bergen for første gang stillingsannonse i avisene i 2003 når nye lekdommere skulle rekrutteres. Dette var en meld – deg – selv - kampanje, som kom i tillegg til den mer tradisjonelle rekrutteringen. Dermed gjøres folket oppmerksom på at de har mulighet til å delta i den dømmende virksomhet, hvilket kan ses som et første skritt for å få nye mennesker inn i domstolsapparatet. Den andre reformen som utvalget foreslo er å ha kvoter for ulike aldersgrupper. Dette synes som et svært godt forslag, hvor man får sikret en jevnere aldersfordeling. Men utvelgelsen til kvotene bør ikke foregå ved at partiene rekrutterer lekdommere. Det bør også være en meld deg selv - kampanje samt ”reklamering” eksempelvis på ulike Høyskoler og Universiteter. Slik vil man rekruttere bredere og i stor grad kunne komme skjev rekruttering i møte.

Ovenfor vises at det er mange og sammensatte faktorer som spiller inn på hvem som faktisk tjenestegjør. Det kan også skje at et jurymedlem har gyldig forfall etter domstollovens § 105, og derfor ikke møter. Da trekkes et nytt lagrettemedlem i vedkommendes sted, dette etter samme lovs § 95. I andre tilfeller kan et jurymedlem være å regne som inhabil. Dette er noen av grunnene til at det alltid kalles inn flere enn ti. Det foregår også en prosess der aktor og forsvarer velger bort jurymedlemmer de ikke ønsker at skal tjenestegjøre i saken. Aktor og forsvarer velger bort annenhver gang inntil de sitter igjen med ti, eventuelt trekkes lodd dersom aktor og forsvarer ikke vil velge bort. Det finnes ingen regler for hvem de skal velge bort, dette er opp til hver aktor og forsvarer å bestemme, men det må alltid være fem kvinner og fem menn igjen. De gjenværende som ikke har blitt valgt bort, utgjør de jurymedlemmene som skal tjenestegjøre i saken. Disse tar plass på lagretterekkene, de andre kan gå. Deretter starter selve hovedforhandlingen.

1.5 Oppgavens oppbygning

Jeg vil her klargjøre den videre oppbygning av oppgaven. Oppgaven er delt i to hoveddeler. Også del II vil innledes med en introduksjon om hva som skal tas opp i delen, og en begrunnelse for det. I del I har jeg til nå sett på vekselvirkningen samfunn og domstol samt omtalt valg av prosjekt og gitt begrunnelse for dette. Jeg har også gitt et tilbakeblikk på juryen i systemet, og et innblikk i hvem en jury består av. I det følgende vil jeg gå over til oppgavens teoretiske rammeverk og til slutt i del I kommer et metodekapittel hvor det redegjøres for metoder som er brukt, og de valg som ligger bak dette.

I del II finner de empiriske og analytiske kapitler sted. Innledningsvis en beskrivelse og analyse av retten etter observasjoner i Gulating lagmannsrett, dette kapitlet setter også de øvrige inn i en fruktbar ramme. Deretter følger et kapittel om at det er et system som antar ”utlærte” jurymedlem, dernest et kapittel om jurymedlemmenes foreløpige konstruksjon, før et kapittel om jurymedlemmens felles konstruksjon er på sin plass. Jeg runder av med en avslutning hvor jeg oppsummerer de viktigste funn jeg har gjort og ser funnene i en større sammenheng. Men først over til kapittel to, teoretisk rammeverk.

2 TEORETISK RAMMEVERK

I dette kapitlet skal jeg presentere teori som er relevant i forhold til min problemstilling. For å forklare at samfunnet og dets institusjoner ikke har egen eksistens men er menneskeskapt, konstruert og under kontinuerlig endring, tar jeg i en innledende del utgangspunkt i Berger og Luckmann (1966). I forlengelsen vil Bourdieus habitusbegrep bli presentert, dette for å forklare hvorfor virkeligheten som fremstår som en objektiv realitet likevel kan oppleves forskjellig. I følgen kommer en del om at det skjer en rettsliggjøring når en konflikt bringes inn for domstolen. Deretter følger et kapittel om at ulike "virkeligheter" konstrueres i retten, ved Bennett og Feldman (1981). Disse anvender et konstruksjonistisk perspektiv konkret på domstolen og da jurymedlemmene er en del av domstolen, er det fruktbart å bruke perspektivet fra Bennett og Feldman. I forlengelsen følger Bourdieus begrep om symbolsk makt da det finnes stor symbolsk makt i retten. For å kunne se nærmere på interaksjon og samhandlingens organisering, blir Goffman presentert. Genus judiciaire presenteres fordi samhandlingen i retten unektelig er rettet mot en effekt, Genus judiciaire er en ytterligere detaljering om hvordan virkeligheten konkret forsøkes skapt gjennom bruk av ulike retoriske midler og strategier. Til sammen er dette teoretiske redskaper som er gjensidig utfyllende og som vil brukes som teoretiske rammeverk i analysen av hvordan jurymedlemmer konstruerer en "sannhet" og om denne endres i interaksjon med andre jurymedlemmer.

2.1 Virkeligheten er samfunnsskapt

I følge de amerikanske sosiologene Berger og Luckmann (1966) har mennesker skapt en sosial orden hvor hverdagslivet fremstår som en subjektiv og meningsfull virkelighet. Denne virkeligheten er samfunnsskapt, men kan fremstå som noe som bare "er der," noe som alltid har vært der. Virkeligheten kan oppleves forskjellig for ulike mennesker, men den fremstår som en enhetlig og meningsfull verden. Den sosiale orden er menneskeskapt men oppfattes som objektivt værende. Så lenge man opplever virkeligheten som subjektiv meningsfull, stiller man heller ikke større spørsmål ved den. Når man oppfatter menneskelige fenomener som om de var ting, som noe ikke – menneskelig eller overmenneskelig, oppfattes verden som om den er dehumanisert, dette kalles "reifisering." Berger og Luckmann sier at det er et paradoks at mennesker er i stand til å produsere en verden som i ettertid oppleves som noe annet enn menneskeskapt, som noe man tar for gitt, som en "objektiv virkelighet" for å bruke deres egne ord. Sosiale system har ikke en selvstendig eksistens uavhengig av menneskene, det er menneskeskapt, selv om det kanskje ikke virker slik. Det er menneskenes eget produkt, dette sammenfattes av Berger og Luckmann ved å si;

”Samfunnet er et menneskelig produkt. Samfunnet er en objektiv virkelighet. Mennesket er et sosialt produkt” (1966:9).

Det handler med andre ord om objektiv faktisitet og subjektiv betydning for enkeltindividene, det er et dialektisk forhold,⁸ det er en iboende gjensidighet, *selv om* samfunnet fremtrer som en objektiv virkelighet er det et menneskelig produkt som menneskene selv har skapt. Det handler om kulturelle rammer og forståelsesformer man internaliserer gjennom sosialisering, oppdragelse og samhandling. Underveis har det skjedd en objektivisering. Cato Wadel (1990) synes å uttrykke noe av det samme når han sier;

”Menneskene skaper verken naturen eller dens lover. Men de skaper sin sosiale verden – selv om dette skjer uten deres vitende” (1990:57).

Berger og Luckmann (1966) sier videre at den viktigste opplevelsen av andre finner sted i ansikt til ansikt relasjon som de ser som prototypen på sosial interaksjon. Dette er en gjenlyd av Goffman (som jeg vender tilbake til i 2.3). I en slik relasjon fremstår den/de andre i et levende nærvær som begge tar del, samtidig som språk, i følge Berger og Luckmann, er det viktigste tegnsystemet i menneskesamfunnet. At begge tar del i nærværet gjør at man påvirker hverandres ”her og nå” uavbrutt, og man deler visse kulturelle selvsagtheter om meningen av hva som blir sagt og hvorfor. Garfinkel (1984) sier at dersom vi ikke hadde tatt kulturelle selvsagtheter for gitt, ville meningsfull kommunikasjon ikke vært mulig. Det betyr imidlertid ikke at det ikke er rom for misforståelser; man *kan* mistolke hverandre, dette er en del av virkeligheten (Berger og Luckmann, 1966). Garfinkels etnometodologi - begrep ble til når han studerte hvordan en jury arbeidet. Han merket seg at jurymedlemmene benyttet seg av en viss kunnskap om hvordan samfunnet og rettsvesenet fungerte, samtidig tok de for gitt at de andre jurymedlemmene brukte eller hadde samme type kunnskap (Garfinkel, 1984). Dette hadde jeg med meg under observasjon; det er visse ting både aktørene i retten og jeg, tar for gitt og som derfor vil være vanskelige å ”gripe.”

Hvordan man opplever og tolker for eksempel en situasjon, en person eller en hendelse kan ha en sammenheng med ens ”habitus” for å bruke Bourdieus (1996) begrep.⁹ Habitus er kroppsliggjort kompetanse for å handle i sosiale felt ut fra sin posisjon i det sosiale rom, det er med andre ord en sosialisert subjektivitet og en strukturert kropp. Kanskje mer forståelig kan

⁸ Allerede i 1844 introduserte Marx en forståelse av samfunn som et dialektisk produkt. Durkheim så den sosiale virkelighet som noe kollektivt objektivt, mens Weber mente at både for dagens sosiologi og for historie var erkjennelse handlingens subjektive betydningskompleks, den sosiale virkelighet var et produkt av menneskelig handling tillagt mening (Verstehen).

⁹ Norbert Elias (2000) har også brukt begrepet, men ikke i lik betydning som Bourdieu. Ut fra sine analyser av sivilisasjonsprosessen finner Elias at plasseringen av individer står sentralt, og at figurasjonen kan sammenliknes med en dans som består av individer som grupperes på forskjellige måter. Det handler om rivaliseringer, intriger, avhengighetsforhold, allianser, fiendskap og vennskap (Elias, 2000).

habitus forstås som et slags "skjema" for tenkning og handling, en slags "koffert" (som man ikke kan sette fra seg) med "bagasje" som enkeltmennesket bærer med seg. "Bagasjen" innhold vil være ulik for hvert menneske. Men, de som står nær hverandre i et felt eller i det sosiale rom (bestemt av kapitalvolum og kapitalsammensetning), vil fremstå med, eller i hvert fall over tid utvikle, liknende "bagasje" (strukturer i habitus). Bourdieu taler om klasse - habitus for å beskrive hvordan homologi i ytre livsbetingelser, særlig bestemt av mengden økonomisk kapital, kulturell kapital og sammensetningen av kapitalen, fører til fellestrekk som ensartede holdninger, preferanser, smak, atferd og til distinkte livsstiler. Dermed vil sannsynligheten for én fortolkning være større med liknende utgangspunkt/bakgrunn enn med svært ulike sådanne. Dét betyr imidlertid *ikke* at habitus bør oppleves som et deterministisk begrep. Det er ikke noe deterministisk forhold mellom "bagasjen" til tenkning, opplevelse og tolkning av handling, det utelukker heller ikke sosial kreativitet. Men, idet det er en kroppsliggjøring av deler av de historisk produserte strukturene som finnes i feltene og i det sosiale rom, vil habitusen alltid være med en, mer eller mindre ubevisst. Dette viser viktigheten av å ha en bred sammensatt jury, dersom ikke juryen er bredt sammensatt vil dens medlemmer kunne ha for lik habitus til å gjenspeile befolkningen.

Berger og Luckmann (1996) sier at ens rolle representerer seg selv *og* den representerer et institusjonelt atferdsnettverk. Det betyr at når man som fagdommer dømmer i retten, representerer man rollen som dommer, samtidig som man representerer et nettverk av forventninger til rollen. Dommer rollen vil være forbundet med andre roller, som kan reifiseres. Da begrunner man sine handlinger med rollen; at man for eksempel ikke har valg grunnet ens stilling. Dette vil trolig ikke gjelde jurymedlemmer, som er i retten som lege dommere og gjør tjeneste en gang i blant, ikke flere ganger i uken året rundt. Jurymedlemmene har andre roller som representeres mer enn rollen som lekmann i retten. Dette vil (ubevisst) brukes når man hører på saksforholdet i retten. Det er saksforholdet i sin juridiske variant som diskuteres i rettssalen, når konflikten bringes inn for retten, skjer det en rettsliggjøring¹⁰ av konflikten. Det betyr at det er de opplysninger som er relevante for at saken skal kunne avgjøres i en juridisk referanseramme som blir presentert, "*de opplysninger som gjelder selve det forhold tiltalen gjelder,*" som det heter i straffeprosesslovens § 289. Dette betyr at det kun skal føres bevis for punkter i tiltalen, annet vil ikke tillates. I klartekst betyr

¹⁰ Jeg bruker én betydning av rettsliggjøring, vel vitende om at flere finnes. For eksempel ser Nils Christie rettsliggjøring som en form for "konflikttyveri" mens Johannes Brinkmann sier det er en modellmakt. Jürgen Habermans sier at rettslige strukturer koloniserer livsverden og blokkerer dermed mulighetene for kommunikativ rasjonalitet; en sannferdig, sakspreget og oppriktig dialog. Rüdiger Voigt sa at lovgivningsvekst, byråkratisering og justisialisering har gjort at rettsliggjøring i betydning økende grad av konfliktløsningsmetoder har funnet sted. (Mathiesen, 2001). Maktutredningen har også *sin* betydning.

dette at momenter som ikke er relevante i forhold til de punkt tiltalen gjelder, skilles ut. Det vil si at det kan finnes stoff til konflikten som er viktig i praksis, men som ikke anses relevant i den rettslige sammenheng, for eksempel kan ikke skriftlige erklæringer om tiltaltes dårlige navn og rykte føres etter straffeprosesslovens § 301. Dette *kan* likevel være faktorer som har spilt inn på forholdet, men i rettssalen trekkes fakta som finnes relevante ut av den sammenheng disse fakta ble til i. Konflikten kan dermed forandre karakter. Man transformerer uenigheter og konflikter inn i rettssalen og det er konflikten i sin juridiske utgave man forholder seg til i retten. Samfunnsmessige og mellommenneskelige forhold forenkles. På den ene side kan man hevde at rettsliggjøring er en avdramatisering av en konflikt som kanskje inneholder svært dramatiske komponenter. På den annen side kan man hevde motsatt; konflikten blir mer dramatisk i retten fordi det må en objektiv utenforstående instans til for å fortelle partene hva som er den riktige ”løsning” eller ”svaret” på uenigheten. Det kan finnes tilfeller der rettslige spørsmål overordnes uenighetens egentlige sider fordi konflikten omdannes til mer snever enn den egentlig er. Man kan dermed risikere at sakens egentlige parter nærmest blir tilskuere til sin egen konflikt. Mathiesen sier;

”Juristenes tenkemåte, den rettslige tenkemåte, er ifølge Brinkmann for det første slik at den forenkler samfunnsmessige og mellommenneskelige forhold generelt og konfliktstoff spesielt. For det annet er den slik at den blir et tankemessig hjelpemiddel til å avgrense, beskrive og dermed løse konflikter på helt bestemte måter. Begge sider ved den juridiske tenkemåte, den juridiske modell, gjør - når de brukes på en faktisk konflikt i samfunnet – at konflikten omdannes til en mer overfladisk eller i hvert fall mer snever konflikt” (1989b:13).

Det er juristene som dominerer i retten, der finnes både fagdommere, aktor og forsvarer(e) samt kanskje også en bistandsadvokat. Konflikten blir drøftet i en juridisk referanseramme. Dette gjelder også, til en viss grad, for juryen. Før juryen trekker seg tilbake for å avgjøre skyldspørsmålet, gir lagmannen en rettsbelæring hvor juryen får vite hva som er juridisk relevant, dette følger av straffeprosesslovens § 368. I rettsbelæringen sies hvilke bevis der er i saken, hvilke lover og regler handlingen berører og hvilke rettssetninger som skal legges til grunn. Formålet er, i følge Backer (1989) å vise handlingens rettslige merker (mer om rettsbelæring i 5.3). I retten formes faktum i en rettslig forstått virkelighet, en virkelighet som er juridisk. Det betyr også at jurymedlemmene tar stilling til en sak som er satt i en rettslig ramme, jurymedlemmene deltar således på det juridiske systemets premisser; man får presentert det som i den juridiske virkelighet er viktig. Jurymedlemmene får presentert ulike ”virkeligheter,” som alle gjør krav på å være ”sannheten.”

2.2 Ulike "virkeligheter" rekonstrueres av partene i rettssalen

De amerikanske rettssosiologene Lance W. Bennett og Marta S. Feldman (1981) foretok en omfattende analyse av domstolspraksis i straffesaker i USA.¹¹ Rettssystemet og rettsreglene er ulike i Norge og USA. Likevel kan funn om menneskelige og sosiale prosesser være transnasjonale, og dermed kan funn brukes tross nasjonale grenser, i dette tilfellet fra USA til Norge. Bennett og Feldman bygger sine funn på mer enn et års etnografiske studier (observasjon) av straffesaker i Washington, video opptak av saker, dokumentanalyse og intervju med deltakerne i sakene. Men, de er uklare på hvilke metoder de *egentlig* brukte, de omtaler alle disse metodene frem og tilbake uten å gjøre klart hva de brukte og en begrunnelse for dét. Dette må kunne ses som en kritikk av, og en svakhet i, deres arbeid. De sier;

"Our attention was devoted to those things that might explain how any member of society would know how to follow the proceedings, how to participate in them, and how to 'do justice' in the setting" (Bennett og Feldman, 1981: 11).

De fant at det produseres ulike typer virkeligheter i rettssalen, og hva man som dømmende setter sin lit til i stor grad er et spørsmål om hva som er den mest troverdige historie. Den eller dem som produserer den mest troverdige historie "vinner" fordi man da får dommerne, både fagdommere og lekdommere, til å tro på akkurat *den* versjonen av historien. Bennett og Feldman fant at det i hovedsak var seks faktorer som spilte inn. For det første; fortellerens autoritet, det vil si at dersom fortelleren har stor autoritet er det lettere å tro på vedkommende. Videre var det hvor nyansert historien var, man tror lettere på en nyansert historie. Også om personen har begått den samme handlingen før vil, i følge Bennett og Feldman, spille inn da det antas at man har lett for å tro på gjentakelser. Handlingens kontekst vil ha noe å bety, det vil si en videre kontekst enn akkurat handlingen i seg selv, eksempelvis vil man ha lettere for å tro på allmenn kunnskap som "alle vet." Videre vil handlingens indre sammenheng og logikk mellom dens deler spille inn, god sammenheng og god logikk vil gjøre det lettere å tro på historien. Om handlingen faller sammen med noe man selv kunne gjort i en liknende situasjon vil også ha mye å bety i følge Bennett og Feldman. Særlig hva gjelder det siste, om handlingen faller sammen med noe man selv kunne gjort, vil det ha svært mye å si hvem som dømmer; om den som dømmer vil kunne ha gjort samme handling i en liknende situasjon eller om dét er helt utenkelig. For juryens tilfelle; om juryen gjenspeiler tiltaltes likemenn. Om den så ikke gjør, vil det, i følge Bennett og Feldman (1981) være vanskeligere for tiltalte å bli trodd. De sier;

¹¹ Deres teori er mer kompleks enn det gis uttrykk for her, den omhandler også hva rettferdighet kan sies å være, og skjevheter som kan forekomme i en domstolsprosess. Skjevheter i prosessen kan for eksempel skyldes strukturer idet man ukritisk bruker betegnelser som rasist, kjønnsdiskriminering og klasse - binding. Hovedpoenget deres er likevel at domstolen, så vel fagdommere som lekmenn, legger alminnelige kriterier til grunn for å avgjøre sannhet og falskhet i hva man hører og ser i retten.

”The construction of a coherent story may not guarantee a just outcome if the teller and the norms and experiences are different” (1981:171).

Poenget deres er at både fagdommere og lekdommere, legger vanlige menneskelige kriterier til grunn for å avgjøre om det som sies er sant eller ikke. Dette selv om man har gått inn i en dommerrolle hvor man dømmer ”qua dommer” for å bruke Berger og Luckmanns ord. Bennett og Feldman sier kort og godt at domstolene ”anser som bevist” det som er den mest troverdige fortelling og at en troverdig fortelling må være forankret i virkeligheten. Men, all bevisføring og troverdighetsbygging, for eksempel grad av nyanser, allmenn kunnskap, kontekst og autoritet vil være innlemmet i makt.

Én maktforståelse er makt som sannsynligheten til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre skulle gjøre motstand. Makt er i denne forståelse en evne til å få andre til å gjøre som man selv vil. Dette er den weberianske maktforståelse, i denne forstand er makt et intensjonalt eller viljemessig fundert begrep. Makt kan også være implisitt, som symbolsk makt. Bourdieu beskriver symbolsk makt nærmest som en magisk makt, det er makt til å konstruere virkeligheten. Det er således en form for definisjonsmakt og dermed noe annet enn tvangs – og voldsmakt. Bourdieu (1996) sier:

”Symbolsk makt er denne usynlige makten som bare kan utøves med delaktighet av de som ikke vet at den ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den (1996:38).”

For eksempel kan en person eller en institusjon ha innflytelse uten at personene eller representanter for institusjonene tenker på makt eller har det som formål overfor andre. Det betyr at makten ikke ”bor” i et system, men definerer seg selv gjennom et forhold *mellom* dem som utøver makten og dem som makten utøves på, man kan for eksempel ha tro på ordenes og talerens legitimitet sier Bourdieu. Denne makten er ikke – gjenkjennbar, den er en legitimert form av andre maktformer og er utrolig sterk. Det dreier seg om en mer eller mindre ubevisst anerkjennelse fra dem som ligger under den, symbolsk makt konstituerer den objektive makten som naturlig. Dermed kan reelle maktforhold skjule sin opprinnelse. Bourdieu forklarer;

”Symbolsk makt er en nesten magisk makt som gjør det mulig å oppnå det samme som man kan oppnå ved styrke (fysisk eller økonomisk), og dét takket være den spesifikke mobiliseringseffekten - symbolsk makt virker bare når den anerkjennes, det vil si når det vilkårlige ved den miskjennes (1996:45).”

Dette betyr at det er mottakeren som avgjør den symbolske maktens styrke. Den symbolske makten baseres på symbolsk kapital; det er noe som ”forlanger” ytterligere anerkjennelse og

det har å gjøre med om dette er basert på realiteter. Symbolsk makt er makt til å skjule eller åpenbare noe som allerede finnes. Jo mindre makten er åpenbar, jo mer verdifull er den fordi da tenker man ikke over den (Bourdieu, 1996). Den symbolske maktens effektivitet ligger i at den forvandler det vilkårlige til noe naturlig. Bourdieu sier at makten utspiller seg på ulike felt¹² når man omsetter sin kapital for å nå individuelle mål og han sier at symbolsk makt frembringer reelle virkninger tilsynelatende uten anstrengelse og at det er makt til å konstruere virkeligheten (ibid). Dette kan for eksempel ha å gjøre med interaksjon og organisering av samhandling.

2.3 Interaksjon og samhandlingens organisering

I Goffmans rammeanalyse utvikler han et begrepspar som viser hvordan mennesker forankrer sin forståelse i virkeligheten slik at den til enhver tid fremstår som meningsfull (Goffman, 1974). Rammer i denne forstand er ikke gitt en gang for alle, de utvikles og bekreftes i løpet av interaksjon. Han fremhever at dette må ses i forhold til samhandlingens organisering. Dét betyr at det ikke er en privat forståelse av situasjonen, men at de prinsipper som blir lagt forut, har store konsekvenser for hvordan man forholder seg til hverandre. Til vanlig tar man ”rammene” for gitt. Man tenker ikke over dem, reflekterer ikke engang over at de finnes. Det er først når de blir forstyrret eller brytes at man legger merke til dem. Goffman kaller slike rammer for *commonsensiske*.¹³ *Frame analysis* er en antakelse og eksemplifisering av hvordan konteksten påvirker interaksjon og sosial rolle - utøvelse. I følge Goffman er samhandlingens organisering også en moralsk orden i den forstand at den forplikter til respektfull omgang med andre mennesker. Selve begrepet *rolle* er hentet fra skuespillerkunsten og viser egentlig til papirrullen hvor de skuespillerne hadde teksten nedskrevet (Goffman, 1974). Goffmans bruk av ordet, som jeg her vil legge til grunn, er at samhandlingen er gjennomstrukturert. Det stilles for eksempel ulike oppgaver og krav til en alt etter hvilken rolle man har. Dette innebærer imidlertid at ulike roller *kan* ses som relativt stabile og selvstendige (Østerberg, 1984). Goffman overfører teatermodellen på samfunnet og han definerer interaksjon (*face to face behavior*) som;

”Den gjensidige innflytelse personer har på andres handlinger når de befinner seg i deres umiddelbare fysiske nærvær” (Goffman, 1959:22).

¹² Hvilket er en atterklang av Weber.

¹³ Som han for øvrig har fra Edmund Husserl og spesielt fra Alfred Schütz (Schütz og Luckmann, 1974). Husserl og Schütz tar utgangspunkt i menneskenes ”naturlige standpunkt” til verden gjennom opplevelse. De sier man tar for gitt at verden er intersubjektiv, det er *common sense* erfaring, man tar for gitt at andre tar for gitt.

Det handler med andre ord om en gjensidig innflytelse. I retten finnes interaksjon mellom aktor - jury (kapittel 6.2) og forsvarer - jury (kapittel 6.3). I tillegg finnes interaksjon og gjensidig innflytelse jurymedlemmene imellom; på den ene side er jurymedlemmene ti enkeltpersoner som gjør seg opp egne vurderinger og foreløpige konstruksjoner (kapittel 5 og 6). På den annen side er de et kollektiv; ett fellesskap som består av ti individer som sammen konstruerer (kapittel 7). Goffman knytter interaksjon sammen med rollespill. Rollespillet knytter han til rutine som han igjen knytter til dramaturgiske prinsipper (Goffman, 1959). Dette ble Goffman mye kritisert for; analogien med teateret ble oppfattet som overdrevet, og det ble hevdet at aktøren ikke kunne manipulere situasjoner så mye at man kunne gå inn og ut av ulike roller på troverdig vis (Manning, 1992). Goffman kom til å imøtegå mye av denne kritikken. Han presiserte blant annet at verden ikke kan ses som én scene, men som mange scener, og han presiserte forskjellen mellom å spille en "opptreden" i hverdagslivet i forhold til en rolle for eksempel i et skuespill.

I enhver situasjon vil man måtte "sile," det er ikke mulig å anse all informasjon i hver situasjon som relevant. Likevel forutsettes at det er mulig å komme frem til en eller annen form for "sannhet." For å klare dette setter man hendelser i forhold til hverandre, og skaper orden i noe som tilsynelatende kan være kaos, hvilket kan gjøres uten å reflektere over det faktisk gjøres. Man finner (ubevisst) "brikkene" som passer. I retten vil de ulike partene forsøke å gi tilhørerne flest mulig brikker om hva som har skjedd. Det kan hende det mangler noen brikker, da fyller man som tilhører inn en mening som virker passende, således behøver man strengt tatt ikke ha alle brikkene. Likevel vil det være de brikkene som faktisk foreligger som vil avgjøre hvordan man vurderer saken. Det synes derfor svært viktig for sakens parter å få juryens medlemmer til å få flest mulig slike på plass. Man kan stille spørsmål om det egentlig produseres en objektiv sannhet som rettsidealene tilsier. Goffman sier at det ikke finnes noe objektivt og uavhengig, det er synsing og erfaring basert på ideer. Ens forståelse av et forhold vil således være begrenset av ens erfaringer, ens ideer blir korrigert over tid og "sannhet" vil kunne skifte. Dermed er verden preget av forandring og det vil ikke være mulig å få hundre prosent sikker kunnskap og en hundre prosent sikker "sannhet." Reader i utdannings- og samfunnsforskning ved Open University, Martyn Hammersley sier;

"When we judge ideas to be true or false we do not decide this merely on the basis of factual evidence but in wider terms. We can account of the likely consequences for our well-being of believing the idea to be so. Indeed in certain circumstances we are justified in believing things for which we have little strict evidence" (Hammersley, 1990:51).

Med andre ord er ikke sannhet kun et spørsmål om faktisitet. Det handler om en aksept av sannhet når sannhetens hensiktsmessighet synes viktig, slik den gjør i rettssaker. I retten vil det finnes ulike bevis, - og sannhetskonstruksjoner, det vil være viktig å overbevise om at det er akkurat *ens* versjon av ”sannheten” som er den riktige. Anklage og forsvar vil være rettet mot en effekt, hvilket bringer meg over til Genus *judicale*.

2.4 Genus *judicale* – rettet mot en effekt

Genus *judicale* kommer fra latin og betyr;

”Den typ av språkliga handlingar där man anklagar eller försvarar någon eller något, utifrån frågan om vad som är rätt eller orätt, för att nå fram till en ’dom,’ som i en rättegång” (Johanneson, 1990:35).

Det handler om anklage og forsvar med siktemål om å overtale. Dette er viktig for min problemstilling fordi i retten vil jurymedlemmene høre på at partene forsvarer eller anklager ut fra hva partene mener er rett og urett i saksforholdet, det handler om vurdering og handlingsargumentasjon. Anklagene og forsvaret vil ikke skje i et tomrom eller et vakuum, men i kontekster. I retten er partene i en slags retorisk grunnsituasjon hvor effekten av hva som konstrueres er svært viktig. Målet vil være å overbevise jurymedlemmene og å skape resonans, med andre ord gjenlyd eller gjenklang, hos juryen for rekonstruksjonen av forholdet. For å få til dette brukes ulike språklige redskaper. Det etableres sannsynligheter for hva som har skjedd (logos), troverdighet bygges opp om eller svekkes ved hjelp av karakter og personlighet, (ethos), og følelser hos juryen og andre tilhørere vekkes (pathos). Det ligger også her et relativt sannhetsbegrep; ”sannheten” skapes gjennom bruk av disse tre overtalelsesmidlene som til sammen kan overbevise tilhøreren, juryen.

2.4.1 Logos – argumentasjon og overbevisning skapt gjennom ord

Fra gresk betyr logos tale, ord eller tanke. I følge Johanneson (1990) brukes dette innen retorikken om en tales innhold, argumentasjon og hvordan den er bygget opp. Det er slik det her vil brukes. Ved logos etableres en forståelse av hendelsen; den sannsynliggjøres innen en kontekst, i mitt tilfelle innen rettens kontekst. Det handler om å legge et slags ”puslespill” og for å lage en troverdig historie må hendelser og andre omstendigheter være forbundet med hverandre. Puslespillet bør bygge på holdbare resonnement, og det synes som det ofte bygges opp som at hvis brikke A og B er tilstede, følger også brikke C. Men av og til mangler en av disse. Da blir det opp til jurymedlemmene å forsøke å fylle dette tomrommet; B er for eksempel ikke til stede, men A og C er. Denne oppgaven synes ikke like lett da det (som regel) argumenteres fra to motstridende sider (påtale og forsvar), og også til tider heftig

mellom ulike forsvarere hvis flere tiltalte er involvert. Man skal som jurymedlem forsøke å vurdere de ulike versjonene opp mot hverandre. Talens innhold, argumentasjon, hvordan den er bygget opp og hvordan den fremlegges vil med andre ord være av betydning, for eksempel sammen med troverdighet.

2.4.2 Ethos – bygge eller svekke troverdighet

Rettsaken drives av ulik type interaksjon. Det finnes monologer, for eksempel aktors prosedyre eller lagmannens rettsbelæring. Men, det finnes også dialoger, for eksempel mellom vitner og forsvarer(e) eller aktor under bevisførselen hvor det foregår en slags eksaminasjon. Ethosen vil være de troverdighetsbilder som forsøkes dannes, for eksempel omkring tiltalte og en eventuell fornærmet. Tiltalte og fornærmet må påvirke tilhørerne gjennom sin karakter eller personlighet for å overbevise. Dette hjelper forsvarer og aktor dem med (på hver sin "side"). Hvilke momenter som legges vekt på, vil selvsagt variere etter hva tiltalen gjelder, hvem tiltalte er samt vedkommendes bakgrunn. Imidlertid vil forsvarer forsøke å styrke ethos hos "sin" klient, og forsøke å svekke ethosen til "motparten." Dette gjøres ved å legge vekt på momenter som virker troverdighetsbyggende hos klienten, og troverdighetsnedbrytende hos motparten. At det i hovedsak er troverdigheten til de representerte som er i hovedfokus, betyr ikke at ethosen til de som representerer dem ikke er av betydning. Det vil med andre ord også dreie seg om forsvarer(e) og aktor. Dette synes viktig for å få "full effekt;" man må få juryen til å synes at man er en troverdig person, som representerer en klient som også er troverdig. Spørsmålet blir hvordan man skaper troverdighet. Det er mye som kan virke inn her, eksempelvis høflighet. Også følelsesappell rettet mot tilhørerne generelt, juryen spesielt, kan være et effektivt middel. Dette bringer meg over i pathos.

2.4.3 Pathos – følelsesappell rettet mot tilhører

Pathos er de følelser man forsøker å vekke hos tilhørerne for å overbevise dem. Å appellere til følelser, å skape sympati eller antipati synes å være et godt virkemiddel når målet vil være å få tilhørerne på "sin" side. Men, hvordan skal man gå frem for å vekke de "rette" følelsene? Johanneson (1990) fremhever at man må få tilhørerne til å leve seg inn i fortellingen ved å gjøre den så levende som mulig, man forsøker å få tilhøreren til å "gjenoppleve" hva man mener har skjedd. Man dveler ved de detaljer man synes er viktige og hopper bukk over andre. Målet er å få juryen til å forstå hva tiltalte, eller fornærmede, tenkte, følte og opplevde i situasjonen og eventuelt hvilke motiv som lå bak hendelsen. For å skape sympati eller antipati handler det med andre ord ikke bare om å appellere til juryens fornuft, men også til følelser.

Om man lykkes med gjenopplevelse og følelsesappell er det større sjanse for at man har juryen på "sin" side, enn om man ikke lykkes med dette. Og det synes viktig idet bevis vurderes og stilling til skyld tas av nettopp juryen.

På denne bakgrunn har man kanskje som tilhører grunn til å frykte makten som ligger i språket. En som behersker språket vil kunne være i stand til å bruke det på en slik måte at det gir vedkommende stor innflytelse og makt. Det fruktbare i logos, ethos og pathos er at de peker på visse "knep" som kan brukes (av partene) for å få tilhørerne (juryen) på sin side. Det handler med andre ord om å skape fakta, definisjon og kvalitet om hva som angivelig har skjedd eller ikke skjedd, man spiller for eksempel på motiv, alibi og bevis. Men, jeg mener dette kan kritiseres for enkeltheten; selv om man lykkes med logos, ethos og pathos er det ikke sikkert man får tilhørerne på sin side når disse skal nå frem til en dom, her juryens kjennelse. Dette synes å være for enkelt, også andre faktorer vil spille inn. Man kan for eksempel ha mye logos og oppbygning av "puslespill," men hvis dette ikke gjøres forståelig for juryen, vil man ikke ha kommet noe videre i å overbevise om hva som er "sannheten."

2.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert teori som er analytisk nyttig til min konkrete problemstilling om hvordan jurymedlemmer konstruerer en "sannhet" og om denne endres i interaksjon med andre jurymedlemmer. Jeg startet med Berger og Luckmann fordi jeg så deres teori for å være en god teoretisk start og et godt teoretisk utgangspunkt når de sier at virkeligheten er samfunnsskapt og at den er under kontinuerlig endring idet mennesker aktivt skaper virkeligheten gjennom handlinger. Men, deres teori var for generell til å brukes alene, jeg trakk på Bourdieus habitusbegrep for å anvende teori om hvorfor virkeligheten som fremstår som en objektiv realitet likevel kan oppleves forskjellig. Fordi konflikter som bringes inn for retten synes å bli tatt ut av deres egentlige kontekst for å settes inn i en juridisk kontekst og et juridisk rammeverk, fulgte rettsliggjøring her. Imidlertid manglet jeg noe om den dømmende makt, jeg gikk derfor over til Bennett og Feldman som anvender konstruksjonistisk perspektiv på domstolen. Deres teori sier noe om hvilke "kriterier" man bruker når man konstruerer hva som er en "sannhet" i retten. Teorien så langt kunne imidlertid ikke si noe særlig om den implisitte og symbolske makten som for eksempel ligger i makten til å konstruere. Derfor fulgte en del om symbolsk makt i forlengelsen av Bennett og Feldman. Men, det manglet noe mer konkret om mellommenneskelige prosesser; om interaksjon, samhandling og "spill." Jeg fant at Goffman kunne anvendes fordi hans teorier bygger på en mikrososiologisk iakttagelse om samhandlingens organisering, dramaturgi og interaksjonsorden. I hans teorier manglet

imidlertid noe om hvordan virkeligheten konkret forsøkes skapt for å komme frem til en avgjørelse i retten. Dermed kunne Genus judicale med logos, ethos og pathos komme til sin rett.

Den presenterte teori er om at samfunnet fremstår som en objektiv realitet som vi godtar som en virkelighet, om sosial interaksjon og om makt. Videre er det teori om hvilke metoder, redskaper og teknikker som brukes for å overbevise mottakere (jury). Selv om hver av de teoretiske ”delene” har noen svakheter i forhold til problemstillingen, er de *samlet* et godt verktøy til analysen. Sett i sammen med de metodiske valg blir de svært gode, for eksempel sier Harste og Mortensen i Andersen og Kaspersens *Klassisk og moderne samfundsteori* (2000) om Goffman; ”Ligesom Garfinkel er Goffman frem for alt empiriker, og hans begreber kædes altid sammen med observationer” (2000:211). Dette bringer meg over til metodiske avveininger og valg.

3 METODE – AVVEINING OG VALG

Når man skal foreta en vitenskapelig studie, har man flere metodiske alternativ, det finnes et stort spekter av metoder. Alle har sine sterkere og svakere sider, ingen av metodene er problemfrie eller udiskutable. Likevel vil enkelte metoder egne seg bedre enn andre, alt etter tema, problemstilling, ressurser, praktisk gjennomførbarhet og interesser. Idet jeg i utgangspunktet søkte helhetlig forståelse og innsikt i jurymedlemmers erfaringer og opplevelser ved å være sådanne medlem, med en etter hvert mer fruktbar og konkret problemstilling, falt det naturlig å ha en kvalitativ tilnærming. På bakgrunn av dette valgte jeg å bruke kvalitativ observasjon og intervju. Ved å søke flere kilder mente jeg at de ulike kildene kunne gi ulik informasjon og dermed være grunnlag for en god helhetsforståelse og økt kunnskap. Jeg ville bruke observasjon som grunnlag for intervjuene jeg senere skulle foreta,¹⁴ uten at dette betyr at observasjonene ikke utgjør data i seg selv. Først nå over til forskerens forståelse.

3.1 Forskerens forståelse

Den fenomenologisk inspirerte oppfatningen går ut på at den forståelse man som forsker tilegner seg, er basert på erfaring med det subjektet som konstrueres (Berger og Luckmann, 2000), det vil være i *situasjonen* man får forståelsen. Det betyr at forståelsen for eksempel kommer i stand ved interaksjon med informantene, i dette tilfellet mellom jurymedlemmene og meg. Føllestal, Walløe og Elster (1984) fremhever at forskerens horisont alltid vil være preget av forventinger og at dette styrer hva man vil oppleve som vesentlig. Forskerens beskrivelser og fortolkninger vil nødvendigvis være preget av *dennes* forestillinger. Også informantene som står i interaksjon med forsker vil være preget av sine førfortolkninger. Slikt kan ikke "legges igjen hjemme," verken om man er i rollen som jurymedlem, som privatperson, eller i rollen som forsker. I alle tilfeller vil man være preget av ens før forestillinger, samt av noe teori uten at det betyr at man er styrt av dette. Karen Christensen (1998) sier;

"Det er ikke muligt at arbejde rent induktivt, jf det mer fruktbare begreb om abduksjon, som henviser til en forståelse af, at teoriutvikling snarere finder sted som et resultat av en stadig vekselvirkning mellem deduksjon og induksjon"
(1998: 69).

Det betyr at selv om man ikke på forhånd har noen klar teori, vil man ha visse anelser idet man har interesse for feltet. Men, man vil være åpen til hva som møter en og analysen starter

¹⁴ En av dem som fremhever betydningen av denne kombinasjonen i praktisk arbeid er Sverre Lysgaard i *Arbeiderkollektivet* (1961).

omgående når man starter prosjektet, ikke etter at innsamlingen av materialet er ferdig. Den danske psykologen Jette Fog (1994) sier at det er to forhold som er avgjørende for validiteten i data som er basert på kvalitative intervju. Det er for det første å ikke legge skjul på at relasjonen mellom forsker og informant kan ha betydning for informasjonen man får frem. Intervjusituasjonen er en mellommenneskelig prosess hvor mange faktorer spiller inn, et eksempel er forskerens kjønn. Dette kan ha betydning for hvordan materialet er samlet inn, hva som blir fokusert på i innsamlingsprosessen og hvordan man leser materialet. Med andre ord er det, for det andre, også av betydning hva som skjer mellom forsker og materialet (ibid). På bakgrunn av dette kan man hevde at det ikke finnes en objektiv forskerforståelse, virkeligheten er fortolket, den er ikke umiddelbart tilgjengelig og den fortolkes av alle. Giddens (1993) vektlegger at samfunnsvitenskapene bygger på en ”dobbel hermeneutikk” som nettopp betyr at man forholder seg til en verden som allerede er fortolket av de sosiale aktørene selv, det er ikke tale om objekter, men subjekter som har en oppfatning av tingenes tilstand. Man kan dermed ikke se bort fra de sosiale aktørenes beskrivelser av seg selv og verden. Ved å foreslå nye fortolkninger av en allerede fortolket virkelighet gis vitenskapen anledning til å omfortolke og endre virkeligheten, forskeren går ikke ut og ”henter inn” data eller forskningsmaterialet. På den annen side skal samfunnsvitenskapene drive forskning, noe som gjør at man nødvendigvis må rekonstruere aktørenes oppfatninger for å få frem hva som er av interesse. Bourdieu (1993) vektlegger bruddet med hverdagskunnskapen, ved sitt begrep *misrecognition* forklarer han at hverdagskunnskap ikke gir verken aktørene eller forskeren tilstrekkelig selvbevissthet. Innlevelse er viktig, men ikke nok. Informantenes synspunkt bør fortolkes ut fra en forståelse av det sosiale rommet de eksisterer i, mellom objektive strukturer og subjektiv mening. Han mener aktørenes mening må settes i en større kulturell sammenheng. Dette bringer meg over til ”tynne” og ”tykke” beskrivelser.

3.2 Fra ”tynn” til¹⁵ ”tykk” beskrivelse

”Believing, with Max Weber, that man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun, I take culture to be those webs, and the analysis of it to be therefore not an experimental science in search of law but an interpretive one in search of meaning” (Geertz, 2000:5).

Sitatet er hentet fra den amerikanske antropologen Clifford Geertz *The Interpretation of Cultures* (2000). Han fremhever at kvalitative tekster skal inneholde tykke beskrivelser, “thick descriptions”¹⁶ hvilket betyr at man ikke bare beskriver, men også tolker det som presenteres.

¹⁵ Det er langsomme overganger her.

¹⁶ Hvilket han selv sier han har fra den engelske filosofen Gilbert Ryle (Geertz, 2000:6).

Det handler om en slags dobbelbeskrivelse, i og av kontekst (Sørhaug, 1985). Det innebærer også utsagn om hva informanten kan ha ment med sine handlinger, hvilke fortolkninger informanten selv gir samt den fortolkning forskeren har. Med andre ord finnes et meningsaspekt (ibid). Geertz (2000) sier at en ”tynn” beskrivelse kun gjengir det som observeres og dermed kan sammenliknes med kameraets perspektiv; det er helt rene, objektive beskrivelser hvor man leter etter *egentligheten*, man tar et eller flere ”bilder” for å se hvordan det *faktisk* er. ”Tynne” beskrivelser møter sterk motstand hos Geertz som sier at man i alle tilfeller vil være med på å skape det som formidles. Dermed formidler man *ikke* en virkelighet i form av en egentlighet, det vil være umulig å forholde seg til virkeligheten slik den *egentlig* er (ibid). I alle tilfeller vil ”brillene” man ser med nødvendigvis ha en viss vinkling. Dermed vil beskrivelsene, i følge Geertz (2000) være tykke beskrivelser. Dette er viktig i denne studie fordi jeg fortolker det jeg ser i retten, det er ikke rene konkrete fakta i form av rene data; arbeidet har ikke rene, objektive observasjoner og beskrivelser hvor jeg leter etter egentligheten. Det handler om å beskrive hvem av partene som gjør hva med hvem til hvilken tid, hvor og hvordan. For eksempel hvilke relasjoner partene i retten har til hverandre. Og i følge Sørhaug (1985) er relasjoner alltid – enten det erkjennes eller ei – historier om kultur og organisasjon. Under hovedforhandlingen blir ulike gjenfortellinger av hva som har hendt viktig. Det å gjenfortelle innebærer element av (re)konstruksjon, således blir dette tykke beskrivelser. Det er de juridisk interessante forhold ved hendelsen som er av interesse for retten, andre forhold utelates, det har skjedd en rettsliggjøring av konflikten. Ikke engang den mest deskriptive måte å beskrive hva som foregår i retten, vil være identisk med slik det egentlig er. (Re)konstruksjonene i retten er en gjenfortelling hvori beskrivelsen blir tykk. Dèt betyr i praksis at jeg gjør tykke beskrivelser av andres tykke rekonstruksjoner av hva som har hendt, som kan være tykke av andres igjen. Geertz sier;

”This fact – that what we call our data are really our own constructions of other people’s constructions of what they and their comprehend a particular event, ritual, custom, idea or whatever is insinuated as background information before the thing itself is directly examined” (2000:9).

Geertz (2000) fremhever at man må problematisere hva teksten representerer ved å vurdere den innflytelse forskerens forforståelse kan ha på tolkningen. Det er ikke å legge skjul på at mine beskrivelser er et resultat av konstruksjoner som mastergradsstudent. Jeg ser noe på bekostning av annet, det som jeg observerer vil være et ubevisst ”utvalg” av empirien. Mine observasjoner fra retten vil dermed være det som har gått gjennom ”filteret,” mens annet er filtrert bort. Det vil ikke nødvendigvis være det som skjer hyppigst under forhandlingene som vil komme gjennom ”filteret” og som dermed anses vesentlig; man kan finne vesentlige

fenomen som er viktige uten at disse er kvantitativt utbredt. Det handler om å finne ut *hvorfor* de anses vesentlige. Fra observasjonene gjør jeg tykke beskrivelser idet observasjonene også inkluderer tolkninger om hva informantene kan ha ment med sin væremåte. Eksempelvis fortolker jeg hvorfor aktor tar pauser under utspørring av vitner, jeg fortolker med andre ord hva jeg observerer, det er *ikke* rene objektive ”data” av en egentlighet. Det er meningsaspekt her, det er tykke beskrivelser. Hovedpoenget er ikke beskrivelse av retten og hva som foregår der i seg selv, men fortolkningene av hva som formidles. Jeg går fra et konkret nivå med beskrivelse av hva som foregår til et mer abstrakt nivå om fortolkninger om hva som skjer. På bakgrunn av dette forsvars observasjonsgjennomgangen i kapittel fire.¹⁷

3.3 Kvalitativ observasjon

Det finnes ingen ”oppskrift” på hvordan man skal observere, og det finnes mange ulike typer observasjon. Jeg ønsket å delta i den sosiale situasjonen informantene er i, om enn noe fra siden da jeg ikke var i rollen som jurymedlem, jeg oppholdt meg i rettssalen og satt på en av tilhørerbenkene. Min plassering gjorde at jeg var deltakende observatør uten å ha noen formell rolle i miljøet. Dermed følte jeg stemningen og rettens visuelle uttrykk ”på kroppen,” og jeg oppnådde en ønsket nærhet til materialet. Jeg fikk innblikk i prosesser under hovedforhandling. Jeg studerte informantene og miljøet fra sidelinjen uten å ha noen formell rolle, så visse tendenser og gjorde meg umiddelbare tolkninger av samhandlingen som foregikk. På den annen side bidro min plassering på en av tilhørerbenkene også til at jeg fikk en viss avstand til samhandlingen. Tove Thagaard sier;

”Observasjon er særlig egnet til å gi informasjon om hvordan personer forholder seg til hverandre .. man får et særlig godt grunnlag til å forstå den sosiale sammenhengen som personene inngår i” (1998:12).

Det var også et skjult opplegg, aktørene i sakene var ikke informert fordi sakene var åpne for allmennheten, de gikk med andre ord ikke for lukkede dører. Det er vanlig at sakene er åpne for allmennheten, men i domstollovens § 126 finnes en bestemmelse om når saker kan lukkes: ved hensyn til privatlivets fred, fornærmedes ettermåle, når siktede er under 18 år eller når tiltalte eller vitner ber om det av grunner som retten finner gode nok. Idet jeg også brukte observasjonene som grunnlag for intervjuene jeg senere skulle foreta, fikk jeg øynene opp for flere interessante tema og spørsmål enn jeg hadde før jeg gjorde mine observasjoner. Det innebar at observasjonene hjalp meg med å utforme problematikken til intervjuene, hvilket jeg erfarte svært givende og nyttig. Jeg fikk kunnskap ved å være tilstede, se og høre. Etter hvert

¹⁷ I dette kapitlet vil imidlertid leser finne et bilde av juryrettssalen jeg observerte i, men dette er bare for å illustrere. Jeg tolker og gjør likevel tykke beskrivelser av hva jeg så under observasjonen.

dannet det seg et mønster i samhandlingen, eksempelvis fant jeg et ”spill” mellom ulike roller og at dette spillet fant sted på en slags scene med visse normer og regler. Tolkning og analyse av observasjonene kommer jeg tilbake til i del II.

3.3.1 Saker for observasjon

Jeg observerte to saker, begge gjaldt overtredelse av straffelovens 19de kapittel; *Forbrydelser mod sædeligheten*, men ulike typer sådanne.¹⁸ Hvilke saker jeg skulle observere ble i stor grad bestemt ut fra praktisk gjennomførbarhet; det var denne type saker som gikk i det aktuelle tidsrommet, sett ut fra at sakene ikke måtte være *for* omfattende (ikke mer enn en uke oppsatt tid da jeg ville følge hele forhandlingene) og at sakene måtte gå for jury. Dette forsvares ut fra at det ikke var sakenes innhold som var av interesse, men de prosesser som utspiller seg under forhandlingene og fortolkninger av disse. Men at type saker vil kunne ha betydning for prosessene kan likevel ikke utelukkes. Jeg ønsket å få med meg hele prosessen, derfor fulgte jeg to saker fra start til slutt. Jeg noterte mye, likevel har jeg trolig gått glipp av *noe*, det er umulig å få med seg alt. På den annen side er jeg trygg på å ha fått med meg det jeg i situasjonen så som viktigst, jf forskerens forståelse og tykke beskrivelser.

3.4 Kvalitative intervju

Heller ikke hva gjelder kvalitative intervju finnes noen ”oppskrift,” og det finnes få prosedyrer om hvordan dette skal gjøres. Det er i stor grad en ”prøve og feile” prosess hvor man også må ta beslutninger under selve intervjusituasjonen. Det virket som å være et ”skummelt” terreng for en uerfaren mastergradsstudent som meg. Men, samtidig syntes jeg det virket veldig spennende og utfordrende. Jeg søkte informasjon om en sosial prosess; om juryens medlemmer og deres erfaringer i rollen som jurymedlem og valgte derfor å bruke intervju for å samtale med jurymedlemmene selv. Formålet med intervjuene var å gripe det som ikke kunne observeres. Steinar Kvale (1997) sier;

”I dagens forskning innhenter man ikke lenger kunnskap bare gjennom ytre observasjon og eksperimentell manipulasjon av menneskelige anlegg, men man fokuserer i stadig større grad på den forståelse som oppstår gjennom samtaler” (1997:25).

Etter å ha gjennomført syv intervju begynte jeg å nærme meg hva blant andre Thagaard beskriver som et ”metningspunkt;”¹⁹

¹⁸ Av hensyn til anonymiteten til sakens parter, velger jeg å ikke oppgi de konkrete bestemmelser tiltalene var etter. Bestemmelsene er ikke avgjørende her når man vet hvilken ”type” saker det dreier seg om.

¹⁹ Dette synes å være det samme som Glaser og Strauss (1967) kaller *saturation*.

”Når studier av enheter ikke synes å gi ytterligere forståelse av de fenomenene som studeres, kan utvalget betraktes som tilstrekkelig stort” (1998:51).

Hva tid utvalget betraktes som tilstrekkelig stort, vil selvsagt være subjektivt. Jeg fortsatte med tre intervju etter jeg følte at jeg nærmet meg dette metningspunktet. At det er et ”punkt” som nås betyr ikke at analysen var kommet veldig langt på dette tidspunkt, det er heller ikke tale om et punkt som brått og plutselig kommer, dette skjer sakte og gradvis. Jeg intervjuet tre jurymedlemmer til, men oppnådde ikke ytterligere forståelse, derfor stoppet jeg på ti.

Dessuten må man et sted si at nok er nok, studiens rammer tatt i betraktning.

Informantene er fem kvinner og fem menn som tjenestegjør ved Gulating lagmannsrett (empirisk oversikt følger i kapittel 3.4.2). At alle tjenestegjør ved samme lagsogn, er av praktiske grunner; jeg hadde ikke mulighet til å reise på kryss og tvers i Norge, både av økonomiske og tidsmessige årsaker. Da jeg som student har mitt virke i Bergen, valgte jeg Gulating som har sitt hovedsete her. Jeg intervjuet jurymedlemmer av begge kjønn for å finne eventuelle ulikheter mellom kjønnene i deres opplevelse av rollen. Det kunne for eksempel tenkes at kvinner og menn opplevde rollen forskjellig, for eksempel viser teori at der kan finnes forskjell i moral mellom kjønnene. Eksempelvis fant professor i psykologi ved Harvard University, Carol Gilligan (2002) at menn søkte etter løsrivelse, mens kvinner var opptatt av tilknytning. Videre fant hun at menn la mest vekt på rettferdighet, mens kvinner var mest opptatt av omsorg når de nærmet seg moralske spørsmål eller ble stilt overfor moralske dilemma.²⁰ I retten er det ofte moralske dilemma, med andre ord vil kvinner og menn, i følge Gilligan, nærme seg saken ulikt og legge vekt på forskjellige sider av den. Når juryen består av både kvinner og menn, kan dermed rettferdighet og omsorg komplementære hverandre og være gjensidig utfyllende, dersom funnene er som Gilligans teori. Jeg ønsket også en viss aldersspredning idet ulike holdningsundersøkelser har vist at alder kan ha mye å bety for synspunkt, holdninger og opplevelser. Jurymedlemmenes synspunkt og opplevelse av rollen, vil i følge dette kunne endre seg etter ens alder og livssituasjon fordi man har ulik type erfaringer på ulike stadier i livet. Der er en aldersspredning på 25 år blant mine informanter.

Intervjuene var halvstrukturerte, de ble gjennomført etter en intervjuguide (vedlegg 4) som inneholdt temaområder og generelle spørsmål om opplevelsen av å være jurymedlem, synspunkt på ordningen som sådan, hvordan ordningen fungerer og noen mer konkrete spørsmål om bevis og sakens parter. Jeg hadde observasjonene fra forhandlingene i retten i

²⁰ Men Gilligan mente ikke med dette at der fantes en – til - en forbindelse mellom kjønn og tenkemåte. Hun mente forskjellen mellom kjønnene oppstod i en sosial kontekst der faktorer som makt og status ble kombinert med biologi. Det var med andre ord både biologi og faktorer som var samfunnsskapte og dermed foranderlige.

minnet. Informantene hadde ikke sett spørsmålene i intervjuguiden på forhånd, og så dem heller ikke før eller under intervjuet. Intervjuguiden lå vendt mot meg, som oftest på et bord. Formålet med dette var at informantene skulle føle seg frie til å fortelle det de ønsket, og legge vekt på de sidene av rollen de var mest opptatt av uten å tenke på hvilke områder jeg hadde sett for meg. På den annen side kan dette ha ført til savn av informasjon om hva jeg tenkte som temaområder før vi startet intervjuet. Intervjuguiden var ofte god å ha i starten av intervjuet, og den fungerte som en slags "sjekklister" ved slutten av intervjuet. Idet jeg søkte kunnskap som var lite kjent på forhånd så jeg det som en fordel at intervjuene ikke var strengt organisert. Hvilken "retning" intervjuene gikk var i stor grad opp til den enkelte informant å bestemme, jeg ønsket et aktørperspektiv. I noen tilfeller fikk jeg korte svar og refleksjoner på spørsmål jeg stilte, andre ganger lange. I andre tilfeller snakket informanten nærmest hele tiden selv og i noen tilfeller tok informanten automatisk opp mye av det jeg selv hadde som tenkte tema, mens andre ganger skjedde ikke det. Noen ventet konkrete spørsmål av meg, eksempelvis sa enkelte at jeg måtte spørre om det jeg ville vite noe om. Det var opptil hver informant å bestemme dette. Jeg opplevde en utfordring i at man på den ene side må man la informanten fortelle mest mulig selv; hva vedkommende var opptatt av omkring rollen kunne være et uttrykk for opplevelsen. Kvale (1997) sier;

"Intervjupersonene forbereder ikke bare spørsmål som er forberedt av en ekspert, men formulerer også selv sin egen oppfatning av den verden de lever i, gjennom dialog med intervjueren" (1997:25).

På den annen side fant jeg behov for en viss fremdrift i intervjuet, med det menes å behandle ulike tema. Intervjusituasjonen var en interaksjonsprosess hvor intervjuene tok form som en samtale. Jeg forsøkte å føle meg frem, og som oftest gikk det ikke lang tid før jeg forstod om vedkommende ønsket å fortelle mye selv, eller om jeg skulle spørre mer, og i tilfelle hvor konkret jeg skulle spørre. Det viste seg at informantene hadde interesse for ulike sider av rollen som jurymedlem.

Man har selvsagt ingen garanti mot at informanten kun forteller det som vedkommende antar at man ønsker å høre, eller oppfører seg på en måte som vedkommende tror settes pris på. Men, man kan ikke i noen tilfeller starte en "mistenkeligjøring" av informanten, dét har man overhodet ingen grunn til.

3.4.1 Portvakt og rekruttering av informanter

Våren 2003 hadde jeg og min hovedveileder Karen Christensen møte med førstelagmann og en lagmann i Gulating²¹ lagmannsrett. Møtet fant sted i Bergen Tinghus og betydde at jeg tidlig fikk portvakter som kunne tillate eller nekte tilgang, informasjon og potensielle muligheter. Portvaktene var nøkkelpersonalet i lagmannsretten, førstelagmannen er leder for domstolen og også lagmannen inngår i lagmannsrettens lederteam. Jeg fikk tilgang, (jf vedlegg 2) og når jeg skulle rekruttere informanter tok jeg utgangspunkt i fire lagrettelister jeg selv valgte, men som jeg fikk av portvaktene. Disse listene innbefattet 48 jurymedlemmer, av totalt 580 sådanne²² i Gulating. Med andre ord er det *ikke* lagmannsretten som står bak valg av lister og dermed ikke bak valg av informanter. Det betyr at portvaktene ikke hadde kontroll med hvilke jurymedlemmer som ble forespurt om å delta i denne studie, jeg hadde frihet til å velge ut jurymedlemmer selv. Å ha portvakt kan ha noen forpliktelser for forsker; for eksempel sendte jeg to ”oppdateringsmailer” underveis i prosjektet for å fortelle hvordan prosjektet gikk, og hvor langt jeg var kommet. Disse ble sendt på bakgrunn av at det under møtet våren 2003 ble reist et ønske om sådanne. Jeg så det som greit å være velvillig, og oppdateringene kan være å betrakte både som en ”tak” for vist velvilje og som et uttrykk for at jeg drev prosjektet frem på en seriøs og progressiv måte.

Vel vitende om at all tillatelse var hentet inn, sendte jeg brev (jf vedlegg 3) til jurymedlemmer med forespørsel om å delta. I brevet ble det informert om undersøkelsen, dens hovedtrekk og formål. Det sosiologisk interessante var eventuelle mønstre i deres erfaringer og opplevelser av å være jurymedlem, ikke enkeltsaker. Ved allerede i brevet fortelle at det ikke var enkeltsaker jeg var ute etter, forsøkte jeg også å bryte ned en eventuell frykt for å bryte den lovpålagte taushetsplikt jurymedlemmene har om enkeltsaker. Jeg var spent på responsen; hvor mange ville la seg intervju? Jeg kunne ikke regne med at alle ville, men til min store glede viste det seg stor interesse. Også lenge etter at intervjuperioden var over, fikk jeg henvendelser fra jurymedlemmer som ville være med. Jeg ønsket i utgangspunktet skriftlig samtykke om deltakelse. Men, i brevet var de alle informert om prosjektet og at det var en masteroppgave med en (selvsagt) etterfølgende publisering. Dette samtalte jeg også med flere av informantene om etter intervjuene, i sammenheng med at mange spurte hva tid oppgaven ville være ferdig og at de var interessert i å lese den. Fordi alle informantene hadde gitt informert samtykke samtidig som prosjektet ikke ville sette informantene inn i en farlig

²¹ Gulating er den nest største anke-domstolen i Norge med en fast stab bestående av 31 lagdommere, 4 lagmenn, 1 førstelagmann og 21 saksbehandlere. Den omfatter fylkene Rogaland, Hordaland samt Sogn og Fjordane.

²² Tallet er hentet fra Evensen og Folkestad *Dommere i magen* (<http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrkhordaland/3233875.html>), 5. november 2003.

sammenheng, ei heller være sentrert rundt nære, personlige og sensitive opplysninger, så jeg det ikke påkrevd med skriftlig samtykke. Jeg ville kunne sikre informantenes anonymitet, og dette har også noe å gjøre med en naturlig tillit mellom informant og forsker. Det viste seg imidlertid at jeg fikk skriftlig samtykke da de aller fleste svarte pr brev eller e - mail. Hvem var så disse informantene ? Nå følger en oversikt over nettopp det.

3.4.2 Empirisk oversikt over informanter

De fleste av informantene i denne studie har tjenestegjort i flere år, og har således bakgrunn og erfaring fra flere typer saker. Dette ser jeg som en styrke fordi de har bred erfaring som jurymedlem. Om jeg kun hadde informanter som hadde vært jurymedlem i én type saker, eksempelvis sedelighets saker, ville de kun hatt erfaring fra denne sakstype og ingenting fra andre ”saksfelt.” Dette kunne vært interessant dersom målet var å si noe om konstruksjonsprosessen i en spesiell type saker, men i denne studie er målet å si noe om jurymedlemmenes konstruksjonsprosess på et mer generelt grunnlag. På bakgrunn av den brede saksbakgrunn informantene i denne studie har, vil de kunne fortelle noe om opplevelsen generelt, uten å knytte dette til bestemte sakstyper eller saker. Selvsagt vil generelle erfaringer basere seg på erfaringer fra konkrete saker, men når tjenestegjøringen strekker seg over en lengre periode vil det dannes noen overordnede og generelle erfaringer med rollen. Med dette sies *ikke* at noen sakstyper ikke kan oppleves som mer sensitive enn andre, hvilket jeg vil komme nærmere tilbake til i kapittel fem.

Presentasjonen er lagt opp med informantenes anonymitet for øyet. Biografiske opplysninger er ikke gjengitt fordi det er en type informasjon som kan bidra til at informantene blir gjenkjent av andre og biografiske data har liten betydning i denne studie. Informantenes navn er fiktive, og alder er satt i noe bredere kategorier da det ikke er avgjørende om man er 43 eller 45 år her, det som er viktig er hvor på ”livets sti” man befinner seg. Informantenes stillingsbetegnelser er samlet i kategorier av virksomheter som favner over flere yrker, og hvor lenge man har vært jurymedlem er angitt i omtrentlige tall. Alt for å sikre en total anonymisering. Informantene er som følger;

ANONYMISERT SOM NAVN	ALDER	ERFARING SOM JURYMEDLEM	YRKE ELLER ARBEIDSOMRÅDE
Inge	Mellom 55-60 år	Ca 15 år	Konsulent
Stine	Mellom 55-60 år	Ca 10 år	Universitet / Høyskole
Roar	Mellom 40-45 år	Ca 5 år	Transport / Trafikkleder
Lise	Mellom 60-65 år	Ca 10 år	Sekretariat / Sentralbord
Espen	Mellom 55-60 år	Ca 10 år	Universitet / Høyskole
Mona	Mellom 55-60 år	Ca 10 år	Helsesektor
Kjetil	Mellom 65-70 år	Ca 25 år	Pensjonist
Elisabeth	Mellom 40-45 år	Ca 15 år	Transport / Trafikk
Håvard	Mellom 55-60 år	Ca 25 år	Skolesektor, undervising
Karoline	Mellom 55-60 år	Ca 5 år	Sekretariat / Sentralbord

Oppsummert har informantene en snittalder på 62 år, hvilket er en vanlig alder for lekmenn; utvalget i NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn* (2002) fant at hele 30 % av lekdommerne²³ var mellom 55 og 64 år. De aller fleste av mine informanter jobber i offentlig sektor, hvilket er vanlig i følge den samme offentlige utredningen. Med andre ord skiller ikke jurymedlemmene i dette materialet seg ut i sammensetning. I utgangspunktet kan derfor funnene av denne studie brukes som meningsfull og generalisert historie om jurymedlemmenes opplevelse av rollen som jurymedlem og deres konstruksjonsprosess frem mot en ”sannhet.”

3.4.3 Hvor, hvordan og hva tid skulle jeg intervju ?

Fra metodelitteraturen visste jeg at hvor intervjuene foregikk kunne ha betydning. Før jeg i det hele tatt tok kontakt med informantene hadde jeg gjort meg tanker om mulige lokaliteter, tid, sted og hvordan jeg ønsket å gjennomføre intervjuene. Intervjuene foregikk ulike steder; på kontor, kafé, restaurant og i kantine, alt etter hva som passet best for informanten. Selvsagt kunne jeg bestemt at intervjuene skulle foregå i et rom i Tinghuset, eller i et rom på Samfunnsvitenskapelig fakultet. Men jeg så det ikke som formålstjenelig at jeg skulle bestemme dette. Dessuten fant jeg ikke å foretrekke disse stedene, jeg så dem ikke som forholdsvis ”nøytrale” i forhold til prosjektet, informanten og meg. Tinghuset kunne ses på å representere staten og domstolen og det er i dette huset man gjør tjeneste som jurymedlem. Dermed kunne det oppfattes som at man var i rettens ”maktrom” og at informantene var i rollen som jurymedlem under intervjuet heller enn en person som har visse tanker, erfaringer og opplevelser omkring denne rollen. Fakultetet kunne på sin side oppleves som ”forskerens

²³ Lekdommere generelt, med andre ord både jurymedlemmer og meddommere.

maktrom” hvor informanten skulle ”gjøre tjeneste” for meg. Begge disse stedene kunne bidratt til en formell situasjon og at informanten la informasjonen frem på én bestemt måte eller utelot å fortelle noe. På den annen side kan man ikke i noen tilfeller utelukke slike faktorer, det viktigste vil i alle tilfeller være å være bevisst hva påvirkningen kan innebære. Det *kan* hevdes negativt at ikke alle intervjuene er foretatt samme sted; kanskje ”miljøet” på stedet der intervjuet fant sted har større innvirkning enn man tror. De intervjuene som foregikk på informantens kontor, kan kanskje ha foregått på informantenes ”hjemmebane,” hvilket kan ha hatt betydning for maktforholdet mellom meg som intervjuer og informanten, og således på interaksjonen, hva som ble sagt og ikke sagt. Likevel forsvarer jeg valget, jeg mener alle stedene intervjuene foregikk var bedre enn ett rom på Tinghuset eller på det Samfunnsvitenskapelig fakultet. At informanten selv kunne velge tid og sted, mente jeg kunne bidra til det ble minst mulig brysomt for vedkommende å stille til intervju, hvilket synes viktig. Samtlige intervju fant likevel på dagtid, mandag til fredag. Flere av intervjuene fant sted i informantens arbeidstid, i andre tilfeller utenfor arbeidstid. Varigheten på intervjuene varierte alt etter hvor mye informanten hadde å fortelle og hvordan samtalen forløp. Selv om lokaliteter kan spille inn på intervjusituasjonen²⁴ handler valg av lokaliteter; tid og sted også om å forsøke å gjøre situasjonen så lite brysom for informanten som overhodet mulig. Derfor valgte mine informanter selv tid og sted for intervjuet, i noen tilfeller etter diskusjon med meg. Det handler om tillit og om å gå inn på informantens premisser.

For å få med mest mulig detaljer av hva som verbalt ble sagt ønsket jeg å bruke båndopptaker. Med visshet om at det verbale ble tatt opp på bånd, kunne jeg konsentrere meg helt og fullt om den totale intervjusituasjonen og for eksempel legge merke til ikke-verbale reaksjoner. Jeg noterte stikkord om hva informanten sa, ikke – verbale reaksjoner og hvilke tanker jeg ellers gjorde meg underveis i intervjuet, dette for å ikke glemme i ettertid. For å få et godt og fruktbart intervju gjaldt det å ha min fulle og hele oppmerksomhet på hva informanten *faktisk* fortalte, det gjaldt å virkelig *lytte*. Således kunne jeg stille fruktbare oppfølgings spørsmål der dette synes nødvendig, oppnå god forståelse av informanten og få flyt i intervjuet. På den annen side kunne jeg ikke se bort fra at båndopptakeren i noen tilfeller kunne virke ubehagelig eller forstyrrende på informanten, og således på intervjusituasjonen. Jeg informerte kort og beroligende (prøvde i hvert fall) om båndopptakeren og ville selvsagt ha informantens tillatelse til å ta opp samtalen på bånd. Jeg informerte om at hvis det skulle oppleves ubehagelig underveis, ville jeg slå den av og fortsette intervjuet uten denne. Jeg

²⁴ Dette er noe man som forsker bør ha i minnet under analysen. Det går på den totale stemning og ”setting” i det konkrete intervjuet.

syntes det var ryddig, greit og redelig å informere skikkelig om båndopptakeren. På den annen side kunne jeg ikke se bort fra at dét kunne føre til at informanten ble skeptisk og kanskje også unødig fokusert på opptakeren. Det kunne tenkes at opptakeren ville gi intervjuet et unødig formelt preg, slik at det kanskje virket "farlig." Likevel visste jeg fra andres prosjekter at båndopptakeren ofte glemmes ut etter hvert. Det viste seg at det var to informanter som ikke ønsket at den ble brukt da de ville føle seg "bundet" av den, og i disse tilfellene gikk intervjuet uten. Kanskje bidro båndopptakeren til at noen utviste en viss forsiktighet i starten av intervjuet, men andre grunner kan også tenkes, eksempelvis var intervjusituasjonen en sosial situasjon mellom to mennesker som i disse tilfellene aldri hadde truffet hverandre før. Jeg har imidlertid ikke inntrykk av at båndopptakeren begrenset informasjonen jeg fikk. Samtalen gikk i alle tilfeller mer eller mindre flytende og naturlig i et naturlig tempo hvor jeg hele tiden kunne ha øyekontakt med informanten og tenke over hva vedkommende egentlig sa, hva informanten mente og uttrykte. Jeg opplevde bruken av båndopptaker som en stor fordel. Etter intervjuene fulgte transkribering av opptaksbåndene.

Jeg måtte ta stilling til om jeg skulle transkribere hele opptakene fra hvert intervju, eller om jeg bare skulle transkribere visse deler av hvert intervju. Jeg kom frem til at jeg ville ta hele da jeg nødig ville gå glipp av noe som var sagt verbalt. Å transkribere var en større oppgave enn jeg hadde sett for meg, kanskje fordi jeg ville passe på å få med pauser, latter og lignende. Jeg mente slike "faktorer" kunne bidra til helhetsbildet av informanten. Jeg valgte å transkribere fortløpende etter hvert intervju fordi jeg ønsket å ha det konkrete intervju friskt i minnet under transkripsjonen. Slik unngikk jeg også at det hopet seg opp flere utranskriberte intervju og jeg ble bevisstgjort hva som hadde foregått, hvordan jeg selv fungerte som intervjuer i den aktuelle interaksjonen og hva informanten totalt sett hadde formidlet. Dermed gjorde jeg meg nyttige erfaringer av hvert intervju. Erfaringer som jeg bygget videre på i neste intervju, for så å bygge videre på dét igjen. Det innebar også at jeg etter hvert endret intervjuguiden noe, førte til noen spørsmål, og satt andre spørsmål i parentes. Intervju- og transkripsjonsarbeidet ble én sammenhengende prosess, hvilket var meget verdifullt og nyttig. Samtidig var det en interessant, spennende og givende erfaring for en fersk forsker som meg.

3.5 Etikk og forskning

Det finnes forskningsetiske retningslinjer som er knyttet opp mot de enkelte fag og disipliners egenart så vel som forskernes egne erfaringer. Retningslinjene omtaler blant annet vern av personer og formidling av forskning. De skal, i følge professor i folkloristikk ved

Universitetet i Bergen Bente Gullveig Alver og professor i sosiologi ved samme Universitet, Ørjar Øyen ”tjene til å skjerpe etisk bevissthet” (1997:5). Alvær og Øyen sier;

” Etikken kan ses som overbygningen, som er knyttet til gruppen eller kollektivet, og den henter sitt råstoff fra den moral som kommer til uttrykk gjennom menneskenes handlemåter i konkrete situasjoner. Etikken blir da den generaliserte moral og en slags moralens teori knyttet til menneskesyn og ideen om hvordan vi skal leve våre liv” (1997:17).

Etiske betraktninger virker inn på forskningen og de empiriske kjensgjerninger skal veie tungt. Det vil si at selv om man kanskje *ønsker* seg verden annerledes enn hva den er, hjelper ikke dét. De empiriske kjensgjerninger kommer først. Dette er helt grunnleggende for sannferdig forskning om samfunnet, dets institusjoner, prosesser og dynamikk. Helt fra starten når man velger tema, over i problemstilling, under observasjon og intervju; ”innhenting” av materiale, til bearbeiding, tolkning, analyse og presentering, virker etikken inn. Dét betyr ikke at man går fra ét steg til neste, en kvalitativ forskningsprosess er nærmest sammenflytende i den forstand at ”fasene” går over i hverandre. Jeg har under hele denne prosessen hatt etikken med meg, og de forskningsetiske retningslinjer har hengt på min arbeidsplass, hvilket hele tiden har skjerpet min etiske bevissthet.

Hva gjelder observasjonene i retten, var jeg skjult deltaker. Men portvaktene visste dog om prosjektet idet det var disse jeg hadde kontakt med i forbindelse med å få tilgang til informanter (jfr ovenfor). Jeg var tilskuer av private ”drama” som var åpne for allmennheten og som dermed ble offentlige drama. Selv om sakene var åpne fikk jeg en følelse av å titte inn i andres liv på en noe ubehagelig måte. Partene blir i retten ”brettet ut,” eksempelvis med nøyaktige opplysninger om fødselsdato, barn, samliv, bosted, yrke, inntekt selv om sakene er åpne for allmennheten. Da observasjonene foregikk i en stor rettssal, skulle man kanskje tro at jeg kunne gli noe vekk. Men, der var få tilskuere i disse sakene, dermed ble vi som var publikum tydelige. Jeg satt å noterte, men også noen andre noterte, hvem disse var, vet jeg ikke. Kan hende de skrev av nysgjerrighet, eller kanskje var de berørte slektninger ? Eller journalister ? At også andre noterte gjorde at jeg ikke skilte meg ut på grunn av skrivingen, hvilket jeg opplevde som greit da jeg i størst mulig grad ønsket å stille ”gli inn i” miljøet. På bakgrunn av dette kan jeg ikke se at samhandlingen i retten ble påvirket av min tilstedeværelse.

Hva gjelder intervjuene, har jeg hele tiden reflektert over interaksjonen og den sosiale relasjonen mellom meg selv og informantene, kontakten har vært etisk forsvarlig.

Informantene er informert om hva prosjektet dreier seg om og jeg har fått nødvendig tillatelse fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) som personopplysningslovens § 31 viser til (vedlegg 1). Jeg har også holdt meg innenfor forvaltningslovens § 13 (e) om forskerens taushetsplikt. På den annen side kan jeg ikke se bort fra at noen av informantene kanskje synes det var ubehagelig å bli intervjuet. Man kan risikere at noen informanter forteller noe de angreir på i ettertid, dette vil man aldri kunne garantere for. Til forsvar for opplegget presset jeg ikke, informantene fortalte det de følte for og jeg ser ikke at denne studie kan ha hatt store uheldige konsekvenser for informantene. Tvert imot gir studien innsikt i deres konstruksjonsprosess frem mot en "sannhet" og om denne endres i interaksjon med andre jurymedlemmer. Jeg håper, og tror, jeg har lykket med dét.

3.5.1 Bruk av informantsitater

Sitatene som brukes representerer budskapet informantene uttrykker, således ønsker jeg å unngå å utøve "vold" mot den informasjon informantene har gitt meg. Med dette menes ikke at bruk av informantsitater utelukker "vold," er man ute etter slike hensikter, vil man trolig alltid kunne utføre dét. Men, da er man også en uredelig og lite samvittighetsfull forsker. Jeg velger å gi informantsitater forholdsvis stor plass i analysen da disse også gjør materialet mer levende. Informantsitatene er skrevet i kursiv for å fremheves, med andre ord som vanlig er. Sitater fra loven vil også være skrevet i kursiv, men disse vil ha anførselstegn. Et sted finnes unntak, dette gjelder overskriften på kapittel 6.3, hvor overskriften er informantsitat og derfor er satt i anførselstegn for å skille det ut fra andre overskrifter. Utvelgelsen av sitater er basert på hva jeg mener best kan illustrere ulike meningsmønstre i materialet.

3.6 Oppsummering

Det er mange metodiske valg å ta i tilknytning til et prosjekt som dette hvor ønsket var å oppnå en forståelse av jurymedlemmers erfaringer på bakgrunn av et fylldig empirisk materiale. Jeg valgte observasjon og kvalitative intervju som metoder. Prosjektets grove linjer var trukket opp i prosjektbeskrivelsen, men etter denne var godkjent måtte jeg eksempelvis se nærmere på hvilke saker jeg skulle observere og hvilke informanter jeg skulle intervju, hvor, og til hvilken tid. I et kvalitativt materiale er ikke statistisk representativitet i forhold til et utvalg prinsippet, det vesentlige er heller å velge informanter som gir innsikt i det bakenforliggende. Det er med andre ord *forståelse* som er det sentrale. Det viktigste synes i alle tilfeller å være refleksiv over valgene, og hva disse innebærer. Både for informanten, forskeren, prosjektet og den videre kumulative forskningsprosess.

DEL II HVA GJØR NOE SANT ?

Jeg har gått over fra del I med introduksjon, teori og metode, til del II. Denne delen strekker seg fra kapittel 4 til kapittel 8 og består av empirisk baserte kapitler om jurymedlemmenes konstruksjon av en "sannhet." Innledningsvis kommer et kapittel med beskrivelse og analyse av retten, dette gjøres fordi det er innen disse rammene jurymedlemmene arbeider. Dette kapitlet setter også de videre kapitler inn i en fruktbar kontekst. Deretter følger et kapittel med funn om at det er et system som antar "utlærte" jurymedlem; om forhåndsinformasjon, juryens formelle adgang til å stille spørsmål, rettsbelæring, profesjonaliseringsfare, følelsesfulle saker og fagdommernes mulighet til å sette juryens kjennelse til side. Dernest følger et kapittel om funn omkring jurymedlemmenes foreløpige konstruksjon på bakgrunn av hva jurymedlemmene ser og hører i retten. Nærmere bestemt er dette om betydningen av tiltalte, aktor, forsvarer og tekniske bevis i konstruksjonsprosessen. Det følger også en diskusjon om det kun er tale om en intellektuell konstruksjonsprosess. Deretter følger et kapittel om funn omkring jurymedlemmenes felles konstruksjon, og til slutt en avslutning som oppsummerer hva jeg har funnet og hvor funnene settes i en større sammenheng. Jeg starter med kapittel 4, kan retten ses som et teater ?

4 RETTEN – SOM ET TEATER ?

Rettsalen²⁵ er rommet som danner den fysiske ramme om rettens praksis. Retten har dermed et fysisk uttrykk som handlingen settes inn i. Det finnes mange aktører i retten, Bennett og Feldman (1981) fremhever at man ikke bør se på juryen isolert, hvilket jeg heller ikke ville gjøre. Jeg valgte å også ta i bruk observasjon i rettssaker,²⁶ jeg som sosiolog ønsket blant annet å se på interaksjonen; de mellommenneskelige prosesser mellom aktor - jury, og forsvarer - jury. Under observasjonene hadde jeg i bakhodet Garfinkel og hans studier om konversasjon, Goffman og interaksjonsorden, Bourdieu og symbolsk makt, samt Berger og Luckmann som også sier at språk er et system av muntlige tegn og at det er det viktigste tegnsystemet i menneskesamfunnet. Jeg ville også se nærmere på symboler som for eksempel innredning og klær. Fra før visste jeg at fagdommere, påtalemyndighet (aktor) og forsvarer(e) bærer svarte lange kapper, og jeg ønsket å se hva som *foregår* i rettssalen. Når jeg i det følgende bruker en teatermetafor gjøres dette fordi jeg finner mange likhetstrekk mellom et teater og handlingen som foregår der i forhold til retten. En sosial institusjon som domstolen

²⁵ I følge domstollovens § 18 kan retten, i prinsippet, settes hvor som helst. Eksempelvis ble "Orderudsaken" våren 2001 behandlet i et grendehus i Sørums kommunen i Akershus og "Baldersaken" i et industriområde (Dusavik) i utkanten av Stavanger. I begge disse sakene var det hentet inn sentrale rettsmarkører eller kjennetegn på en rettssal, som eksempelvis riksvåpen og vitneboks. Ved å hente inn slike symboler gir man uttrykk for et forsøk på å skape en slags rettssal; en noenlunde lik "setting" som om man hadde vært i et tinghus.

²⁶ For eksempel har Mathiesen (1989a) observert i forhørsrett.

kan være bærer av interesser, makt, verdier og meninger som har betydning for hva som foregår. Dette gjør at det først er på sin plass med en beskrivelse og tolkning av observasjonssted.

4.1 Hvor ? Beskrivelse og tolkning av observasjonssted

Jeg var tilhører under forhandlinger i jurysalen i Gulating lagmannsrett. Illustrasjonen i kapittel 4.2 gir et bilde av hvordan denne salen ser ut. Der er høye, store vinduer med lange gardiner. Innredningen er mørk; dørene er høye og mørke, der er mørkt tak og mørkt gulv. Det er høyt under taket, hvilket uttrykker en ærbødig stemning. Der er høytaleranlegg, transparent maskin, lerret, tv og store ark på stativ. Bortsett fra benkene på tilhørerplassene er det stoler av rødlig skinn. Fagdommerne sitter noe høyere enn rettens øvrige aktører. Bak, og noe over disse er der fire statuetter, belyst av seks spotlights som gjør at statuettene og fagdommerne "fremheves." Fagdommerne sitter bak en stor "skranke," som har utsmykninger, og som er noe buformet. Foran dem står mange bøker oppstilt, for det meste Norges Lover og ulike verk innen strafferett og straffeprosess. Hver fagdommer har mikrofon foran seg hvilket også aktor, forvarer(e), tiltalte og vitneboksen er utstyrt med. I juryrekkene er det kun én mikrofon og denne er plassert helt i enden av fremste rekke, denne betjenes av lagrettens ordfører som sitter på denne plassen. I motsetning til all trafikk utenfor hersker det stillhet, styrke og høytidelighet i rommet, interiøret og utsmykningen gjør sitt. Det er stor symbolmakt her, man "blir liten" i dette store rommet, med dets utforming og symbolske autoritet. For eksempel bidrar "gjenklagen" i rommet til respekt; det uttrykkes alvor og autoritet men også måtehold, harmoni og verdighet. Durkheim var en av de første sosiologer som vektla tingenes betydning i samfunnslivet (Østerberg, 1983). Han sier;

"Det er nemlig ikke sant at samfunnet bare består av individer. Samfunnet omfatter også de materielle ting, som spiller en viktig rolle i det felles liv"
(Durkheim, 1991: 173).

Han mente at sosiale kjensgjerninger ofte materialiseres, dermed blir de selvstediggjorte og får egen eksistens. Tinghuset, med dets størrelse, utforming og utsmykning samt selve rettssalens arkitektur gir en egen "ramme" rundt hva som er lov og ikke lov, det er stor symbolsk makt (Bourdieu, 1996) i dette store rommet, i dette store huset. Konteksten som er ærverdig og høytidelig "plasserer" interaksjonen som foregår. Interaksjonen plasseres som alvorlig, ordentlig og hensynsfull, dette både gjør og sier noe samtidig. Gjør og sier noe som har betydning for hva som foregår, og hvilken følelse man får av det som skjer. Dette uttrykker også Stine;

Når jeg kommer inn i Tinghuset så tenker jeg at der er en viss stil og etikk som hører til og den kan godt være litt høytidelig. Jeg tenker at tiltalte, for eksempel, må bli skjerpet av dette, at de må være troverdige.

Det uttrykkes at konteksten skjerper hva som sies, for eksempel at tiltalte blir skjerpet. Situasjonen, konteksten, hva som foregår og hvilken følelse man får av det som skjer, synes å henge sammen med rettssalens oppbygning og interiør. For eksempel er aktørene tildelt hvert sitt "rom" og rettssalsinteriøret tegner et bilde av hvilken status som hefter ved de ulike rollene. Publikum og presse er for eksempel plassert bakerst i rommet på benker hvor man sitter tett i tett uten sitt eget "område." Samtidig blir tilhørerbenkene stående som et symbol på demokrati, det er åpent for offentligheten til å følge forhandlingene. Fagdommerne derimot, sitter helt fremme i rommet og er "opphøyet" i forhold til de andre aktørene, fagdommerne er atskilt fra de andre aktørene ved en kraftig skranke og der er et ekstra trinn opp til dem. Stolene fagdommerne sitter på har utsmykninger og de er høye, hvilket gir uttrykk av at det ikke er hvem som helst som sitter *der*, de som sitter *der* har mye visdom fordi de sitter over alle andre. De vokter over rettferdigheten. At de fysisk sitter høyere kan tolkes som en overordnet makt, tradisjonelt sett er det som er på høyder noe verdig, noe som bringer med seg status, prestisje og makt over andre, eksempelvis synes ofte borger og festninger å ligge på høyder å "skue over" andre. I retten og i den interaksjon som foregår der, finner jeg at fagdommerne er på toppen av et hierarki. Skranken de har foran seg markerer et skille; det er bare visse personer som kan sitte bak denne skranken. Også foran plassene til jurymedlemmene, forsvarer og aktor er der "skjørt" ned av benkene av tre, men disse har ikke utsmykninger, er langt fra like kraftige, og synes ikke å være en skranke i samme betydning som som skranken foran fagdommerne. Fagdommernes kraftige skranke blir stående som et symbol på noe robust og noe mystisk, få "ser" inn til dem, men *de* ser mye *ut* fra skranken, for eksempel i form av direkte spørsmål til tiltalte. At skranken og opphøyningen skiller dem ut, støttes opp om av at de også kommer inn en annen inngang enn aktor og forsvarer. Men, fagdommerne kommer inn den samme inngangen som juryen. Dette er interessant og kan ses som et uttrykk for et skille mellom de objektivt dømmende og de som er part, og har "side," i saken i form av påtale eller forsvar. De dømmende trer symbolsk inn uten påvirkning fra påtale eller forsvar; dommerne er "rene."

Aktor og forsvarer er tildelt faste "sider" av rommet. Aktor til venstre og forsvarer til høyre, sett fra tilhørerbenkene. At de står på hver sin side av det store rommet gjør at det dannes et "tomrom" mellom dem. Dette finner jeg blir stående som et symbolsk bilde på konflikten; man står overfor hverandre, rett mot hverandre, uenigheten er stor. Fagdommerne sitter i

midten av denne konflikten; er således verken på den ene eller andres side, hvilket jeg finner som et uttrykk for objektivitet i forhold til sakens parter og i forhold til saksforholdet. Jeg finner at det uttrykkes mye symbolsk makt her. Jeg finner det dermed interessant at aktor og jury er på samme side av rommet. Kanskje burde juryen ideelt hatt plass der alle lekmennene sitter under utskytningen ? Da hadde juryen hatt fagdommerne rett over seg, aktor til venstre og forsvarer og tiltalte til høyre.²⁷ Og dermed ville heller ikke juryen "tatt side," billedlig sett. Det fysiske tomrommet på gulvet mellom forsvarer og aktor, og dermed også mellom fagdommerne og vitneboksen, kan tolkes som et maktuttrykk; jeg finner at avstand er med på å uttrykke rang i retten. Fagdommerne sitter sammen, men på fine stoler, juryen sitter også sammen, som en "gjeng," på hver sin stol, men disse stolene har ikke samme "rang" som fagdommernes, de mangler utsmykninger, står mye tettere og er mye mindre. At rettssalen har mørkt interiør, er til forskjell fra lavere instanser²⁸ hvor der er lys innredning, men i likhet med Høyesterett som også har mørk og "tung" interiør. Man går med andre ord fra lyst interiør i lavere instans til mørkt ved jurybehandling, hvilket kan stå som et uttrykk for at det er alvorligere ved jurybehandling i lagmannsretten. Eller et symbolsk uttrykk for mer dysterhet og lite håp ? Gjennom grenser, høydeforskjeller, symboler, stoler, benker, skranker og farger finner jeg at retten uttrykker en innfortolket mening om autoritet og verdighet.

I rettssalsrommet blir domstolens objektive maktgrunnlag synliggjort og det uttrykkes noe om kulturen; det skal være ærbødighet overfor det som foregår her, og de beslutninger som fattes her. Utformingen bidrar til å formidle en underliggende rettferdighetsforestilling. Det understreker også at utfallet av saken er flyttet til den dømmende makt; over på en tredje part, en objektiv og utenforstående makt som ikke får vite vet om annet enn hva som angår tiltalen, for eksempel ikke en eventuell underliggende uenighet eller hendelse (da selvsagt også med de negative sider dette kan ha, jf avsnittet om rettsliggjøring). Det synes som at rommets utforming og aktørenes rolle bidrar til at forhandlingens parter blir møtt med respekt, domstolene opererer i en samfunnsmessig kontekst, men synes å bli fremstilt som uavhengige av konteksten. Jeg finner ved anvendelse av Berger og Luckmanns reifisering (1966) at domstolen som institusjon nærmest fremstår som en "ting," som noe ikke-menneskelig. Domstolen fremstår som noe som bare er der, som noe overmenneskelig, jeg finner at det harmoniske språk, den materielle regi og den faglige dybde gir inntrykk av en uavhengig aktivitet i en uavhengig instans.

²⁷ Da måtte også vitneboksen blitt omplassert, ellers ville vitnene stått med ryggen vendt mot juryen.

²⁸ Også i lagmannsretten kan det finnes rettssaler med lyst interiør, men juryalen i Bergen Tinghus er mørk.

4.2 Hva skjer under hovedforhandling ?

Jeg ville nødig være for sent ute, jeg ville unngå å komme inn når ”retten er satt.” Jeg er derfor tilstede ca 15 minutt før sakene starter. Jeg finner ikke publikumsinngangen med det samme, går derfor inn presseinngangen. Det er da rettsbetjent, aktor, forsvarer(e) og klient som er i rettssalen. At jeg er tidlig ute gjør at jeg får se hvordan disse forbereder seg, eksempelvis deler rettsbetjenten ut vann, lufter og gir tilhørere puter å sitte på (tilhørerbenkene er harde). Betjenten er pent kledd i dress og slips. Forsvarer samtaler med sin

Illustrasjon av rettssal 2A i Gulating lagmannsrett, Bergen Tinghus. Illustrasjonen er hentet fra www.gulating.no

klient mens aktor tar mye papir opp på bordet sitt. Deretter sitter partene stille og venter, vinduene lukkes, jeg tar opp penn og papir. Rettsbetjenten henter lekmennene, noen av dem skal snart utgjøre juryen. Lekmennene kommer inn i rettssalen i en lang rekke fra døren til venstre fremme i rommet, sett fra tilhørerbenkene. Med andre ord rett bak der fagdommerne senere skal sitte. Aktor, forsvarer(e), tiltalte og tilhørere reiser seg når lekmennene kommer inn, ser alvorlig på dem, og starter å notere. Lekmennene setter seg på stolene foran tilhørerbenkene. Deretter kommer fagdommerne inn og alle andre reiser seg. Lagmann ”setter retten” ved å si ”*vær så god og sitt,*” alle setter seg.

Lagmannen sier hva saken gjelder før vedkommende leser opp navnene på lekdommerne som svarer med å rekke opp hånden etter hvert som deres navn blir lest opp. Videre sier lagmannen hva ugild betyr; det betyr inhabilitet for eksempel gjennom slektskap eller andre særegne omstendigheter.²⁹ Lagmannen ber om at man nå må si ifra om man anser seg ugild, hvilket ingen gjør. Lagmannen spør videre om der er innsigelser fra statsadvokatens side, hvilket besvares med ”nei.” Det samme spørres forsvarer om, hvilket også besvares med ”nei.” Deretter velger forsvarer og aktor bort tre lekmenn hver til det er fem kvinner og fem menn igjen. Dette er i henhold til straffeprosesslovens § 356, det finnes ingen ”kriterier” for utvelgelsen, aktor og forsvarer tar bort dem de ikke ønsker å ha med, men slik at det er fem kvinner og fem menn igjen i juryen. Så leser lagmann opp de som er igjen til å danne juryen. Etter hvert som navnene leses opp, går de oppropte lekmennene bort å tar plass i juryrekkene. De andre takkes for fremmøte, og får beskjed om at de nå kan gå. Deretter forteller

²⁹ Eksempler på særegne omstendigheter kan være arbeidsforhold eller nært naboforhold. Det bygges på en helhetsvurdering av forholdet. Inhabilitet vil foreligge dersom forholdene er *egnet til* å svekke tilliten til habiliteten. Dette synes viktig med tanke på domstolens legitimitet og tiltro til de beslutninger som fattes der.

lagmannen hva som skal skje fremover. Juryen gjøres kjent med gangen i rettsforhandlingene, lagrettens oppgaver og ansvar.³⁰ Lagmannen sier at jurymedlemmene ikke må ha samtaler med andre om saken før saken er avgjort, de skal heller ikke uten tillatelse fra rettens formann forlate rådslagningsrommet under rådslagningen. Dette er i henhold til samme lovs § 359.

Deretter spør lagmannen juryens medlemmer;

"Forsikrer De at De vil gi vel akt på alt som forhandles i retten og svare på de spørsmål som blir forelagt Dem, slik at De vet sannest og rettest å være etter loven og bevisene i saken?"

Lagrettens medlemmer forsikrer da stående, og hver for seg, at *"Det forsikrer jeg/det lovar eg på tru og æra."* Dette er i henhold til samme lovs § 360. Det er verdt å legge merke til språket i denne bestemmelsen. Det som hvert lagrettemedlem skal svare på, sies ved et språk som ikke er særlig modernisert. Kanskje burde språket vært mer modernisert når man tenker på hvordan bestemmelsen brukes? Da særlig om man ser denne bestemmelsens ordbruk i sammenlikning med § 356 hvor man bruker "skyter" i lovteksten som en beskrivelse på at forsvarer og aktor skal velge bort noen lekdommere hver. Det er en slående forskjell i språket her, selv om begge bestemmelsene kom inn ved lovendring i 1993. Man kan stille seg spørsmål om hvorfor det brukes så ulike måter å ordlegge seg på. Én grunn kan være at "utskytningsparagrafen" (§ 356) forteller om hvilken rett partene i saken har til å velge bort uønskede lekmenn, mens § 360 viser til noe som sies ordrett i åpen rett; man beholder her den høytidelighet som ligger til forhandlingene. Det kan også ha å gjøre med et ønske om å skille denne forsikringen man som jurymedlem gir ut fra andre saker man til daglig samtykker i uten noe særlig overveielse. På den annen side kunne man kanskje formidlet samme innhold på en mer modernisert måte enn *"..De vet sannest og rettest å være etter loven og bevisene i saken."* Spørsmålet er om dette ville hatt virkning på alvoret i situasjonen og rettens ærbødighet, hvilket ikke synes ønskelig at det skal gjøre. Forskjellen i disse to bestemmelsene er i alle tilfeller slående og spørsmål om hvorfor det er store forskjeller mellom dem må i alle tilfeller kunne stilles og tenkes over.

Det neste som skjer under hovedforhandling er at juryen velger ordfører. Om dette kan jurymedlemmene snakke litt sammen først, det summer litt, men ikke mye, dette går fort unna og denne prosessen synes interessant. Hvem som er innkalt til å møte i saken vil være tilfeldig, hvilket betyr at de fleste jurymedlemmene ikke vil kjenne hverandre fra før. Det vil si at juryen velger formann uten å vite hvilken *person* de faktisk velger (dette kommer jeg sterkt tilbake til da intervjumaterialet viser at jurymedlemmene selv er svært opptatt av dette).

³⁰ Dette gjøres svært standardisert. Under observasjonen undret jeg meg over om jurymedlemmene egentlig *forstod* hva som ble sagt. Dette vil jeg komme tilbake til under kapittel 5 og 6.

Praktisk gjøres valg av juryformann ved at alle skriver et navn på hver sin lapp som legges i hver sin konvolutt som rettsbetjenten samler inn i en urne. Dette er i henhold til straffeprosesslovens § 361. Lagmannen teller opp og finner hvilket navn som fikk flest stemmer, den med flest stemmer blir juryens ordfører. Lagmannen spør om noen har praktiske spørsmål før vedkommende leser tiltalebeslutningen. Forhandlingene starter, tiltalte reiser seg og lagmannen leser tiltalebeslutningen. De fleste av juryens medlemmer ser på tiltalte, lagmannen spør om vedkommende erkjenner straffeskyld. Det oppfordres fra lagmannen at tiltalte bør følge forhandlingene med oppmerksomhet da vedkommende har anledning til senere selv å forklare seg. Lagmannen gir ordet til aktor som reiser seg og setter et lite bord oppå pulten, på bordet legges noen dokumenter. Dette finner jeg er et uttrykk for makt; aktor er taleren og har makten, aktor står, de andre sitter; aktor ser ned på de andre, de ser opp på ham. Aktor starter med å si ”*Ærede lagmannsrett.*” Vedkommende henvender seg til hele retten og forklarer hva som angivelig har skjedd. Aktor ser mye på juryen, og på grunn av aktors plassering står vedkommende også fysisk nær jurymedlemmene. Aktor redegjør for tiltalens grunnlag og de bevis som vil bli ført, dette gjøres kort, men høyt og tydelig. Etter at forsvarer har hatt noen innledende bemerkninger, er det tiltaltes tur til å forklare seg. Vedkommende tar plass i vitne/tiltaleboksen, lagmannen forteller at vedkommende må fortelle sannheten hvis han/hun velger å forklare seg, og at om man bevisst forklarer seg usant, vil *ikke* det være til ens gunst. (Men, i motsetning til andre vitner, kan ikke tiltalte straffes for å ha avgitt uriktig forklaring.) Lagmannen ber om at tiltalte prøver å forklare seg mest mulig sammenhengende. Etter straffeprosesslovens § 135 avhører aktor og forsvarer ”sine” vitner, med andre ord dem de selv har innkalt, deretter kan rettens øvrige medlemmer stille spørsmålene de måtte ha til disse vitnene. Retten våker over at avhøringen skjer på en måte som er egnet til å fremkalle en klar og sannferdig forklaring og som tar rimelig hensyn til tiltalte, dette følger av samme lovs § 136. Rettens formann skal i alle tilfeller overta avhøringen av vitnene dersom det foregår på en utilfredsstillende måte eller andre grunner taler for det. Jeg finner at fagdommerne ikke bare har en vokterfunksjon i forhold til deres fysiske høyere plassering, men også i forhold til at de kan overta avhøringen. Fagdommerne har dermed også en makt over forsvarer og aktor.

Det er tid for at utspørringen skal starte. Jeg finner at aktor gjentar de samme ritualene som når innledningsprosedyren skulle starte; reiser seg, setter det lille bordet på pulten og starter å spørre tiltalte. Aktor ser stramt på vedkommende, rettens andre aktører noterer etter hvert som aktor spør, lagmannen griper inn og kommer med noen utfyllende spørsmål. Innimellom tar aktor pauser hvor det kun ses på tiltalte, pausene varer i flere sekund. Disse pausene synes

viktige. Ved pausene finner jeg at jurymedlemmene gis et slags ”opphold” til å nøye vurdere hva som ble sagt, det skjer ikke noe annet og det er helt stille i salen. Pausene synes meget effektive, og det synes som om aktor her (indirekte) formidler til juryen: ”Tror dere virkelig på det tiltalte sier her ?” Tiltaltes troverdighet (ethos) synes her å bli brutt av blikk, pause og stillhet. Med Genus *judicale* tolker jeg og finner at dette synes å ha en effekt på tilhørerne. Aktor bruker pauser flere ganger, og til slutt synes det som om tiltaltes troverdighet er brutt helt ned. Når troverdigheten ligger i grus, takker aktor for seg og ser jurymedlemmene i øynene. Lagmannen gir ordet til forsvarer. Også forsvarer har de samme ritualene som aktor; reiser seg og setter et lite bord opp på pulten før man starter å spørre. Forsvarer tar opp igjen noen av de spørsmål aktor stilte og hovedoppgaven synes å være å bygge opp igjen troverdigheten til tiltalte. Dette gjøres ved å legge vekt på troverdighetsbyggende detaljer, for eksempel med å bruke helt andre momenter enn hva aktor gjorde på de samme spørsmålene aktor brukte. I tillegg stiller forsvarer andre spørsmål, og en av fagdommerne stiller noen spørsmål. Av aktor og forsvarer finnes en ”vinner” og en ”taper” av utspørringen, hvilket synes svært interessant og er noe jeg vil vende tilbake til i kapittel 6.

Deretter er det vitnenes tur, først fornærmede. Her avgis forsikring om at man vil fortelle sannheten. Aktor starter å spørre, tiltalte og fornærmede har på *enkelte* punkt like forklaringer, men ulike forklaringer på det aller meste. Aktor spør svært detaljert, det som fornærmede sier sammenholdes med hva vedkommende sa i politiforklaringen(e) fordi det finnes sprik her. Med dette setter aktor spørsmålstegn med forklaringene til fornærmede, men stiller deretter spørsmål som bygger opp igjen eventuelle ”feilskjær.” Dermed fremstår fornærmede som troverdig, likevel. Så er det forsvarers tur, forklaringen holdes enda tettere opp mot det som ble sagt i forklaringen(e) til politiet, særlig på de punkter hvor forklaringene spriker. Målet er å bryte ned igjen den troverdigheten aktor klarte å bygge opp. Jeg finner at aktor og forsvarer inntar motsatte mål med utspørringen av tiltalt og fornærmet; aktor bryter ned troverdigheten til tiltalte, og bygger den opp hos fornærmede. Forsvarer gjør stikk motsatt; bygger den opp hos tiltalte, og ned hos fornærmede.

Deretter er det andre vitners tur, også disse spørres detaljert og holdes opp mot politiforklaringer. Det er interessant at når aktor holder eksaminasjon pågår en parallell interaksjon mellom tiltalte og dennes forsvarer i den forstand at de henvender seg og hvisker til hverandre underveis i aktors utspørring. Hva de samtaler om, vites ikke, men det er trolig at det er kommentarer til hva vitnet forteller fordi det synes å komme som spontane reaksjoner på hva som sies. Forsvarer nikker og noterer, dette er kommentarer forsvarer kan bruke i sin

senere utspørring. Dette skjer likevel diskret, og synes fra tilhørerhold ikke i stor grad å forstyrre aktor. Men, selvsagt kan dette virke inn på interaksjonen som foregår og kanskje også på maktforholdet om hva vitnet sier/ikke sier.

Etter vitneavhørene gir aktor forslag til spørsmålsskrift til fagdommerne som sammen med aktor og forsvarer diskuterer skriftet på biblioteket. Juryen og andre tar en liten pause. Retten fastsetter spørsmålsskriftet, retten settes og spørsmålsskriftet deles ut til juryen som straks blar i det, og starter å lese. Aktor får ordet, gjentar samme ritualet med å reise seg og sette bordet oppå pulten, avslutningsprosedyren står for tur. Aktor snakker til hele retten, men henvender seg ofte til juryen ved å stå vendt mot disse og ha langvarig øyekontakt med disse. Sier at juryen nå skal ta stilling til om tiltalte er skyldig, og at det er under straffeutmålingen det skal tas hensyn til formildende eller skjerpene omstendigheter, med andre ord *ikke* ved avgjørelsen av skyldspørsmålet. Aktor formidler at; ”ja, det kan finnes formildende omstendigheter, men dette gjør *ikke* at dere skal svare ’nei’ på skyldspørsmålet.” Her taler aktor direkte til juryen ved å si ”dere,” dette gjør virkningen mot jurymedlemmene veldig sterk; det er akkurat *dere* som har dette ansvaret. Dette blir dermed personlig og virkningsfullt. Jeg finner at aktor spiller på pathos her i den forstand at det appelleres til juryens følelse om å gjøre en skikkelig jobb. Sier at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, både i forhold til om handlingen er gjennomført og om det var med tilstrekkelig skyld. Opplysende sies at begge disse vilkårene må innfris for å svare ”ja” på skyldspørsmålet. Aktor har intens øyekontakt med juryen nå. Så gjennomgås sakens fakta, øyekontakt beholdes. Vedkommende forklarer at det i dette tilfellet *ikke* foreligger rimelig tvil om at tiltalte har gjort hva tiltalen omhandler. Ber derfor juryen om å svare ”ja” på spørsmålen(e) i spørsmålsskriftet. Idet aktor legger stor trykk på *ikke* får man som tilhører virkelig inntrykk av at vedkommende *virkelig* mener dette, og hvis man som jurymedlem gjør motsatt; svarer ”nei” på skyldspørsmålet, får man inntrykk av at man gjør en stor, alvorlig og farlig feil; man har da ikke klart å gjennomskue tiltalte, man har ikke klart å se at vedkommende faktisk må ha gjort dette, og man gjør dermed en dårlig jobb.

Det er forsvarers tur, ritualet med å reise seg og sette bordet oppå pulten gjentas. Forsvarer snakker til hele retten, men henvender seg til juryen. Men, dette er med mindre øyekontakt og mindre intensitet enn aktor. Det finnes med andre ord forskjell i intensiteten i kontakten, hvilket jeg finner at har mye å bety for den autoritet som uttrykkes. Autoriteten som uttrykkes finner jeg, med Bennett og Feldman har mye å si for hvor godt man får ”med seg” dem man taler til, og i følge disse vil det være viktig å få med seg dem man taler til for å få dem på ”sin

side.” Forsvarer prøver å så tvil, det fremheves at det er farlig når vitner i retten sier hva de tror har skjedd³¹ fordi man da lett ”tilpasser” sin forklaring til andres. Det fremheves at det har gått lang tid fra handlingen angivelig skal ha funnet sted, og at dette må tas i betraktning. Forsvarer sier at juryen må svare ”nei” på spørsmålene i spørsmålsskriftet og gir en ytterligere begrunnelse for dette. Men, til forskjell fra aktor finner jeg at forsvarer bruker lite følelsesappell (pathos) mot juryen, og jeg finner liten grad av argumentasjon (logos). Forsvareren makter ikke å lage en god overbevisning her. Deretter svarer aktor på noe forsvareren tok opp/sådde tvil omkring før forsvarer så igjen svarer på hva aktor sa (replik og duplikk). Da har aktor og forsvarer talt to ganger hver etter at bevisførselen var ferdig, hvilket er i henhold til rammene i straffeprosesslovens § 304, og dermed i henhold til rammene for samhandlingens organisering.

Det er etter loven mulighet for juryen, fortrinnsvis via dens formann, å stille spørsmål til retten. Det er i observasjonene påfallende hvor lite spørsmål som kommer fra juryen. Når spørsmål stilles er det av praktisk karakter, eksempelvis om noen av partene kan slå på mikrofonen eller snakke høyere. Kanskje kan dette være fordi jurymedlemmene faktisk ikke har noe å spørre om, faren er dersom de har dét, men likevel ikke spør. En grunn til dette finner jeg kan være at konflikten er i sin rettsliggjorte form og at man kanskje er redd eller usikker på hva som er relevant, eller hva som er relevant nok å spørre om (dette er noe jeg kommer tilbake til da dette var et tema under flere intervju). Lagmannen leser i henhold til straffeprosesslovens § 368 opp spørsmålsskriftet. Vedkommende sier deretter at det som nå eventuelt kommer til å bli sagt om bevis, kun er veiledende for juryen. Sier videre at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, og at lagretten *kun* skal bygge på det som er kommet frem i retten. Her sies det også at det er fri bevisbedømmelse i straffesaker og juryen rådes til å tenke på en totalbedømmelse heller enn å henge seg opp i enkeltdetaljer. Bevisene i saken gjennomgås, spørsmålene i spørsmålsskriftet forklares og de rettssetninger som skal legges til grunn forklares. Sier videre at ”ja” på skyldspørsmålet krever at tiltalte utførte handlingen i form av forsett, som betyr at tiltalte visste hva han/hun gjorde, og at vedkommende opptrådte med vitende og vilje. Forklarer at et ”ja” - svar krever flere enn seks stemmer, det vil med andre ord si at det kreves syv stemmer for å dømme vedkommende for handlingen. Det betyr at selv om tre jurymedlemmer stemmer ”nei” kan fremdeles tiltalte bli funnet skyldig. Dette blir gjort opplysende, og her finner jeg at lagmannen utstråler autoritet og sikkerhet. Det er interessant at juryen så blir gjort til gjenstand for den samme respekt som fagdommerne; juryen forlater rommet først, mens alle andre blir stående. All oppmerksomhet er rettet mot

³¹ Hvilket skjedde mange ganger i de observerte sakene, vitnene ”husket ikke,” av ulike grunner.

jurymedlemmene idet de går ut fra rettssalen, makten er i deres hender nå, de skal avgjøre om tiltalte er skyldig etter tiltalen eller ikke. Juryen går til rådslagningsrommet hvor de skal komme frem til en felles kjennelse. Dette er i henhold til straffeprosesslovens § 369. De øvrige av rettens aktører tar pause. Når juryen, etter ca én time, er klar med sin kjennelse, settes retten igjen og juryens medlemmer tar plass på sine respektive stoler i på juryrekkene. Juryens formann / ordfører reiser seg og uttaler; ” *Lagretten har på ære og samvittighet gitt følgende svar på de spørsmål som er stilt.*” Deretter leser vedkommende svarene på spørsmålene, jf samme lovs § 373. Da juryen, i mine observerte tilfeller, svarte ”ja” på skyldspørsmålet, trer fire jurymedlemmer retten sammen med fagdommerne til straffeutmålingen. Disse fire er ordføreren og tre som tas ved loddtrekning, jf § 376 e, første ledd. Det betyr at også under straffeutmålingen vil lekdommerne være i flertall, og det vil være like mange menn som kvinner. Men, jeg finner det interessant at her kommer fagdommerne, vokterne inn og overtar for de fleste av jurymedlemmene. Dette står som et uttrykk på at nå trengs fagekspertise, nå skal straffens type og lengde fastsettes og da må man ha juridisk erfaring. Jurymedlemmene som ikke skal være med på straffeutmålingen forlater nå retten; deres tjeneste er ferdig. Om tiltalte ikke finnes skyldig, med andre ord hvis juryen svarer ”nei” på skyldspørsmålet, trer hele juryen av etter kjennelsen er avsagt (hvis den da ikke først diskuteres og settes til side av de tre fagdommerne), deres tjeneste er ferdig, *deres avgjørelse er tatt.*³²

4.3 En strengt organisert samhandling³³

Jeg finner at rettssalen er scenen for dramaet og prosessreglene gir regien for samhandlingens organisering. Jeg finner med Goffman (1974) at samhandlingen er gjennomstrukturert. Som en konsekvens kan en rå og brutal virkelighet, bli omformet til en harmonisk ordnet og kontrollert tilstand. Det er innarbeidede rutiner, der er regler for prosess og prosedyre. Man har mindre handlingsvalg enn ved dagligdags samhandling i den forstand at loven har bestemmelser om hva som skal skje, og til hvilken tid. Regien bygger opp om at hva som foregår her ikke er tilfeldig. Den sterke regien bidrar trolig både til respekt og aksept for domstolenes maktutøvelse. Det finnes med andre ord mye implisitt makt her. Jeg finner at det stilles ulike oppgaver, handlinger og krav til partene, alt etter deres rolle. For eksempel bestemmes hvilken dør man kommer inn i rettssalen fra og hvilken plass man tildeles på ”scenen” av dette. Ens rolle vil også ha betydning for hvilke rom man befinner seg i for eksempel under pauser.

³² Hva lekmenne mener om akkurat dette kommer jeg tilbake til i 5.5.1

³³ Det som her sies vil være det som er viktigst for min problemstilling, vel vitende om at dette kunne blitt bygget mye ut og alene kunne vært en hel oppgave.

Den fysiske innredningen står som symbol- som kommuniserer domstolens autoritet; dette er en institusjon man skal ha ærbødighet for. Trolig er det også viktig å ha autoritet og organisert samhandling her; det er forum for avgjørelse av svært viktige spørsmål, og lagmannsretten er samfunnets siste avgjørelsesinstans hva gjelder skyldspørsmålet. Dette er på mange måter siste sjanse for tiltalte. Goffman taler om "stedets trolldom." Han sier;

"Møblering og fast innredning på et sted hvor en bestemt opptreden vanligvis framføres, og de opptredende og den opptreden som vanligvis finnes der, har lett for å kaste en slags trolldom over stedet. Også når det ikke er noen opptreden der, vil stedet ofte beholde meget av sitt preg som fasadeområde" (1959:105).

Jeg finner med Goffman at det finnes en slags "trolldom" over denne rettssalen; for eksempel snakker man som publikum lavt seg imellom her, og man går stille i dørene, både billedlig og bokstavelig. Det finnes stor symbolsk makt i arkitektur, en symbolsk makt som bidrar til inntrykk av alvorlighet og høytidelighet. En liknende stemning kan man finne også på andre samfunnsområder, men det finnes trolig ikke mange av disse områdene. Et eksempel er kanskje i en eldre kirke. Det har med høytidelighet, faste opptredener og ritualer samt med faste symboler å gjøre, selv om disse selvsagt vil variere i form og budskap mellom kirke og lagmannsrett. Goffman (1963) sier arkitektoniske strukturer er kulisser i samfunnsdramaet, de bestemmer ikke atferden direkte, de er sosiale konstruksjoner og ikke fysiske lokaliteter. Dette betyr at det er viktig å identifisere disse kontekstene jurymedlemmene handler innenfor, hvis ikke kan man begå feilaktige generaliseringer om holdninger i et tilfelle på grunn av varierende kontekster. Østerberg (1993) sier at det alltid vil være en viss forbindelse mellom praksis og materiell, men at det ikke er noe deterministisk forhold mellom dem. I Gulating lagmannsrett gir de materielle strukturene uttrykk av makt, men det finnes demokratiske innslag, for eksempel får alle berørte parter lov å si sitt, og tilhørerbenkene står som et symbol på offentlighet, presse og åpenhet. Det er interessant å finne at når seremonien er over eller har pause, omformer aktørene deler av scenen som "sin," scenen omdefineres. Under selve rettsforhandlingene snakker de profesjonelle parter for eksempel høyt og tydelig og bærer formelle kapper. I pausene tar de profesjonelle av seg sine kapper. Det er interessant å merke seg at publikum aldri ser fagdommerne ta av sine kapper, under pauser befinner ikke fagdommerne, i likhet med juryen, seg i rettssalen. Dette er i motsetning til for eksempel aktor og forsvarer som ofte synes å oppholde seg i rettssalen. Disse synes å sitte på den samme stolen og ved det samme bordet man gjør under hovedforhandlingen, men i pausen er det "timeout" og jeg finner at den strengt organiserte samhandlingen settes ut av spill. Dette selv om man fremdeles befinner seg i det "trollbundne" rom som har det samme "fasadeområdet." Her vises klart at partenes handlinger og oppførsel har noe å gjøre med om

man er i den strengt organiserte samhandlingen, eller ikke. Det hadde for eksempel ikke vært akseptert om for eksempel aktørene hadde tatt av kappene når retten var satt. Goffman kaller dette "out of frame behaviour" (Goffman, 1959). Det er et slags "pusterom" i rolleutøvelsen, jeg finner at aktørene i retten går fra en "frontstage" (hovedforhandling) til en "backstage" (pause) til en "frontstage" igjen (hovedforhandlingen settes igjen) selv om man fysisk befinner seg på samme sted, og publikum kan ha sett en hele tiden. Juryen er ute av rettssalen i pausene og ser dermed ikke hva som foregår. Det er kanskje også greit fordi det er ikke til å komme fra at oppførselen til partene i pausene (ubevisst) vil kunne spille inn på ens "bilde" av personene og juryen skal kun dømme etter hva som kommer frem under hovedforhandlingen. I pausene er de fastlagte høflighetsfrasene borte, partene forbereder partene sin neste opptreden, noterer og slapper av før de trer inn på "scenen" igjen. Uavhengig om man er i hovedforhandling eller i pauser er strukturene i utgangspunktet de samme, men samhandlingens organisering og interaksjon finner jeg med andre ord at er annerledes. Jeg finner også at strukturene uttrykkes kraftigst i hovedforhandlingen fordi den strengt organiserte samhandlingen der støtter opp om strukturene.

Selv om jeg finner handlingen strengt organisert under hovedforhandling, finner jeg at partene i mange tilfeller forsøker å bevege seg ut over hva saken omhandler, utover rettsliggjøringen. Man drar frem andre faktorer, som da dommerne som "voktere" griper inn mot og sier at dét ikke er relevant i forhold til det forhold tiltalen gjelder. Jeg finner med andre ord rettsliggjøringen i praksis her, fagdommere som vokterne passer på at partene holder seg innenfor grensene for hva som er relevant for avgjørelse etter tiltalen. Med andre ord innenfor grensene for behandlingen her i retten. Et interessant funn er at i sluttprosedyrene har partene fått testet disse "grensene" og holder seg derfor innen disse uten å forsøke å gå ut av dem. Aktors prosedyre synes å fungere som en oppsummering av alle "delfortellingene" eller saksfragmentene som er presentert i løpet av hovedforhandlingen og som en overbevisning om at alle delene henger sammen. Her trekkes de store linjene i saken. Det hender ofte at det henvises til vitners forklaringer; med andre ord rekner man med at juryen husker dette. Hvis en "brikke" mangler blir det opp til juryen å finne denne. For at juryen skal finne de "riktige" brikkene er det viktig å få de andre brikkene så faste som mulig. Både aktor og forsvarer synes å prosedere bevisst, og til tider svært åpenlyst mot målet om å vinne juryen, med Genus judiciaire finner jeg partene klart rettet mot en effekt..

I sin sluttprosedyre finner jeg at aktor trekker frem eventuelle tidligere dommer på tiltalte, og da særlig hvis det gjelder liknende saksforhold som det man nå står overfor. Bennett og

Feldman (1981) fant at dersom tiltalte hadde begått den samme handlingen før, ville det være lettere å tro på at vedkommende kunne ha begått handlingen. Med disse finner jeg at aktor forsøker å formidle at det ikke er en enkelthendelse man har med å gjøre, det er ikke første gang vedkommende gjør noe samfunnet ikke kan godta, og at en gjentakelse nå har funnet sted. En enkelthendelse kan selvsagt være alvorlig i seg selv, men forsterkes dersom liknende hendelser har funnet sted før. Aktor må passe seg for å ta i bruk avanserte tekniske juridiske termer her, men heller lage en folkelig forteller – versjon av hva som har skjedd denne gangen i forhold til forrige. Tross ulike retoriske grep og mange rekonstruksjoner av en påstått hendelse, finner jeg en moralsk orden over den strengt organiserte samhandlingen i retten. En samhandling som jeg finner at tar form som et rollespill i et teater.

4.4 Rollespillet i ”teateret”

Det som foregår under hovedforhandling kan sammenliknes med et rollespill i et teater med en start, midtdel og avslutning, handlingen foregår på ”forrommet,” (rettssalen) men det finnes også ”bakrom” (pauserom, dommerrom, vitnerom osv). Det finnes mange ulike aktører som ”forteller” i løpet av rettssaken, og det er ikke tilfeldig hvem som forteller hva og når. I utgangspunktet kan det se ut som at aktørene har ”ferdige” roller som de trer inn i og opptrer i. Men, det er ikke slik det her menes, rollene er ikke ferdig definert, det handler om aktive og dynamiske prosesser hvor individene har mulighet til å utføre roller på ulike måter (rolletakning og rolleskapning). Med andre ord er ikke Goffmans begrep rollespill knyttet til å spille en rolle slik teatermetaforen kan gi uttrykk for, det handler om en ritualisert handling hvor målet er å vekke troverdighet. Likevel vil andre, som det ligger i selve rollebegrepet, ha bestemte forventninger til rollene, for eksempel i form av regler, normer og oppgaver. Som regel oppfylles disse forventningene idet man handler; innehaveren av rollen oppfyller forventningene andre har til den aktuelle rollen. Men, man kan tolke og spille rollene på ulike måter, modifisere dem eller ha et ironisk eller kynisk forhold til dem. Dette er hva Goffman (1974) omtaler som ”rolledistansering.”

Jeg finner at et skille kan gå mellom hoved- og birolleinnhaverne. Hovedrolleinnhaverne kan sies å være dem som er med under hele rettssaken; fagdommere, aktor, forsvarer(e), jury og som oftest tiltalte og eventuelt en fornærmet. Birolleinnhaverne er for eksempel vitner, alle disse har en funksjon på ”scenen.” Det er interessant å merke seg at birolleinnhaverne også (ubevisst eller bevisst) kan få en hovedrolle i noen tilfeller, eksempelvis et svært sentralt vitne som blir avhørt i mange timer og hvor all oppmerksomhet fra alle andre aktører i retten hele tiden er rettet mot vedkommende. Man kan videre dele hoved- og birolleinnhaverne inn i

ikke-profesjonelle og profesjonelle hvor man kan si at de profesjonelle er tilknyttet seremonien i kraft av sitt yrke og faglige kompetanse; fagdommerne, aktor, forsvarer(e) mens de ikke – profesjonelle er juryen, tiltalte, eventuelt fornærmede og vitner. De ikke-profesjonelle er ikke tilknyttet seremonien på grunn av sin faglige kompetanse. Unntak kan tenkes her, for eksempel et sakkyndig vitne, politipersonell som vitner eller liknende. Publikum, for eksempel journalister, studenter, pårørende befinner seg i utkanten av hovedscenen. Likevel har også disse en funksjon ved å representere samfunnet ”utenfor,” offentligheten følger forhandlingene og får innblikk i domstolene. Man tar som publikum og presse sjelden direkte del i det som foregår, man er passive tilhørere. Mye av arbeidet frem mot en dom vil foregå utenom hovedforhandlingen, et eksempel her er rådslagning som jeg kommer tilbake til i kapittel syv, det man får se som publikum er det som er sterkt regissert. ”Spillet” foregår på scenen og trolig tenker man som aktør ikke over at der er publikum, da bortsett fra i de tilfeller hvor det for eksempel brytes med den oppførsel som forventes, eller i saker med stort presseoppmøte. Dette kan ses som en forskjell fra teateret hvor skuespillerne vil være opptatt av ”feedback” fra et levende publikum, om publikum synes det er morsomt eller liker fortellingen. I rettssalen har ikke publikum en slik rolle, her er rollen til publikum å være minst mulig synlige, gi minst mulig lyd.

Jeg finner også at sekretær og rettsbetjent er i utkanten, men at disse av og til trer inn på scenen. Når disse trer inn på scene er det imidlertid av ”praktiske årsaker” som å hente inn fagdommerne og juryen, hente vann, rette på mikrofoner eller gi papirer, de trer så ”ut av scenen” igjen. Det finnes et tydelig makthierarki her, øverst er fagdommerne, så er aktor og forsvarer, deretter jurymedlemmene. Til sist følger vitner, tiltalte og fornærmede. Men selv om man har et makthierarki er det interessant å finne at partene behandler hverandre med gjensidig respekt. Dette kan både ha sammenheng med stemningen i rommet; hva det uttrykker, at samhandlingen er strengt organisert og at man er grunnet en påstått alvorlig hendelse. Jeg finner med Bourdieu, at gjensidigheten i de sosiale relasjonene mellom partene også kan være et tilslørt maktforhold.

En slående likhet mellom retten og teateret er kostymebruk. En forskjell er imidlertid at i teateret bærer *alle* kostyme, i større eller mindre grad, i retten er det bare de profesjonelle. På den annen side kan man hevde at også det å bære sine sivile klær som jurymedlemmene gjør, er en slags ”kostyme” i den forstand at klær kan stå som et uttrykk, i dette tilfellet for eksempel at man er tiltaltes ”likemenn.” Dette kan være viktig for tiltalte, men også for juryen som sådan; det er et uttrykk for at juryen *ikke* er domstolens forlengede arm, og at ingen heller

skal oppfatte dem slik. De profesjonelles kappe finner jeg at kan ses som en formalisering av rollestrukturen, man har en rolle med en *funksjon* og er derfor ”avprivatisert” som person. Kappene står som et symbol for at man er en representant noe, for dommernes tilfellet; den objektivt dømmende makt, og man ikler seg derfor en bestemt fysisk drakt når man gjør tjeneste. Interessant er det at fagdommernes kapper har finere beslag rundt hals og armer enn aktors og forsvarer(e)s kapper. Dette kan stå som et uttrykk for at det også finnes interne skiller innad hos de profesjonelle, som et uttrykk på et ”internt” makthierarki blant de profesjonelle. Dette støttes også opp av fagdommernes mulighet til å overta høringen til partene dersom denne ikke er tilfredsstillende. Med andre ord er fagdommerne også voktere over de andre profesjonelle, ikke bare over juryen som ikke – profesjonelle. I alle tilfeller støtter dette opp om min beskrivelse av det generelle makthierarki som finnes blant alle rettens aktører. Likevel synes det viktigste skillet å være mellom de profesjonelle som bruker kappe og de ikke-profesjonelle som ikke gjør det. Kappene synes både å uttrykke og bidra, generelt til rettens autoritet, spesielt til de profesjonelles autoritet.

En rettssak er i hovedregel åpen for publikum, de som måtte være interessert har adgang til å høre på. Men, til forskjell fra teateret er det gratis å komme inn i retten, man tar ikke inngangspenger og publikum må ikke ha billett for å få komme inn. Motivet for å høre på en rettssak vil kanskje være en interesse eller nysgjerrighet for saken, eller at man er berørt, for eksempel som pårørende. I teateret skiftes kulissene ofte; alt etter hvilket stykke det er, og også mellom ulike deler av stykket. Teaterrommet som sådan er der, men scenen hvor handlingen utspilles skiftes relativt hyppig ut i form av annen møblering og gir dermed en annen ”setting.” Rettssalen derimot, har sin bestemte utforming; stolene og bordene står på samme sted, man skifter ikke ”bakgrunn,” man har det samme ”fasadeområdet,” for å tale med Goffman. Kulissene er de samme, sak etter sak. Men, selvsagt må den klargjøres før hver ”forestilling,” men dette er i svært liten grad, det handler om å låse opp dører, slå på lys og høytaleranlegg og å hente inn vann.

I teateret forbereder man sin opptreden på forhånd; man kan sine fastlagte replikker utenat. I retten har aktørene på den ene side mulighet til å forberede sin opptreden på forhånd. Partene vet hva som skal skje. På den annen side kan man aldri helt vite hva som vil bli tatt opp i saken, derfor vil justering og oppbygning av innlegg eller reaksjoner i alle tilfeller foregå underveis. Således finnes det også noe uforutsigbart ved interaksjonen og samhandlingen i retten, på lik linje med annen interaksjon mellom mennesker. Men, mange trekk ved forhandlingene vil være strengt organisert og kontinuerlige. Kontinuerlige i Goffmansk

forstand idet de eksisterer både før, under og etter forhandlingene er slutt. På den ene side tas trekkene i bruk av den enkelte aktør i den enkelte sak; de brukes individuelt i hver situasjon. På den annen side finnes regler om hvordan de skal brukes, straffeprosesslovens regler.

Både i retten og i teateret finnes teppefall og scenskifter. Eller for å si det med Goffman; *klammer*. Det betyr at det er grenser for når det iscenesatte spill starter og slutter; teateret åpnes ved første akt og avsluttes ved siste akt, mens retten ”settes” og ”heves.” Handlingen når et slags klimaks og avrundes i frikjennelse eller domfellelse. En likhet mellom teateret og retten er at det kan finnes en person med ”heltestatus,” men i retten ikke i form av en som har reddet halve kongeriket. I retten hevner fortiden seg og i noen tilfeller lider hovedpersonen (”skurken”) sin selvfølgelig skjebne, og straffes for sin fortid som rulles opp igjen. Ofte er bildet svært dystert, og man kan heller tale om rettferdiggjøring av en handling, en handling det (særlig fra forsvarers side) må dannes en mening omkring. Jeg finner at denne meningen svært ofte bygges opp med pathos, det handler om en følelsesappell, for eksempel å formidle hva tiltalte mente og opplevde i situasjonen, og hva man tror vedkommende føler nå. Den påståtte handling har kanskje både en, to, tre eller flere mer eller mindre mørke skjebner involvert. Det er i utgangspunktet ikke meningen at det skal være underholdning i retten, men mange ganger kan det likevel fremstå slik for publikum. Jeg finner at hovedforhandlingen i høyeste grad skiller seg fra teateret ved at det er *virkelige konsekvenser* for aktørene, den største forskjellen synes å ligge nettopp her; i den sanksjonsmakt som er knyttet til domstolene. Det kan via dom gjennomføres endringer som får store konsekvenser for mange mennesker. Selv om det her er foretatt en liten sammenlikning mellom retten og teateret er det særdeles viktig å holde fast ved at det er et stort stykke ”virkelighet” i retten. Men denne ”virkeligheten” finner jeg at er i en rettsliggjort og iscenesatt variant. Goffman (1992) sier;

”En handling som iscenesettes på et teater er en forholdsvis søkt illusjon og det legges ikke skjul på det. Til forskjell fra det egentlige liv kan det ikke hende noe egentlig med de fremførte rollene. Den rolle som fremføres i et teater, er i en rekke henseende ikke reell, og den har heller ikke de samme konsekvenser som når en helt oppdiktet rolle fremføres av en svindler.” (1992:210).

Jeg finner at skuespillet og scenen dette foregår på, er gjennomsyret av symbolsk makt. Innen rettens rammer forhandler partene om ”virkeligheten,” en forhandling som kan være svært hard, ulike historier kan stå steilt opp mot hverandre og partene kan drive en innbitt kamp for å få juryens gunst. Likevel dreier det seg i alle tilfeller om virkelige konsekvenser.

4.5 Oppsummering

Først av alt, og for å gjøre det helt klart; der finnes fundamentale forskjeller mellom retten og teateret. Men, jeg har funnet mange slående likhetstrekk i interaksjon og utforming som gjør det interessant å sammenlikne disse to samfunnsinstitusjonene.³⁴ Ikke bare retten, men også andre ”scener” og ”roller” i samfunnet kunne vært sammenliknet med teateret. Men det var retten og teateret som stod i fokus her. Med denne sammenlikningen menes ikke å fornærme verken aktører fra retten, eller fra teateret.

Jeg finner at ritualene som finner sted under en hovedforhandling styrer aktørenes handlinger, domsmyndighetene styrer seremonien etter bestemte retningslinjer; etter straffeprosessloven. Det settes en ramme for seremonien ved at lagmannen sier ”retten er satt” og ”retten er hevet.” Forhandlingene ”åpnes” og ”lukkes” hver dag, men også flere ganger i løpet av dagen. Hvor mange ganger er avhengig av om uforutsette forhold kommer opp, eksempelvis venting på et vitne. I alle tilfeller vil det være før og etter pauser. Jeg finner at samhandlingen og interaksjonen i rettssalen endrer seg alt etter om retten er satt eller hevet, enten er det ”spill” eller så er det ”timeout.” Likevel settes hovedforhandlingens deler sammen til en forståelig og meningsfull helhet. Fremdriften er styrt av den juridiske ekspertise og målet er å komme frem til en avgjørelse; hva er sant, har tiltalte gjort hva vedkommende er tiltalt for, eller ikke? Jeg finner at partene iscenesetter historier om tiltalte er skyldig eller ikke ved hjelp av de retoriske midler i Genus *judicale*; logos, ethos og pathos. Dette brukes aktivt for å opparbeide troverdighet for *ens* versjon av historien. Retorikken synes å være rettet inn mot partenes rekonstruksjoner av hendelsene, påtale og forsvar kjemper om en ”situasjonsforståelse,” det er konkurranse og kamp mellom ulike virkelighetsforståelser. Det handler om å fortelle den mest sannsynlige fortelling om hendelsen. Dette foregår innen rettens rammer; fortellingen bygges opp og forankres i løpet av bevisførsel og under eksaminasjon av tiltalte og vitner. Likevel finner jeg at forhandlingen er preget av høflighet mellom aktørene, betegnelser som ”*ærede rett*” viser dette. Man er sjelden vitne til avbrytelser, i de tilfeller det skjer synes det å være en misforståelse, eksempelvis at man trodde parten var ferdig uten at dette var tilfellet. Det synes å ligge en gjensidig respekt her, hvilket kan ses å henge sammen med de mange reglene som finnes for interaksjonen her. Respekten uttrykker en høytidelig og ”skikkelig” stemning. Dette underbygges og støttes av den fysiske utformingen som uttrykker et bestemt meningsinnhold som igjen virker tilbake på samhandlingen som foregår. Således gir rettens utforming et inntrykk, og samtidig et avtrykk, for makt og verdighet. Det betyr at alvorlighetsgraden i sakene som er til behandling her gjenspeiles i strukturene, samtidig som de samme

³⁴ Institusjon i betydning av å ha en fast, forutsigbar og viktig plass i det sosiale liv.

strukturene gir inntrykk av at det som foregår i rettssalen er alvorlig og høytidelig. Det blir dermed en slags ”runddans” med gjensidig påvirkning og gjensidige maktuttrykk.

Domstolene er viktige innflytelseskanaler i samfunnet, de danner et nett av avgjørelser og premisser som anvendes i andre deler av samfunnet. Jeg finner, på bakgrunn av Berger og Luckmann, at institusjonen nærmest fremstår som uavhengig. Dette kan komme av mye materiell- og atferdsmessig symbolikk, for eksempel markeres den profesjonelle ekspertise fra den ikke – profesjonelle ved bruk av en bestemt klesdrakt, svarte kapper. Disse kappene finner jeg at symboliserer objektivitet og makt. Makten manifesteres hele tiden; den synes nærmest å være statisk etablert, man bevarer de ”objektive” prinsipper for å kunne fatte riktige avgjørelser her. Ordbruk som ”*retten finner*” og ”*juryens kjennelse*” gjenspeiler dette og uttrykker en språklig drakt som nok er noe annerledes enn den daglige tale. Når dette settes i en større symbolramme av arkitektur og organisering av interaksjon, dannes en stor og overordnet verdi til alt som foregår i rommet. En symbolverdi som blir viderebrakt av individene som formidlere og bærere. Den klareste gruppen av slike bærere finner jeg er fagdommerne, disse er på toppen av makthierarkiet. De sitter som ”voktere,” har full oversikt over salen og ser til at alt går riktig for seg. Selv er fagdommerne lite aktive; når de bryter inn dreier det seg om spørsmål direkte til vitner, aktor eller forsvarer om ønsket utdypning eller konkrete spørsmål. Jeg finner at det ligger mye makt her, de har også mulighet til å overta avhørene og at lagmannen setter i gang og avslutter de ulike delene ved å gi ordet til de forskjellige parter. Lagmannen blir dermed en slags leder av hele forhandlingen. Jeg finner at domstolen er scenen hvor bevis for hva som er ”sannheten” skal fremlegges, domstolen er en arena for handling.

5 ET SYSTEM SOM ANTAR ”UTLÆRTE”³⁵ JURYMEDLEM

I forrige kapittel avsluttet jeg med å si at domstolen er en arena for handling. I saker som går for juryen er juryens kjennelse målet for handlingene på arenaen. Hvordan oppleves det å være jurymedlem i en slik situasjon? Jeg finner at de fleste opplever situasjonen og tjenestegjøringen som jurymedlem svært positiv. Men, jeg finner problem i at det er et system som antar ”utlærte” jurymedlem. Det er et system som antar at jurymedlemmene vet hva som er deres oppgave, hva de skal gjøre, hvordan og hvorfor. Jeg vil derfor se nærmere på forhåndsinformasjon, juryens mulighet til å stille spørsmål, de profesjonelle dommernes tale til de ikke – profesjonelle dommerne og faren for at jurymedlemmene kan gå over til å bli profesjonelle. Følelsesfulle sterke saker vil også bli behandlet fordi jeg finner at jurymedlemmene uttrykker en opplevelse av slike saker som svært belastende, dette er saker som kan skape store vansker for jurymedlemmene. Jeg vil også se nærmere på de profesjonelle dommernes mulighet til å sette de ikke – profesjonelles kjennelse til side. Det vil brukes størst plass på funnene om at lang erfaring kan bety fare for profesjonalisering og at følelsesmessige saker kan skape vansker. Dette gjøres fordi jeg finner særlig interessante funn her. Men, nå først over til at forhåndsinformasjonen er utilstrekkelig.

5.1 Utilstrekkelig forhåndsinformasjon

Første gang man innkalles som jurymedlem (eller meddommer) skal man motta en informasjonsbrosjyre, utgitt av Justisdepartementet (vedlegg 6). Brosjyren gir informasjon om hva vervet går ut på, hvilke typer saker lekdommere deltar i, habilitetsregler og noen grunnregler for rettergangen i en straffesak. Informasjonen synes lettlest, og den har illustrasjoner underveis, for eksempel om hvor de ulike aktørene sitter i en rettssak. Informantene sier at den informasjon man mottar før man møter i første sak, er svært viktig. Men, informasjonen er for dårlig og den bør forbedres fordi den utelater en del viktige forhold, trolig fordi den tar for gitt at jurymedlemmene kan mer enn de faktisk gjør, for eksempel om straffeprosess. En annen mulig grunn kan være at man ikke er klar over hva som er viktig å fortelle. Det bør være en sammensatt gruppe som utarbeider denne for å få bredde i opplysningene og man bør høre på erfaringer fra dem som faktisk mottar den. Inge forteller;

Den informasjonen vi fikk med det samme vi begynte var jo veldig generell, veldig konkret slik formalitetsmessig. Og den kunne gjerne omhandlet litt om hva du selv som menneske skal, både under og etter en sak, skal bearbeide din egen følelse. Det står der ingenting om.

³⁵ Utlærte i anførselstegn ut fra en antakelse om at man stadig vil kunne tillære eller bearbeide ytterligere kunnskap.

Informanten synes å uttrykke noe særdeles viktig som mangler; hvordan man som menneske skal make å "fordøye" saken. Dette er viktig for å "komme seg" etter en sak. Om man ikke makter det, vil rollen oppleves som unødig tung og belastende fordi man vil bære den med seg i uforholdsmessig lang tid. Flere informanter sier at brosjyren også mangler flere praktiske opplysninger, eksempelvis om hvorfor og hvordan utskytelse foregår og hvordan juryens sammensetning er. Stine uttrykker;

Jeg kunne godt fått noe mer informasjon eller opplæring i hvordan dette systemet er bygget opp eller sammensatt. Saklig informasjon om hele systemet. Når vi kommer inn der så er det jo en betjent som roper opp navnene og så kommer vi rett inn og så begynner det hele. Så da er det ikke råd til verken å spørre eller å..(pause)..Så da må vi bare late som vi forstår det, og det meste har vi jo forstått, men der er litt usikkerhet.

Det uttrykkes et ønske om mer informasjon om systemet som sådant. Det viser også at det finnes en usikkerhet når rettssaken har begynt; *late som vi forstår det*. Og denne usikkerheten kommer av lite informasjon på forhånd. Dette er alarmerende fordi man kan risikere at jurymedlemmene ikke forstår, hvilket kan frembringe en unødig usikkerhet i konstruksjonsprosessen. Informasjonsbrosjyren fra Justisdepartementet gir utilstrekkelige opplysninger om vervet og om de plikter og rettigheter som følger. Dette er uheldig, og også unødvendig. Det viser seg at jurymedlemmer savner "grunnleggende informasjon." Om en bedre sådan kan føre til at man blir tryggere i ens rolle, synes dette som et lite grep for å gjøre usikkerheten noe mindre og dermed opplevelsen bedre. Man behøver bare å omarbeide den eksisterende. I denne omarbeidelsen er det viktigste å få til en kort form for opplæring om de sentrale rettsspørsmål som ofte oppstår i straffesaker og noe mer om bevisbedømmelse og bevisbyrde. Videre bør de ulike aktørenes oppgaver og roller klargjøres. Hva er egentlig ens oppgave som jurymedlem og hvordan man skal klare å bearbeide inntrykkene man får via rettssaken? Bearbeidelse av inntrykk vil selvsagt være individuelt, men det bør fremheves at det er hva flertallet i juryen mener er riktig, som blir juryens kjennelse, og det bør fremheves at man fullt ut har rett til å være uenig med flertallet i juryen. Brosjyren bør ikke bare følge med første gang man innkalles, men hver gang. Således vil den bli lest av dem som føler behov for det. Informantene uttrykker at man ikke kan bli påminnet ens rolle ofte nok, hvilket kan ses som et uttrykk for et behov om bevisstgjøring rundt rollen.

Om noe muntlig informasjon skal gis før selve rettsforhandlingen starter, mener informantene at denne informasjonen *ikke* bør komme fra fagdommere. Dette viser at man er oppmerksom på ens "fristilling" i forhold til fagdommerne, informantene uttrykker at de ikke ønsker mer kontakt med fagdommerne enn det de har i dag. Jeg finner at det her uttrykkes frykt for

påvirkning, og med Bourdieu finner jeg at det vil finnes makt i fagdommernes rutine og erfaring, en makt som kan ha stor innflytelse uten at fagdommerne tenker på makt eller har det som mål overfor andre. Makten vil dermed kunne skjule sin opprinnelse, og den vil frembringe reelle virkninger overfor lekmennene tilsynelatende uten anstrengelse. Et forslag kunne kanskje vært at rettsbetjenten hadde denne oppgaven? Rettsbetjenten har en rolle som oppleves som mer nøytral enn dommerne, rettsbetjenten er ikke profesjonell i dømmende forstand, vedkommende ivaretar mange praktiske gjøremål. På den annen side er mange av disse praktiske gjøremålene i rettslokalet. Dermed kan rettsbetjenten oppleves som dommernes forlengede arm, vedkommende jobber i domstolen, og således kan den implisitte eller symbolske makt få mye å bety også her, uten at rettsbetjenten overhodet har det for øye. Det har å gjøre med at vedkommende representerer et system. Et bedre forslag er at en utenforstående som likevel kjenner rettssystemet og juryens oppgaver informerer juryen. Selv om jeg finner at dagens forhåndsinformasjonen ikke er tilstrekkelig, har juryen en formell adgang til å stille spørsmål til retten. Dette betyr at juryen, i prinsippet, får oppklart uklarheter.

5.1.1 Juryens formelle adgang til å stille spørsmål

Det er etter loven mulighet for juryen, da fortrinnsvis via dens formann, å stille spørsmål til retten under hovedforhandling, med andre ord når spillet på scenen er i gang. Dermed kan man, i teorien, avhjelpe noe av den usikkerhet juryen føler i forhold til den store mengde informasjon som kommer frem underveis i forhandlingene om "sannheten." Håvard sier;

Det er ting vi ofte trenger å få oppklart og det kan være ting vi diskuterer i en pause; hva mentes her..? og så ber vi om en gjennomgang av spørsmålene når forhandlingene settes igjen etter pausen.

Juryens mulighet til å stille spørsmål omfatter spørsmål i tilknytning til saken, som Håvard sier "hva mentes her?" Det betyr at juryens usikkerhet i forhold til hva som fortelles kan oppklares underveis. Men, adgangen til å stille spørsmål hjelper ikke på jurymedlemmenes usikkerhet om roller, juryens oppgave. De spørsmål som ikke er av denne type, har man ikke anledning til å spørre om. De spørsmål som stilles i retten vil med andre ord være spørsmål av en bestemt type. Jeg finner at flere av informantene ikke er klar over adgangen juryen har til å spørre under hovedforhandlingen. Denne adgangen burde opplyses om i informasjonsbrosjyren fra Justisdepartementet, omtalt i 5.1 her, og lagmannen bør, under sin redegjørelse for fremdriften av saken, gjøre jurymedlemmene oppmerksom på adgangen til gjennom juryens formann å spørre retten. Således kunne man kanskje komt i møte noe av usikkerheten som oppleves.

Interessant finner jeg at selv de jurymedlemmene som vet om muligheten til å spørre retten, sjelden spør og jeg finner at juryen synes å være begrenset av noe. Jeg finner et uttrykk på at jurymedlemmene er usikker på hva som er ”viktig nok” eller ”relevant nok” å spørre om i den rettsliggjorte variant av forholdet, man er usikker på hvor grensene går for hva som er relevant, og hva som ikke er relevant. Dersom noen jurymedlemmer ”brenner inne” med spørsmål og dermed får en slags ”tilskuerfølelse,” er dette alarmerende. Juryen har dog mulighet til å spørre kollektivt senere, ved tilkallelse av lagmannen under rådslagningen. I de aller fleste tilfeller finner jeg at jurymedlemmene oppklarer det de lurer på ved å samtale med andre jurymedlemmer, hovedsakelig i rådslagning etter hovedforhandlingen er over. Man drar med andre ord nytte av *hverandre*, i stedet for å spørre retten. Før jurymedlemmene trekker seg tilbake til rådslagning, får juryen servert lagmannens rettsbelæring, jeg har valgt å benevne dette som talen fra de profesjonelle dommerne til de ikke profesjonelle dommerne, dette er siste ord fra fagekspertisen til de ufaglærte.

5.2 Tale fra de profesjonelle dommerne til de ikke profesjonelle dommerne

Skyldspørsmålet er satt sammen av en ”fakta - del” og en ”juridisk - del.” De faktiske opplysningene kommer frem i løpet av sakens gang. Den første gjennomgang av sakens juridiske sider kommer i aktors og forsvarer(e)s prosedyrer, og da i form av en løsning. Etter dette kommer lagmannens rettsbelæring. Dette likner en tale fra de profesjonelle dommerne, som er drevne i spillet, til de ikke profesjonelle dommerne (juryen). I straffeprosesslovens § 368 (2) heter det om denne talen;

”Rettsens formann gjennomgår et kort foredrag om bevisene i saken og forklarer spørsmålene og de rettssetninger som skal legges til grunn.”

Det betyr at lagmannen *ikke* skal gi uttrykk for noe standpunkt, men gi en, så langt som mulig, objektiv beskrivelse av bevisene, spørsmålene og rettssetningene som skal legges til grunn av juryen. Med andre ord skal lagmannen gjøre oppmerksom på riktig juss og faktum og poenget er at jurymedlemmene skal forstå hva det er de skal svare på. I de tilfeller denne monologen er spekket av juridiske begrep, oppfyller den ikke hensikten idet jurymedlemmene (som regel) ikke er jurister og dermed i slike tilfeller vil ha problemer med å forstå hva som sies, og således ha lite utbytte av talen. Talen må gjøres *forståelig* for jurymedlemmene og det er lagmannens ansvar å tale til de ikke-profesjonelle dommerne på en folkelig og forståelig måte. Gjøres fagdommerens tale til de ikke profesjonelle dommerne forståelig viser materialet at jurymedlemmene har stort utbytte av talen, og således kan fagdommerne langt på vei

forklare juryen hva det er juryen skal gjøre, og således unngå en del av de påståtte uheldige konsekvenser juryordningen kan bringe med seg. Espen forteller;

Rettsbelæringen har mye å si for der utkrystalliseres jo de spørsmål som en skal ta stilling til og der sies det ifra om det er enkelte ting vi skal se bort fra.

Jeg finner, med Bennett og Feldman (1981), at jurymedlemmene har stor tro på talerens (lagmannens) autoritet, lagmannen taler på vegne av fagdommerne, de profesjonelle som vet hva de gjør fordi de har gjort dette så mange ganger før. I talen utkrystalliseres de viktige spørsmål, og det gis beskjed om hva man skal se bort fra. Jurymedlemmene skal selvsagt ikke tro eller ikke tro på fagdommerne slik man for eksempel tror eller ikke tror på tiltalte, men autoriteten finner jeg å spille inn på styrken i hva som sies og ikke sies. Jeg finner at det finnes mye makt her. Jurymedlemmene har svært ulikt utgangspunkt (noe de jo også *skal* ha etter hensikten med ordningen). Jeg finner at ulike jurymedlem kan tolke samme rettsbelæring på ulike måter, med andre ord kan samme rettsbelæring oppleves ulikt av jurymedlemmene. Dette finner jeg at kan ha å gjøre med den symbolske makten fordi denne definerer seg selv gjennom et bestemt forhold mellom dem som utøver makten og dem som makten utøves på, Bourdieu (1996) sier at den utøves med delaktighet med de som ikke vet om de ligger under for den. Dette betyr at ti jurymedlemmer, med deres habituser, vil kunne oppfatte dette ulikt. Interessant er det at jeg finner at jurymedlemmene i de fleste tilfeller oppfatter talen noenlunde likt, men legger vekt på eller husker best, forskjellige sider ved den. At jurymedlemmene oppfatter denne noenlunde likt ser jeg som et uttrykk på at deres habituser står for nært hverandre i det sosiale rom; man opplever og tolker situasjonen og hva som sies nokså likt. Elisabeth uttrykker om sin opplevelse av talen;

Rettsbelæringen er tørr. Nå har jeg hørt den så mange ganger at jeg kan den stort sett. Det er sikkert det samme manuset de har. Men altså, den er grådig tørr og den blir veldig formell og mye lover og regler. Og, når jeg kom ut derfra første gangen, så tenkte jeg: 'Hva sa han, egentlig' ?

Elisabeth uttrykker at hva som *egentlig* ble sagt ikke kom klart frem, den var ”tørr og kjedelig.” Dette kan stå som et uttrykk på at talen ble for lite forståelig, den ble for mye rettsliggjort, for mye lover og paragrafer. Det blir dermed stående som en ”tom” tale. Om man sitter igjen med spørsmål om hva som egentlig ble sagt, har i hvert fall ikke rettsbelæringen fungert etter sin hensikt. Men, dermed sies *ikke* at den ikke kan vært oppklarende hva gjelder bevisene, spørsmålene og rettssetningene for andre i juryen, slik at det i diskusjonen etterpå kan komme frem hva vedkommende egentlig sa. Jurymedlemmenes erfaringslengde som sådanne medlem og habitus vil spille inn for selv om jeg finner at jurymedlemmene står nært

hverandre i det sosiale rom, vi de fremdeles være ti unike individ. Dersom jurymedlemmene hadde forstått en rettsbelæring fylt med juridiske termer, burde dét vært bekymringsfullt. Man ville da kanskje hatt å gjøre med profesjonelle jurymedlem.

5.3 Profesjonaliseringsfare !

Når man er nyere jurymedlem, uttrykkes det at man vet at man skal arbeide seg frem mot en avgjørelse av skyldspørsmålet, men det er også hva de fleste vet. Man er usikker omkring ens rolle, fremgangsmåte samt rekkefølgen forhandlingene skal følge. Dette er en usikkerhet som fører til at oppmerksomheten trekkes bort fra vurdering av bevis for å komme frem til en konklusjon om skyld / uskyld. Etter hvert som man har vært jurymedlem en stund, lærer man seg visse teknikker og jeg finner at man opparbeider seg rutiner og erfaring om rollen og den jobben man skal gjøre som jurymedlem; man blir mer fortrolig med hele prosessen. Kjetil forteller om forskjellen mellom når han var ny og når han har opparbeidet seg erfaring;

Du skriver ganske mange sider, og til å begynne med skrev jeg jo enormt mye, det var fordi jeg var livredd for å gå glipp av noe. Men etter hvert så –jeg lager et ark som jeg bruker til pro et contra, ikke sant ? I starten var det tenk om man gjorde feil, tenk om man... Men så etter hvert opplevde du at alle var opptatt av at tiltalte skulle få en 'fair' behandling og at alle gjorde sitt beste.

Kjetil sier at han var redd for å gjøre noe feil i starten, hvilket står som et uttrykk på at man har en oppfatning om at noe er riktig, og at noe er galt i saksforholdet. Det som selvsagt kan være vanskelig er å vite *hva* som er riktig, og *hva* som er galt. Men dette blir man tryggere på etter hvert fordi man da lærer seg spillets regler. Idet man vet om ”spillet, ” *vet* man nødvendigvis også hva de ulike partene representerer, hva de ønsker å oppnå og hvordan de arbeider seg frem mot dette målet. Dette til forskjell fra i starten hvor mye undring finner sted. Stine forteller;

Hvem var det aktor representerte og disse dommerne som satt der fremme, altså hvem var de, hvilken rolle hadde de egentlig i saken ? For av og til kunne det virke som de var fornærmedes advokat, og andre ganger som de var tiltaltes advokat.

Stine uttrykker at noen undringer som fant sted hennes to første ganger, hun undret seg over rollefordelingen og hvem som skulle gjøre hva. Hun uttrykker samtidig at man ved erfaring lærer hva som skal foregå i saken, og hvorfor. Dette er gjennomgående i hele materialet; når man lærer seg rollefordelingen og å gjennomskue ”spillet” mellom partene, blir man også tryggere på hva som er ”sannheten.” Jeg finner at når jurymedlemmene har vært med over lengre tid går de gjennom en prosess som gjør at man kan tale om en ”profesjonalisering” av jurymedlemmene. Jurymedlemmene har gjennomgått en prosess i domstolen og har nå nærmest blitt fagdommere og vil derfor ikke representere folkets ”friske” øyne, og tiltalte vil

ikke dømmes av sine likemenn, men av en stor gruppe ”eksperter.” En stor gruppe eksperter hvor alle, i større eller mindre grad og bevisst eller ubevisst, er (re)sosialisert til den juridiske tankegang, til den juridiske moral og til en selvsagt rettsliggjøring i løpet av årenes løp. Også partenes rekonstruksjoner og deres bruk av ethos, pathos og ethos, blir sammen med samhandlingens organisering, ”vanlig.” Dermed får også demokratitanken med lekmenn og en mest mulig bred sammensetning av domstolen en kraftig slagside Inge sier;

Fagfolkene de sitter der, de er der og tar vare på jussen og den biten, og juryen skal egentlig fungere som advokatene til de uvitende. Du skal tenke helt menneskelig og upartisk. Og derfor så synes jeg at hvis det blir altfor drevne personer som sitter i juryen også..(pause).. da blir det en ledende utvikling i stedet for en opplysende.

Det er interessant å se at det finnes skepsis mot å ha for erfarne personer som jurymedlem, også blant jurymedlemmene selv; ”det blir en ledende utvikling i stedet for en opplysende.” Dette står også som et uttrykk over refleksjon over posisjon, rolle og oppgave. Jeg finner at jurymedlemmene er svært oppmerksomme på hvordan de er, i forhold til hvordan de bør være. Jurymedlemmenes erfaring finner jeg tosidig; på den ene side er erfaring bra, men denne må begrenses, må ikke være i for utstrakt grad. I forlengelsen finner jeg et viktig uttrykk for dilemma i rollen som jurymedlem; på den ene side gir erfaring som jurymedlem trygghet, på den annen side gir erfaring en overhengende profesjonaliseringsfare. Jeg finner dermed at erfaring kan, når denne er i betydelig grad, gå *fra* å være positivt over *til* å bli noe negativt, man beveger seg langsomt bort fra å være tiltaltes likemenn, til å bli fagdommernes likemenn. Når så skjer, og om dette skulle skje i stor grad med mange lekmenn, faller nærmest poenget med det lege skjønn bort, det blir en ønsketenkning, heller enn en faktisitet. Dette finner jeg meget alvorlig, og på denne bakgrunn finner jeg at man på den ene side må ha mennesker i juryen som har tjenestegjort før, i det minste som meddommere i tingrettene³⁶ for å ha en viss trygghet. På den annen side må jurymedlemmenes erfaring begrenses for å hindre profesjonalisering; hvis man ikke gjør dét mister man det nødvendige ”friske element” som disse representerer. Jurymedlemmene må ikke bli en forlengt arm av fagdommerne, ei heller bør de bli oppfattet slik. Et viktig spørsmål blir hvor ofte jurymedlemmene bør tjenestegjøre for å opprettholde en god balanse mellom erfaring på den ene side og profesjonaliseringsfare på den annen side. Gjennomgående fremgår at man ikke bør tjenestegjøre mer enn et par ganger i året, men at hvor ofte jurymedlemmene får innkallelse varierer mye. Med andre ord finner jeg at det varierer mye hvilken ”fare” for profesjonalisering jurymedlemmene utsettes

³⁶ Utvalget i NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn* peker på at man kan få inhabilitetsproblemer ved at lekmenn som allerede har behandlet saken i tingretten kalles inn. Dette bør imidlertid kunne kontrolleres ved å holde navnene på meddommerne som var med i tingrettens behandling opp mot lagmannsrettens lister og trekning.

for. Noen får innkallelse sjelden og jeg finner at det vil være mindre risiko for disse enn for dem som får innkallelse hyppig. Det er særlig dem som bor sentralt som forteller at de får hyppig innkallelse. Dette henger trolig sammen med at disse også blir erstattere for dem som må melde avbud kort tid før saken starter, de som bor sentralt kan ofte tre til på kortere varsel, de ikke har lang vei å reise. Andre hensyn kan også gjøre seg gjeldende; for eksempel er det selvsagt mye rimeligere for lagmannsretten å bruke jurymedlem som bor sentralt; man slipper å bli fakturert store reise- og overnattingsutgifter. Poenget er at der finnes en fare for å bli profesjonell, men at det vil være forskjeller i grad av ”risiko” for dette.

Jeg finner at jurymedlemmene uttrykker at det først er når man kan konsentrere seg fullt og helt om de spørsmål man skal ta stilling til man får gjort en skikkelig god jobb som jurymedlem. Dette resulterer i at mange jurymedlemmer velger å gjøre tjeneste over flere valgperioder, ikke kun i én. Et spørsmål som reiser seg er om det er en idé å ha valgperioden lenger enn 4 år, slik at man ikke er ferdig når man først er blitt trygg. Om man velger å forlenge perioden, vil man trenge færre lekdommere. Dette kan på den ene side være bra, jurymedlemmene vil være tryggere og man vil ha færre lekdommere å administrere i systemet. På den annen side finner jeg at en slik ordning vil kunne føre til fare for økte profesjonaliseringsproblemer fordi jurymedlemmene da nødvendigvis må tjenestegjøre oftere. Et spørsmål er også om det er noe mål at færrest mulig skal delta. På den ene side kan høy tjenestefrekvens føre til at vervet oppleves tyngre fordi man tjenestegjør ofte. På den annen side kan vervet kanskje oppleves lettere om man tjenestegjør oftere fordi man da vil være tryggere. Tryggere i den forstand at når man har vært jurymedlem i flere år er det lite nytt bortsett fra selve saksforholdet og selvfølgelig hvem som deltar. Lang erfaring betyr at man blir tryggere på hva som er troverdig og dermed også tryggere på hva som er riktig i spørsmålet om tiltalte har gjort hva vedkommende er tiltalt for, eller ikke. Dermed kan man stille spørsmål om jurymedlemmer med lang erfaring har mindre bruk for kollektivet (kommer tilbake til rådslagning i kapittel 7) med de andre jurymedlemmene, med andre ord om man da arbeider mer på egen hånd. Jeg finner at uavhengig av erfaringslengde setter alle jurymedlemmene stor pris på den felles drøftelse og konstruksjon som foregår mellom jurymedlemmene etter hovedforhandlingens slutt; i rådslagningen. Det skal sies at én side er at man setter stor pris på kollektivet, og har et ønske om det, en annen side er det prinsipielle i en kollektiv diskusjon om skyldspørsmålet; at det skal være en felles diskusjon, hvor tanker og ideer skal drøftes sammen. Jeg finner at selv om man har lang erfaringstid legges ikke all usikkerhet og utrygghet omkring skyldspørsmålet bort, hvilket betyr at selv etter lang fartstid som jurymedlem oppleves en viss grad av usikkerhet og utrygghet på spørsmål om skyld, selv

om dette er i mindre utstrekning enn tidligere. Uansett erfaringslengde finner jeg at jurymedlemmene til tider uttrykker det utrygt å avgjøre spørsmål om skyld. Dermed er det ikke kun et ønske om en kollektiv diskusjon, men et reelt behov. Spørsmålet reises om det nødvendigvis er negativt å oppleve en utrygghet også etter lang erfaring. Er man utrygg vil man søke å opplyse saken så godt som overhodet er mulig for å bli tryggere på avgjørelsen, i så tilfelle kan en eventuell usikkerhet ses som en rettssikkerhetsgaranti. Men, det går over til å bli et rettssikkerhetsproblem dersom en tiltalt finnes skyldig på et ”uriktig” eller tvilsomt grunnlag. Dermed kan manglende trygghet og sikkerhet være *både* en rettssikkerhetsgaranti, og et rettssikkerhetsproblem. Et interessant spørsmål er om fagdommerne i kraft av deres juridiske yrke, praksis, rutine og erfaring i domstolsprosessen i mindre grad er usikre i stillingstaken til skyldspørsmålet. Johs Andenæs sier;

”For fagdommeren er den tiltalte som det er blitt sagt, ’den vante mann på den vante plass.’ Han er så vant til å høre på tiltaltes bortforklaringer at han kan komme til å forkaste forklaringer også i tilfelle hvor tiltalte taler sant, men har skinnen mot seg” (1984:101).

Andenæs synes å uttrykke at fagdommerne har visse forventninger om at tiltalte er skyldig. Dette finner jeg, med Bennett og Feldman (1981) kan ha å gjøre med autoritet til politiets arbeid og hva aktor uttrykker. Politiet har funnet grunn til å reise tiltale mot dette mennesket, og at dét ikke gjøres uten grunn. Spørsmålet kan reises om dette er bedre enn usikkerhet, er det bedre at man er så lite usikker i ens konstruksjon at ens konstruksjon av hva man tror på og hva som er å anse som sant nærmest er gitt, før man har hørt all bevisføring ? Svaret bør gi seg selv, og interessant finner jeg konturer av at dette også kan komme til å gjelde jurymedlem dersom man ikke hindrer profesjonalisering.

Funnene viser at jurymedlem setter sin lit til de bevis og de personer man synes å ha gode grunner for å tro på. Om man setter disse funn sammen med Høyland (2003) og Skyberg (2001), viser dette til sammen at både fagdommerne og lekmenn, setter sin lit til de bevis og de personer man synes å ha gode grunner for å tro på. Dette stemmer også overens med Bennett og Feldmans (1981) funn fra USA. Dermed reises et svært interessant spørsmål; hvorfor skal man i det hele tatt ha lekmenn i domstolen når både lekmenn og fagdommere setter sin lit til de personer man har gode grunner for å tro på ? Ville det ikke da vært bedre hvis fagdommerne dømmer, og lekmennene er på deres egentlige jobb ? I tillegg til demokratiske hensyn og faren med å overlate all konfliktløsning i domstolene til fagekspertise, er problemet fagdommernes erfaring, rutine og stadige (re)sosialisering i det juridiske felt generelt, og i domstolsprosessen spesielt. I seg selv er det ikke noe galt i å være

profesjonell, fagdommerne *skal* være profesjonelle,³⁷ deres jobb er nettopp dét. Men idet man blir svært profesjonell, finnes en fare; faren for å bli så ”mye” profesjonell at man nærmest ”*ser tiltalte på sin vante plass*” som sitatet fra Andenæs sier. Dermed kan man kanskje ha ”gode” (ubevisste) grunner for å ikke tro på for eksempel tiltalte.

I klartekst betyr dette at skal man kunne beholde det ønskede skillet mellom profesjonelle og ikke profesjonelle blant de dømmende må man hindre profesjonalisering av jurymedlemmene. Dersom man klarer å hindre dét, vil man heller ikke få en for stor likhet mellom de faglærte og de ikke-faglærte, og dermed vil man få en bredere sammensetning av den dømmende ekspertise. For eksempel vil den dømmende ekspertise da bestå av representanter fra flere yrker enn juridiske og habitusen vil nødvendigvis være noe ulik. Profesjonaliseringsfaren vil gjelde uavhengig av saker; det er den generelle lange erfaring og (re)sosialisering i systemet som er poenget. Dette vil kunne spille inn både på den rolleutøvelse som jurymedlem og den totale konstruksjonsprosess om hva som er ”sannheten,” for eksempel i følelsesfulle saker.

5.4 Følelsesfulle saker skaper vansker

Det finnes selvsagt ingen standard for hva som er følsomt og i hvilken utstrekning, dette vil variere fra menneske til menneske. Likevel finner jeg at noen saker kan oppleves svært følelsesfulle og vanskelige for jurymedlemmene å forholde seg til, og dette kan skape vansker med å fordøye og bearbeide saksforholdene. Dette uttrykkes å skape særlig store vansker dersom man er nyere jurymedlem. Saker som går på ”*Forbrydelser mot Sædeligheten*,” for eksempel Incest saker³⁸ fremheves som særlig vanskelige. Man kan stille spørsmål om hvorfor akkurat denne type saker skaper vansker. Noe av grunnen kan være at ofre identifiseres med egne barn, barnebarn, oldebarn eller liknende. I tillegg omhandler dette handlinger som for folk flest er avskyelige, det er reist tiltale om overgrep mot uskyldiggjorte mindreårige mennesker det blir dermed et ”totalt” overgrep. Når dette oppleves slik, finner jeg at handlingen ikke faller sammen med noe man selv kunne gjort, og når jeg anvender Bennett og Feldman vil det i slike tilfeller være mindre sjanse for at man tror på *den* versjonen av hendelsen. Aktoratet vil i retten føre bevis på at overgrepet har funnet sted, hva tid og hvordan. Ofte svært detaljert og kanskje med den som har blitt utsatt for utuktig omgang som hovedvitne. Førsteamanuensis ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo, Leif Petter Olaussen sier;

³⁷ Med dette menes selvsagt ikke at de skal se ”*tiltalte på sin vante plass*.” Dette er en fare.

³⁸ Seksuell omgang mellom nære slektninger. De sakene som kommer for jury av saker av denne art, er tilfeller med samleie. Her er maksimumsstraffen åtte år. Dette er regulert i straffeprosesslovens §§ 207-209.

”..det finnes saker som er av både en slik følelsesmessig og mental påkjenning at det kan være vanskelig for jurymedlemmene å forholde seg åpne til bevisene” (1998:437).

Olaussen forteller videre om en sak han selv var med i som jurymedlem. Det var en sak med tiltale om å ha solgt pornografiske blader og filmer. Flere av de kvinnelige jurymedlemmene holdt seg for øyene og nektet å se på filmer og blader som ble presentert i retten. Dette er et eksempel som viser at dersom bevisførselen blir sterk, kan det hende jurymedlemmer ikke evner å se på hva som fremmes av bevis, og dermed ikke kan foreta en bedømmelse av hva som er fremkommet i retten. I mitt observasjonsmateriale finnes ikke case med slik bevisføring, men etter fortellinger fra jurymedlemmene under intervjuene, finner jeg at jurymedlemmene i noen tilfeller opplever å ha problemer med det som presenteres. Dette finner jeg kan komme av at de sider partene bruker i sine rekonstruksjoner om hva som skjedde ofte vil være opplysninger om er svært rørende eller opprivende. som presenteres. Jeg finner, med *Genus judicale* og *pathos* at partene bevisst spiller på en følelsesappell mot tilhørerne. En slik følelsesappell kan gjøre at det oppleves som vanskelig å forholde seg til hva som presenteres. Jeg finner at det handler om følelser, om å skape ”de rette” følelsene hos jurymedlemmene. Dersom dette fører til at jurymedlemmer ikke makter å forholde seg til det som presenteres og dermed dømmer ut fra en frastøtende og avsmakende ”æsj - følelse,” er dette alarmerende. På den annen side kan man ikke trekke en automatisk slutning fra et følelsesmessig engasjement som leder til en ”æsj - følelse” til at en rettferdig avgjørelse er utelukket, man kan fremdeles dømme ut fra bevis, det kan være en totalvurdering av bevisene som har gjort at man har opparbeidet en slik følelse. Følelser *vil* alltid være del av beslutningen, men selvsagt i varierende grad, og det vil også variere hvor mye aktor og forsvarer bruker *pathos*, både mellom hver forsvarer og aktor, men også mellom ”delene” av deres arbeid i retten.

Man kan også stille spørsmål om følelsesfulle saker bare kan skape vansker for jurymedlemmer.³⁹ Håvard forteller; *Jeg har altså sett at jurister har hatt problemer. Jeg har sett jurister gråte i retten.* Dette kan stå som et uttrykk på at også fagdommerne vil kunne få vansker med følelsesfulle saker; alle er bare mennesker, når alt kommer til alt. På den ene side kan man hevde at fordi det er juryen som skal dømme, i hvert fall i første omgang vil det ikke være så farlig om fagdommerne får noen vansker med sakene. På den annen side skal fagdommerne være med på å utmåle straffen, og, fagdommerne er ”vokterne” som kan sette hele juryens kjennelse til side. Hvilket betyr at de derfor bør være minst like fokusert som

³⁹ I kapittel 6.5 kommer jeg tilbake til om det kun er en rasjonell og intellektuell prosess, og om der er forskjell mellom fagdommere og lekdommere her.

jurymedlemmene. Likevel minner jeg om at det vil være forskjeller på at følelser spiller inn og at følelser blokkerer for ”riktige” avgjørelser, selv om det selvsagt ikke finnes noe enkelt og klart skille her. Det er kun i siste tilfelle det er grunn til bekymring. Det som ofte skjer synes å være at man finner historien som presenteres er utrolige og vanskelige å høre på, og at man som følge av det kan ha vanskelig for å identifisere seg med for eksempel tiltalte fordi dersom historien oppleves utrolig, vil dette stå som et uttrykk for at man sannsynligvis ikke kunne gjort det samme i en likende situasjon. I følge Bennett og Feldman vil det da også være vanskeligere å tro på historien. Espen forteller;

Jeg har merket meg at en del jurymedlemmer som på mange år ikke har hatt noen særlig kontakt med ungdom eller inntak av rusmidler og slikt stiller seg veldig fjernt fra den virkelighet som beskrives i rettssakene.

Espen uttrykker at man kan stilles fjernt fra den virkelighet som presenteres i retten. Dette betyr ikke at man får en følelsesmessig blokkering, men dersom man stilles langt fra den virkelighet som presenteres, vil det kunne være større sjans for at historien ikke anses for å være sann, og i slike tilfeller uttrykker materialet at sjansen for domfellelse øker, rett og slett fordi man tror vedkommende lyver. Disse funnene støtter opp om funnene til Bennett og Feldman (1981); identifisering øker sjansen for frifinnelse, og dersom en slik identifisering ikke finner sted, øker sjansen for domfellelse. Kanskje kan man se en slags motsetning mellom rettens objektivitetsideal og en mer eller mindre (ut)identifisering, i følelsesfulle saker. Dette er blant hva som kan oppleves psykisk stressende i rollen som jurymedlem.

5.4.1 Rollen kan være psykisk stressende både i og utenfor rettssalen

Flere informanter uttrykker at det til tider kan være psykisk stressende å være jurymedlem, følelsesfulle saker omtalt ovenfor er et eksempel på saker hvor dette oppleves. På den ene side kan det oppleves som stressende og vanskelig å dømme en medborger man sitter ansikt til ansikt med, man føler seg derfor psykisk stresset i den sosiale situasjonen og interaksjonen i retten. Det fremheves at stresset som regel blir mest fremtredende i saker av lang varighet fordi slike saker som oftest er krevende og komplekse å følge. Men jeg finner at også andre faktorer enn komplekse og krevende saker kan spille inn. Espen sier;

Det tar jo tid. Det tar tid borte fra jobben. Et eksempel; i fjor fikk jeg innkalling til en sak som skulle vare i åtte uker. Og da fikk jeg den store skjelven for jeg hadde ikke anledning til å ta meg fri i denne jobben her i åtte uker for å sitte i jury. Da komponerte jeg en velbegrunnet søknad, jeg søkte om å få slippe, og slapp. Men hvem, kan man stille spørsmål ved, har anledning til å ta seg fri i åtte uker for å sitte i jury ?

Espen fremhver at å sitte i jury tar mye tid fra ens egentlige jobb. Dette uttrykkes å være et viktig element av stresset i rollen som jurymedlem; man har andre ”plikter” som må ligge fordi man gjør tjeneste i retten. Av flere grunner vil det finnes mange som ikke vil ha mulighet til å ta seg fri fra ens egentlige jobb i lange perioder for å delta i saker som går over en lengre periode.⁴⁰ Disse sakene skal selvsagt skal være like bredt sammensatt som andre jursaker, med andre ord har systemet som sådant her en stor utfordring. På den annen side kan man også oppleve psykisk stress på grunn av forsømmelse av sin egentlige jobb også i kortvarige saker. Stine sier;

Arbeidsgiver setter seg jo ikke mot det fordi det er jo en samfunnsplikt, men vi har måttet hatt noen runder på; hvordan får vi dette her til å gå i hop? Så belastningen ligger der.

Noen får inn vikarer på sin egentlige jobb, hvilket oppleves som meningsløst og unødvendig hvis man blir skutt ut i retten og dermed kommer tilbake til fortere enn antatt. Det er som regel seksten⁴¹ som møter i rettslokalene på sakens første dag. Det er bare ti som skal delta, de overtallige skytes ut. Dét betyr at seks som har ordnet vei for å kunne tjenestegjøre disse dagene, har kommet forgjeves samtidig som vikarer er hentet inn og møter utsatt. Håvard forteller;

Et jurymedlem som var fra nord -vestland ble innkalt. Han reiste én dag, overnattet i Bergen og møtte da neste dag på Tinghuset for å bli skutt ut. Ahhh...unødvendig !

Det er bare i lagmannsretten ved jurybehandling det finnes en slik utskyttingsrett, det er med andre ord bare her partene har anledning til å påvirke rettens sammensetning ved å skyte ut dem man ikke vil ha med, og beholde andre. Kanskje innehar man et yrke som representerer en type holdning forsvarer eller aktor ikke ser seg tjent med at sitter i den endelige juryen ? Eller kanskje man skyter ut dem som har gitt uttrykk for at de ikke ønsker å sitte der ?⁴² De som skytes ut *er* en del av samfunnet og dersom juryens kjennelse settes til side, skal saken opp for stor meddomsrett, hvor partene *ikke* kan skyte ut. Jeg ser ingen sterke argumenter for å beholde utskytningen slik den er i dag, verken økonomisk idet det tar tid, koster i reise og opphold, eller med tanke på rettsikkerheten. Det største argumentet synes å være situasjonen

⁴⁰ Alle forteller at de har fått innvilget fritak fra å møte når de har hatt behov for det. Hvordan reglene om hva som skal til for å få fritakelse praktiseres, (”mildt” eller ”strengt”) er noe av det som arbeidsgruppen som er nedsatt for å se på endringer til domstollovens kapittel 5 skal se på. Ut fra mine funn, synes det klart at reglene praktiseres ”mildt.”

⁴¹ Etter domstollovens § 85 skal det trekkes ut 14 medlemmer og 2 vara medlemmer når en sak skal behandles med lagrette (i noen tilfeller 16 lagrettemedlemmer, og 2 vara i saker etter § 355, annet ledd).

⁴² Det hadde vært interessant å ha samtaler med forsvarere og representanter fra aktoratet om hvilke tanker og overveielser de gjør seg når de skyter ut fordi dette jo er avgjørende for juryens sammensetning. Det lå selvsagt utenfor denne oppgaven, men, kanskje til en senere gang ?

man kommer i dersom de som er innkalt, og som ikke har meldt forfall, ikke møter. Da kan i verste fall ikke retten settes, men før dette kan man ringe etter vedkommende og dersom man ikke får kontakt kan man bruke en ”kriseliste” og tilkalle den/de som hurtigst kan komme. Dette er samme fremgangsmåte som i dag benyttes i tingrettene. Således kan man unngå situasjonen med at den ressurs som lekmenn er, møter forgjeves og til ingen nytte. Håvard forteller;

Det er trasig. Du tar deg fri, man gir beskjed om at nå blir jeg borte i en uke. Så hyrer de inn vikar og så er jeg der dagen etter igjen.

Når rollen oppleves psykisk stressende, reiser det seg et spørsmål om man har den nødvendige ”ro” til å dømme. Dersom man ikke finner en ”ro” kan det stilles spørsmål ved hvor godt man egentlig kan vurdere hva man hører, ser og opplever, hvor grundig man egentlig makter å være i vurderingen av skyldspørsmålet. Jurymedlemmene uttrykker at de i noen saker kan oppleve å tenke på saksforholdet hele tiden, også utenfor rettslokalet. Men, jeg finner at dette bedres etter hvert som man har tjenestegjort flere ganger. Bedres i den forstand at man i større grad makter å legge saksforholdet igjen i rettslokalet. Spørsmål kan imidlertid stilles om dette egentlig er en ”bedring.” Det synes å være en bedring i den forstand at erfaring gjør at sakene blir noe lettere å fordøye, man tar ikke saksforholdet og historiene i like stor grad med seg ut av rettslokalet, man tenker ikke på saken hele tiden. Man vil kunne gjøre en svært god jobb selv om man ikke tenker på saken hele tiden, kanskje også en bedre jobb fordi man klarer å distansere seg noe mer fra forholdet. Roar forteller om sine første saker som jurymedlem;

Det var med meg alle steder, jeg tenkte på det og vandret i den, jeg synes jo det var fryktelig alvorlig da. Det var flott, anstendig ungdom man så der, det var ikke folk som nærmest hadde klippekort i fengsel. Jeg synes det var vanskelig.

Roar uttrykker at det opplevdes særlig vanskelig fordi det var ”flott, anstendig ungdom.” Dette har kanskje å gjøre med en forestilling om at denne type mennesker ikke burde vært i tiltaleboksen. Det er kanskje også et uttrykk for at det oppleves noe enklere å sitte ansikt til ansikt med en som har ”klippe kort.” Muligens fordi man da ikke får den samme medfølelse og sympati man kanskje får i tilfeller som har klarere linjer til ens egen hverdag og andre man kjenner. Handlingene til en med ”klippe kort” er kanskje veldig annerledes enn hva man selv ville gjort i en liknende situasjon, og denne personen lever kanskje også et helt annet liv enn jurymedlemmene selv, i tillegg har vedkommende gjort kriminelle handlinger før, siden vedkommende har ”klippe kort.” Alt dette er faktorer, som jeg, med Bennett og Feldman (1981) finner at vil gjøre det være vanskelig å tro på historien. Jeg finner at det ikke engang

behøver være samme handling, men en liknende. Med andre ord kan man si at mine funn utvider funnene fra Bennett og Feldman på dette punkt.

Uavhengig av tiltalte har klippekort i fengsel eller ikke, finner jeg at jurymedlemmene uttrykker at det i alle tilfeller et menneske som sitter i tiltaleboksen. Et menneske med ulike relasjoner til andre, for eksempel familie, arbeidskollegaer, venner eller, i verre tilfeller, ruskamerater. Jurymedlemmene reflekterer mye omkring at det handler om menneskelige skjebner, og konkluderer med at alle ikke har det like enkelt i livet. Kjetil uttrykker;

Etter hvert som du har vært med i en del saker så ser du at for noen så er ikke livet så sabla enkelt. Og det kan være tilfeldigheter som gjør at det går godt med noen, og ikke med andre.

Jurymedlemmene uttrykker en utstrakt refleksjon over eget og andres liv, ved tjenestegjøring i retten blir jurymedlemmene minnet på å være takknemlig for hva man har. En grunn til dette finner jeg er at andres historier kommer tett innpå en i retten. Jurymedlemmene ser at alle ikke har det like enkelt som en selv, Roar forteller;

Jeg tenker på personene og jeg tenker på straffereaksjonsformer og hva som er det riktige, hva som er meningsfullt. Jeg har tenkt på dette før også, men det dukker sterkere opp når man står der selv og er en del av systemet.

I forlengelsen av refleksjoner over straffereaksjonsformer og hva som er meningsfullt både for enkeltmennesket og for samfunnet, uttrykker mange av informantene at flere burde vært jurymedlemmer. Dette for å få øynene opp for samfunnslivet utenfor ens egen "lille verden." Ikke alle har "riktige" venner og støttende familie, noen har det rett og slett vanskelig. Dette er faktorer som kan bidra til psykisk stress, jeg finner at dette bunner i maktesløshet ved at samfunnet har noen straffereaksjonsformer og noen måter å behandle mennesker på som ikke synes meningsfulle. Jurymedlemmene blir dermed også maktesløse i forhold til hva samfunnet har å tilby vedkommende menneske i tiltaleboksen. Ved anvendelse av Berger og Luckmann (1966) finner jeg at jurymedlemmene uttrykker at samfunnet og dets straffereformer bare "er der," som en ting og som ikke – menneskelig, jeg finner at dette nærmest er reifisert. I alvorlige tilfeller finner jeg at refleksjoner omkring maktesløshet kan gå ut over nattesøvnen, Lise forteller;

Du legger det ikke av deg, du tar det med deg og du drømmer om det om natten. Du får så mange ting fra din egen (pause)..det utløser så mange tanker.

Dersom dette skjer i saker som er av lang varighet, kan dette bidra til vanskeligheter med å følge med i "sannhetene" som partene konstruerer i rettssalen og på partenes "knepe" med

logs, ethos og pathos. Dette bedres ikke av at man fra de profesjonelle blir fortalt at man ikke skal drøfte saken med andre, man kan ikke "lette på sløret" under middagen hjemme eller på kafé om kvelden. Man må sitte med inntrykkene alene, hvilket flere jurymedlemmer uttrykker som vanskelig og ubehagelig. Men, dette bedres i takt med erfaringslengde, man da drar nytte av *andre* i juryen på en annen måte fordi man *vet* av erfaring hva som kan være vanskelig å bearbeide. Lise forteller;

Det er viktig, hyggelig og nyttig å være sammen med jurymedlemmene, vi snakker oss ferdig. Og når vi har snakket oss gjennom til en forståelse og du tilhører flertallet så har du jo fått en slags bekreftelse på deg selv da. At det var 'det rette' du tenkte. Jeg tror dét er enklere. En gang jeg var i mindretall så vekslet jeg ord med en av de andre i mindretallet og vi forklarte overfor hverandre hva vi holdt fast på, og det synes jeg var godt.

Det handler om et behov for en slags bekreftelse og en bearbeidelse av ens standpunkt, enten man er blant flertallet eller i mindretall. At det bare er fire av jurymedlemmene (juryformannen og tre ved loddtrekning) som er med på straffeutmålingen sammen med fagdommerne, gjør at resten av juryen ikke vet hva den endelige dommen blir. Jeg finner at det dermed kan reises en problemstilling om det har betydning for stresset man opplever i og utenfor rettssalen at man ikke vet om man skal være med på straffeutmålingen når man tar stilling til skyldspørsmålet. I straffeutmålingen vil formildende og skjerpene omstendigheter bli lagt vekt på, men man vet jo ikke om man får være med på dette, og om de faktorene en selv mener er viktigst blir brukt. Slik det er i dag finner jeg at mange av jurymedlemmene sitter igjen med en stor tomhetsfølelse etter juryens formann har lest opp kjennelsen, lagmannen har takket juryen for jobben, og sagt de nå kan gå. En tomhetsfølelse både overfor saken, overfor følelser og overfor hvilken straff vedkommende får. En tomhetsfølelse som synes svært unødvendig. Espen sier; *Jeg må søke kontakt med lagmannsretten, eller lese om det i avisen. De tar ikke kontakt med deg.* Juryens medlemmer, som er dem som har kommet til den fellende kjennelse som ligger til grunn for hele straffeutmålingen, må *selv* ta kontakt med lagmannsretten for å få vite den endelige dommen. Dette bidrar også til at saken oppleves uavsluttet ved fellende kjennelser, man har vært deltakende i en prosess man ikke får lov å være med å fullføre, hvilket jeg finner at kan oppleves psykisk stressende, særlig i saker med medieoppmerksomhet. Også et demokratihensyn tilsier at man skal få være med å fullføre, man gjør en tjeneste, konstruerer hva man anser som "sannheten," men så må seks av juryens medlemmer tre av uten å få vite resultatet av prosessen man direkte har vært deltakende i. Kanskje kunne lagmannsrettens administrasjon i det minste gitt beskjed til jurymedlemmene hva den endelige dommen ble, som et forsøk på å avrunde saken. Dette finner jeg at ville gitt

store positive utslag for stresset som ofte oppleves som en følge av rollen. Det kunne også hatt funksjon som et lite ”takk for hjelpen” – uttrykk.

5.5 Profesjonelles mulighet til å sette de ikke-profesjonelles kjennelse til side

Som belyst ovenfor har man på den ene side et system som antar ”utlærte” jurymedlem i form av at det gis lite skriftlig så vel som muntlig informasjon. Men, på den annen side har de profesjonelle rett til å sette de ikke profesjonelles ord helt eller delvis⁴³ til side, hvilket jeg finner som et uttrykk på at det samme systemet antar at jurymedlemmene *ikke* er utlærte. Ved denne tilsidesettelsesretten uttrykkes at jurymedlemmene kan ta så grundig feil at fagdommerne med deres erfaring må kunne sette juryens ord til side. Dermed finner jeg en slags motsetning mellom dårlig informasjon som antar utlærte jurymedlem på den ene side, og teoretisk samt praktisk tilsidesettelsesrett som uttrykker at jurymedlemmene ikke er utlærte, på den annen side. Dette er interessant, og spørsmålet blir hvor ofte tilsidesettelsesretten og antakelsen om at jurymedlemmene ikke er utlærte brukes i praksis.

Jurymedlemmene uttrykker at de sjelden har vært med på at kjennelsen har blitt satt til side, materialet viser med andre ord at tilsidesettelsesretten brukes sjelden. Dette støtter opp om avdelingsdirektør i Domstolsadministrasjonen Sissel Endresen. Hun sier i Domstolsadministrasjonens nyhetsbrev 2/2003 *Få tilsidesettelser av jurykjennelser*, at det på landsbasis er svært få tilsidesettelser av jurykjennelser. Hun refererer til tall fra domstolenes forretningsstatistikk over gjennomsnittstall fra 1996 og oppover, og sier Gulating har over førti saker for jury i året, og i gjennomsnitt tilsidesettes én av juryens kjennelser i året. Borgating har over åtti saker, og fire tilsidesettelser i året. Agder har over tretti saker og har mindre enn én tilsidesettelse i året. Frostating og Eidsivating har henholdsvis tjuefem og femten saker og har én tilsidesettelse hvert fjerde år (ibid). På den ene side viser dette at tilsidesettelsesmuligheten faktisk brukes. Et tilfelle var ”Tom Prent saken” hvor fagdommerne satt juryens kjennelse til side. Saken var blant annet omtalt av Kolstrud i Dagbladet (*Derfor kan drapsmannen ha blitt frikjent*), 15. januar, 2004. Et nylig tilfelle var 6.mai 2004 da fagdommerne i Gulating satt juryens frifinnende kjennelse til side,⁴⁴ dette ble blant annet omtalt av Steiro i Bergens Tidende, *Dommerne stoppet juryen*, 8. mai 2004. På den annen side er tallene fra domstolsadministrasjonen svært lave, noe som viser at adgangen brukes sjelden. De lave tallene kan stå som et uttrykk for stor respekt for juryens kjennelser og at disse er fattet på riktig grunnlag. Muligens er dette også et konkret eksempel på at systemet går ut fra

⁴³ ”Delvis” fordi saken kan inneholde flere tiltalte eller flere tiltaleposter, hvor *noe* settes til side, annet beholdes.

⁴⁴ I denne saken hadde kun et jurymedlem sittet i jury før.

at man har ”utlærte” jurymedlemmer. Men, få tilsidesettelser kan også bare bety at fagdommerne ikke finner det ”utvilsomt” at kjennelsen er feil, fagdommerne kan dermed likevel tvile på dens riktighet. Det må også være enstemmighet/enighet blant fagdommerne om utvilsomheten for å sette kjennelsen tilside. Videre er straffeprosesslovens § 376 a) en ”kan” bestemmelse, hvilket betyr at det *ikke* er noen plikt for fagdommerne å sette kjennelsen til side selv om man skulle mene at den er aldri så gal, det er en skjønnsmessig adgang. Også prosessøkonomiske hensyn kan, sammen med at loven har fordelt ansvaret slik at juryen alene skal ta avgjørelse om tiltaltes skyld, gjøre at kjennelser ikke settes til side. At juryen har det avgjørende ord er oppfatningen til jurymedlemmene selv. Stine, som aldri har vært med på tilsidesettelse, forklarer;

Ved tilsidesettelse ville jeg nok følt det som et overtramp eller...kanskje et litt sterkt uttrykk å si overtramp, men viss mistillit til de ti som har fått dette oppdraget og som skal være oppegående og reflekterte mennesker.

Stine sier at hun ville følt det som en mistillit, hvilket er et uttrykk for at jurymedlemmene selv mener de gjør en god jobb og at det gir et uttrykk av mistro til jurymedlemmene dersom fagdommerne setter kjennelsen til side. Men, i alle tilfeller åpner loven for at tilsidesettelser skal kunne skje, og man kan hevde at dersom fagdommerne mener at kjennelsen utvilsomt er gal, bør den også settes tilside på grunn av rettssikkerheten til tiltalte. På bakgrunn av de lave tilsidesettelsestallene kan man si at juryen fungerer etter intensjonene om at folket alene skal avgjøre skyldspørsmålet, i hvert fall om man ser det i forhold til antall tilsidesettelser.

Det finnes ingen fasit på hvem som har ”riktig” konstruksjon av ”sannheten,” men fagdommernes rett til å sette juryens kjennelse tilside bør brukes dersom de mener denne utvilsomt er feil. Dersom det ikke er enstemmighet blant fagdommerne, er trolig ikke juryens kjennelse like feil som det til tider gis uttrykk for i ettertid. Hvis fagdommerne velger å sette kjennelsen til side, skal saken opp til ny behandling for stor meddomsrett. At saken *da* skal til annen behandling enn jury virker uheldig fordi dette gir uttrykk for en undergraving av tilliten til juryordningen generelt. Man gir uttrykk for at man har prøvd jury, men at folket alene kommer til ”feil svar” og derfor ikke kan ikke folket alene brukes, men kan brukes i kombinasjon med de profesjonelle. Man kan spørre seg hvorfor stor meddomsrett brukes i slike tilfeller. Ett hensyn kan være sjansen for at det er noen av de samme som tjenestegjorde i forrige sak, vil trekkes til å tjenestegjøre i den nye juryen som skal settes. Men, dette er et forhold som enkelt kan kontrolleres. Et annet hensyn som kan tenkes er den store mengden av lekmenn som må tiltre ved ny jurybehandling, hele 16 må innkalles. Men disse hensynene

synes ikke tunge nok, en tilsidesatt jurykjennelse bør gå for ny jury. Dette for å vise tillit til folkets avgjørelser og for å søke en så bred sammensetning av domstolen som mulig under vurdering av skyldspørsmålet.

5.6 Oppsummering

Jeg finner at systemet antar at jurymedlemmene er ”utlærte.” Dette vises blant annet i at det gis for lite informasjon, og at den informasjonen som gis, er mangelfull. På den annen side har fagdommerne etter loven adgang til å sette juryens kjennelse helt eller delvis til side. Jeg finner at dette som et interessant uttrykk for at det samme systemet *ikke* fullt ut antar at jurymedlemmene er ”utlærte,” som et uttrykk for at jurymedlemmene kan ta så grundig feil at de profesjonelle må kunne sette deres ord til side. Men, man må skille mellom formelle regler og praksis. Når jeg i praksis finner at adgangen brukes svært sjelden, støtter praksisen opp om at systemet ser jurymedlemmene som ”utlærte.”

Jeg finner at jurymedlemmene *ikke* er utlærte, og jeg finner at jurymedlemmene har behov for mer og bedre informasjon. Denne informasjonen må ha som siktemål å gjøre jurymedlemmene tryggere på sin rolle og den jobben de skal utføre. Men, dette betyr *ikke* at siktemålet med informasjonen skal være at jurymedlemmene skal bli profesjonelle. Jeg finner at jurymedlemmene har behov for grunnleggende informasjon om hva som prosessuelt skal skje i en sak som går for jury, informasjon om rettens ulike aktører og hvilke oppgaver man har som jurymedlem. Det bør vurderes om man skal lage en egen brosjyre beregnet kun på denne gruppen lekdommere for å få informasjonen mer spesialisert inn mot det som er *juryens* oppgave. Fra justisdepartementet har jeg fått opplyst at en revidert utgave av dagens brosjyre er planlagt. Men, jeg finner at også de profesjonelle dommerne har et ansvar gjennom lagmannens rettsbelæring, hva jeg valgte å benevne som talen fra de profesjonelle til de ikke profesjonelle. Imidlertid må *ikke* lagmannen gjøre det klart hva han/hun selv mener fordi med implisitt makt finner jeg at det kan uttrykkes at dette er hva også juryen skal legge vekt på i konstruksjonen. Jeg finner at jurymedlemmenes formelle adgang til å stille spørsmål sjelden brukes, og at en av grunnene til dette er at jurymedlemmene nyttiggjør seg *hverandre* i stedet for å spørre retten.

Jeg finner at jurymedlemmenes erfaringslengde som jurymedlem klart har betydning for utøvelsen av rollen, hvordan det arbeides og hvordan opplevelsen av rollen er. Dette skjer sammen med habitus. Men, jeg finner at erfaringen *må* begrenses for å unngå at jurymedlemmene blir ”profesjonelle” på bekostning av å være ”mannen i gata.” Dette er

jurymedlemmene klar over, men samtidig må de møte når innkallelsen kommer. Jeg finner et dilemma i juryrollen; på den ene side er erfaring bra, nyttig og tryggende, på den annen side kan stor erfaring føre til profesjonalisering. Til sist handler det om å være klar over hva man har med seg av tidligere erfaring. Jeg finner at jurymedlemmene uttrykker at det oppleves enklere å "takle saker" etter hvert som man har tjenestegjort noen ganger og at erfaring gjør at sakene ikke oppleves like psykisk stressende som tidligere. Jeg finner at følelsesmessige saker ofte er vanskelige å takle for jurymedlemmene og kan skape vansker, dette finner jeg i stor grad kommer av partenes utstrakte bruk av pathos (følelsesappeller) til jurymedlemmene i slike saker. Også andre faktorer, som for eksempel å være borte fra ens egentlige jobb kan spille inn på jurymedlemmenes psykiske stress. Jeg finner at grad av psykisk stress blir mindre med lenger erfaring, men da kommer også profesjonaliseringsfaren inn.

Når man har et system som i hovedsak antar "utlærte" jurymedlem trues rettssikkerheten på en alvorlig måte, dette fordi sådanne ikke er en realitet. Likevel finner jeg at enkelte av jurymedlemmene nærmer seg. Jurymedlemmene uttrykker at "utlærte" jurymedlem ikke er ønskelig, men jeg finner at det er en overhengende fare. Dette er et alvorlig varsku.

6 HVA HAR SKJEDD ?

JURYMEDLEMMENES FORELØPIGE KONSTRUKSJON

På bakgrunn av vurderinger av bevismaterialet fra en fortidig hendelse fremlagt under hovedforhandlingen skal juryen ta stilling til om det er ført tilstrekkelige bevis for tiltaltes skyld. Dette skjer i en nåtidig forståelse av forholdet, og som bevis regnes alle de midler partene anvender for å legge et spesielt faktum til grunn. En sentral problemstilling er om noen bevistyper virker sterkere enn andre på jurymedlemmene i deres konstruksjon av ”sannheten.” Det handler med andre ord om hvordan jurymedlemmene stiller seg til hva som ses og høres i retten, og som presentert i teorien fant Bennett og Feldman seks faktorer som spilte inn. Når jurymedlemmene hører på ulike rekonstruksjoner fra partene i retten synes troverdighet å bli stående som en nøkkel når jurymedlemmene konstruerer hva som har skjedd. Da tiltalte i følge informantene ofte fremstår som hovedpersonen granskes dennes troverdighet særlig nøysomt, det er med andre ord den det er reist tiltale mot som granskes. Jeg vil derfor i det følgende se nærmere på troverdighet hva gjelder tiltalte og hva vitnepsykologiske funn sier om troverdighetsvurdering. Også aktors og forsvarers troverdighet vil omtales fordi disse er viktige personer når jurymedlemmene skal finne frem til hva som er ”sannheten”. I tillegg vil troverdighetsbetydningen av fremlagte tekniske bevis kommenteres. Deretter følger en liten diskusjon om man har å gjøre med en rasjonell og intellektuell prosess før kapitlet rundes av med en liten oppsummering. I norsk straffeprosess finnes tre viktige prinsipp om bevis; fri bevisvurdering, fri bevisføring og bevisumiddelbarhet (Andenæs, 1994). Jeg vil først nå gå over til en kort presentasjon av disse.

Det første er **prinsippet om fri bevisvurdering** som bygger på en oppfatning om at man best kan finne frem til sannheten i saken om man får bedømme bevisene uten å være bundet av lovregler. Det betyr at bedømmelsen av bevisene i en rettssak skjer på fritt grunnlag. Hvilken vekt ulike bevis skal tillegges styres av livserfaring, ikke av lovregler. Det betyr at dommerne er suverene gjennom fri bevisvurdering. Dette var uttrykkelig uttalt i straffeprosessloven av 1887 § 349, annet ledd, men ble sløyfet i straffeprosessloven av 1981 fordi det ble funnet overflødig. **Prinsippet om fri bevisføring** betyr at det ikke finnes bestemte regler for hvilke bevis partene kan kontra ikke kan føre i en rettssak. Partene kan i utgangspunktet føre alle bevis som vedrører tiltalen, men det vil være de opplysninger som er relevante for at saken skal kunne avgjøres i en juridisk referanseramme som blir presentert, med andre ord finner jeg dette er de bevis som er relevante for konflikten i sin rettsliggjorte utgave. Man kan i utgangspunktet ikke føre bevis for tiltaltes gode eller dårlige vandel i sin alminnelighet. Dette

synes viktig med tanke på vedkommendes sekundærsosialisering i samfunnet. **Prinsippet om bevisumiddelbarhet** innebærer at alle bevis skal føres direkte for domstolen. Således skal man unngå at bevisene blir ”farget” underveis. Eksempelvis må vitner selv forklare seg for retten fordi man antar at når retten får direkte kontakt med tiltalte og vitner, vil det være enklere å foreta en vurdering fordi man da også vurderer troverdigheten til personene. Domstolen skal i utgangspunktet kun dømme ut fra det som kommer frem under hovedforhandlingen, men på visse vilkår er det adgang for retten til å ta opp bevis utenfor hovedforhandlingen og i noen tilfeller utenfor rettssalen⁴⁵ (bevisopptak og fjernavhør).

Dersom man plukker prinsippene noe ”fra hverandre,” synes alle å henge sammen; det handler til sist om en kombinasjon av sunn fornuft og menneskelig intuisjon. Dermed er hva prinsippene uttrykker i seg selv et godt argument for lekmenns deltakelse i retten generelt, og at juryen alene kan gjøre en god jobb spesielt. Selv om Berger og Luckmann (1966) sier at virkeligheten fremstår som en objektiv realitet, kan den likevel oppleves forskjellig, dette kommer blant annet av at habitus både er virkelighetsoppfatning, vurdering og handlingsmotivasjon. Men, jeg finner at jurymedlemmene ikke er veldig forskjellige i utgangspunkt, hvilket betyr at de fleste vil sirkulere rundt én fortolkning, mulighetene for en fortolkning er større med ”samme” utgangspunkt enn dersom det hadde vært større spredning i jurymedlemmenes habitus. Funnene som presenteres må ses med dette for øyet.

6.1 Tiltalte – et undersøkelsesobjekt i jurymedlemmenes konstruksjonsprosess

Tiltalte er i retten fordi påtalemyndigheten mener vedkommende har begått et lovbrudd han/hun må stå til rette for. Som part kan vedkommende fremlegge sitt syn på saken og få anledning til å svare på oppfølgingsspørsmål. Retten skal gå tiltalte nærmere etter i sømmene, men, ikke *for* nær idet vedkommende *er* uskyldig inntil det motsatte er bevist, jeg finner at det uttrykkes noen grenser for hvilke metoder man kan ta i bruk for å finne ”sannheten.” For eksempel kan ikke løgndetektortest brukes da dette vil kunne slå negativt ut for dem som eventuelt ikke ønsker at en slik blir brukt; det vil angripe tiltaltes integritet (Rettstidende, 1996:1114). Å bli stilt for retten kan på den ene side ses på som en krenkelse av at man er uskyldig inntil det motsatte er bevist; man er tiltalt for å være lovbrøyer, kanskje ser man allerede her konturene av en begynnende stemping; man er av aktoratet stemplet som kriminell og aktoratet mener å kunne bevise dette for den dømmende rett. Derfor er det tatt ut tiltale, og derfor er man i retten. På den annen side er tiltalte et individ med rettigheter, for

⁴⁵ Dette gjelder i sivile saker og i straffesaker, både i tingrettene og lagmannsrettene, men ikke i Høyesterett. Dette følger av straffeprosesslovens § 278 flg og tvistemålslovens kapittel 14.

eksempel til selv å forklare seg, hvilket kan stå som et uttrykk på at samfunnet beskytter enkeltmennesket. Mathiesen (2001) sier at tiltalte kommunikasjonsmessig er i en underlegen situasjon i retten fordi den daglige måten å kommunisere på ikke strekker til, rettens språk gir en annen virkelighetsoppfatning enn den tiltalte opplever. Det kan videre hevdes, sier han, at det foregår en slags skinnkommunikasjon i domstolen; ikke i den forstand at tiltaltes bidrag blir undertrykt, men at den blir skjøvet til side som nærmest irrelevant i forhold til tekniske beviskrav og juridisk argumentasjon (ibid).

Informantene uttrykker at tiltalte må forklare seg på en måte som gjør at budskapet som formidles gir mening. I følge habitus vil dette budskapet kunne variere og gi ulik mening, for eksempel etter de ulike jurymedlemmenes holdninger, opplevelse og tolkning av budskap. Det betyr at jurymedlemmene i utgangspunktet kan oppleve tiltaltes forklaring ulikt. Et interessant spørsmål som da reises er hvordan tiltalte bør opptre og oppføre seg foran denne gruppen. På den ene side sier informantene at tiltalte skal være seg selv. Men, å være seg selv kan være så mangt; kanskje er det en rolle som kan manipuleres, Goffman (1961) taler om rolledistanse om forholdet mellom "seg selv" og en rolle. Rollen som seg selv vil være vanskelig å distansere seg fra fordi den er total. På den ene side må vedkommende "ta seg godt ut"⁴⁶ idet vedkommende bør være tillitsvekkende for å oppnå juryens "gunst." Det betyr at dersom vedkommende har et "selv" som ikke er tillitsvekkende, bør vedkommende ta på seg en slik tillitsvekkende "maske," men denne masken må tas med forsiktighet fordi man må fremstå naturlig. Dette har trolig å gjøre med hva som er symbolsk kapital i retten, og jeg finner at det har å gjøre med ethos fordi det handler om å bygge ens troverdighet. Jeg finner at tiltalte står som et viktig undersøkelsesobjekt for jurymedlemmene i deres konstruksjonsprosess. Johs Andenæs sier om tiltalte;

"Det er ikke til å komme fra at han også er et viktig bevismiddel. Hans forklaring er ofte det viktigste bevis i saken" (1994:36).

Jeg finner at det er dette mennesket jurymedlemmene er mest interessert i å få kunnskap om, og bli "kjent" med. Når saker kommer til behandling for domstolene har det som oftest gått lang tid fra handlingen angivelig skal ha funnet sted. På denne bakgrunn synes det ikke merkelig at tiltalte, fornærmede eller andre ikke klart kan huske alt som skjedde og hva man nøyaktig fortalte i politiforklaringen. Jurymedlemmene uttrykker at dette ikke nødvendigvis svekker troverdigheten fordi rettens utforming, med dens arkitektur og profesjonelle aktører kan få noen og enhver til å virke mer eller mindre nervøse, uten at det lyves. Dermed uttrykkes

⁴⁶ Skyberg (2001) fant at advokatene mente at tiltalte måtte være seg selv *samtidig som* vedkommende måtte ta seg godt ut. Det er interessant å se at jurymedlemmer og forsvarere har samme syn på dette.

det også at rammene og samhandlingens organisering spiller inn, maktuttrykkene jeg fant under observasjonene blir ”bekreftet” av intervjumaterialet. Informantene forteller med andre ord at mange andre forhold enn løgn kan gjøre at man opptrer nervøst. Med Goffman (1974) finner jeg uttrykk for at jurymedlemmene opplever at konteksten påvirker interaksjonen.

Stine sier:

Det er en såpass spesiell situasjon at folk gjerne blir litt nervøse, og litt urolig og av og til sier ting som de selv kanskje ikke helt forstår. Uten at dét nødvendigvis bryter med troverdigheten.

Dette uttrykkes at har noe å gjøre med stemningen i rommet; ”settingen” og den gjennomstrukturerte og organiserte samhandlingen er slik at tiltalte gjerne kan bli nervøs, kanskje er det første gang man er i en rettssal og alle inntrykkene kan virke overveldende og føre til usikkerhet. Det kan dreie seg om usynlig makt, om symbolsk makt som Bourdieu sier. En makt som egentlig er veldig sterk, og som kan bidra til uttrykk av nervøsitet. I utgangspunktet viser materialet at nervøsitet ikke nødvendigvis bryter med troverdigheten. Men, mer underliggende viser det seg at flere av informantene *er* skeptiske til hva tiltalte forklarer fordi det antas at dersom man har gjort en straffbar handling, vil man ofte være interessert i å slippe billigst mulig unna. Og som et ”middel” for å slippe billigst mulig unna, tar man kanskje i bruk løgn. Dersom tiltalte blir oppfattet som en løgner,⁴⁷ vil ikke dét være til vedkommendes gunst fordi jeg finner at tiltalte i slike tilfeller har svekket sin egen troverdighet (ethos). Det blir sett på som negativt hvis endring av forklaring skjer flere ganger,⁴⁸ jeg finner med Bennett og Feldman (1981) at ”delene” av forklaringene må henge sammen hvis de ikke gjør så, vil det være vanskeligere å feste lit til vedkommendes forklaring. Men, dét betyr ikke at man automatisk trekker en slutning fra dette til at vedkommende lyver og ikke er troverdig. Jeg finner at vedkommendes troverdighet (ethos) kan bygges opp på andre måter. For eksempel er det forskjell på om forklaringene fra ett avhør eller en tidligere ikke henger sammen med den vedkommende avgir nå, og om det finnes motstridende deler i én og samme forklaring. Elisabeth forteller;

Da må man som jurymedlem tenke, ja, men hva er grunner for at forklaringen blir endret? Er dette redsel for represalier, har man grunn til å lyve, hvorfor? Det er veldig individuelt. Noen lyver bare for å lyve for å se om man kan slippe unna. Det har gjerne litt med kultur å gjøre og hva man er vant med og hva man har gjort i fortiden. For er der noen som er vant til å lyve og som har sluppet unna med det så er det gjerne veldig lett å lyve.

⁴⁷ Selvsagt vil det være vanskelig å vite om det er omstendighetene rundt som gjør at man rødmer, eller om man har å gjøre med løgn. Dette vil jeg komme tilbake til straks under 6.1.1; vurdering av troverdighet.

⁴⁸ Skyberg (2001) fant at advokatene mente at tiltalte måtte være seg selv *samtidig* som vedkommende måtte ta seg godt ut. Det er interessant å se at jurymedlemmer og forsvarere har samme syn på dette.

Informanten uttrykker en tro på egen vurderingsevne og viser at det ikke nødvendigvis er noen dramatik i endret forklaring, det kan finnes grunner til denne endrete forklaringen, for eksempel kan det være vanskelig å ha en konsekvent forklaringsrekke gjennom flere instanser. I andre tilfeller kan det være man har *grunner* for å lyve, for eksempel redsel for represalier som Elisabeth påpeker. Andre lyver kanskje *uten* å ha noen annen gjennomtenkt grunn bortsett fra å slippe billigst mulig unna. Refleksjonene til Elisabeth illustrerer noen av de tanker og foreløpige konstruksjoner jurymedlemmene gjør seg underveis som de hører på bevisførselen. Jeg finner at jurymedlemmene gjør seg tanker om omstendighetene rundt den påståtte hendelsen og med Bennett og Feldman (1981) finner jeg at jurymedlemmene legger en videre kontekst enn handlingen i seg selv til grunn i konstruksjonen. For eksempel finner jeg at jurymedlemmene legger vekt på handlingens kontekst og forklaringens indre sammenheng og logikk, hvilket er en bekreftelse av Bennett og Feldmans funn. Likevel finner jeg at jurymedlemmenes foreløpige konstruksjon bygger på et totalinntrykk, Lise forklarer;

Det er noe med hele apparasjonen som innleder til tillit eller mistenksomhet, man tenker over; er dette her rett? Det går på det intuitive. Når de svarer på spørsmål med at 'jeg husker ikke, jeg husker ikke,' så tror jeg ikke på det. At de ikke husker detaljer er greit, men det må være et samsvar, ikke være helt på viddene. Tonefallet, avvisningen eller bekreftelsen, dét er noe som gjør at du lytter. Hvis man husker altfor mange detaljer altfor nøyaktig, så trenger ikke det heller være troverdig.

Bennett og Feldman fant at det ville være lettere å tro på en nyansert historie. I sitatet fra Lise finner jeg med Bennett og Feldman (1981) et uttrykk på at hvor nyansert historien er, vil kunne ha betydning for om man tror på vedkommende. Med andre ord kan dette ses som en bekreftelse på deres funn om at detaljer er troverdighetsbyggende. Men, til forskjell fra Bennett og Feldman finner jeg et interessant uttrykk for at det ikke er troverdig å huske *for* mye, det vil være troverdighetsnedbrytende. I slike tilfeller blir jurymedlemmene mistenksomme fordi man undrer seg over hvordan det er mulig å huske en tilfeldig hendelse hvor man ikke gjorde noe ulovlig, så omstendelig. Jurymedlemmene får i slike tilfeller inntrykk av at det som presenteres er en oppdikting detalj for detalj, heller enn en sann historie som de bør sette sin lit til. I slike tilfeller anses tiltaltes troverdighet (ethos) lav. Elisabeth sier;

Du kan se om folk føler seg uvel. Kroppsspråk, hvordan man oppfører seg i retten. Hvordan stiller det seg i forhold til beviser og...mange ting spiller inn.

Elisabeth gir med andre uttrykk for at man ser på ulike forhold, og at det er sammensatte faktorer. Jeg finner at flere av Bennett og Feldmans "kriterier" kan være ute, men fremdeles kan juryen finne vedkommende troverdig og dermed ha stor sjanse for å vinne frem med sin

forklaring eller versjon av historien. Det betyr at jurymedlemmene danner seg et helhetsbilde når de skal ta stilling til tiltaltes forklaring og hans/hennes troverdighet. Men, dersom tiltalte gjør seg forstått og klarer å få juryens sympati, vil han/hun være langt på vei for å få juryens ”gunst.” Dersom helhetsbildet til jurymedlemmene er at tiltalte ikke er troverdig, vil det være stor sjanse for at juryen tar den andres ”parti,” selv om kanskje heller ikke denne bygger på en særlig god fortelling og ikke fremstår som veldig troverdig. Dette er et interessant funn, jeg finner at poenget for jurymedlemmene er at man heller til den side som fremstår *mest* troverdig, selv om ingen av dem egentlig fremstår særlig troverdige. Tiltalte kan ha avgitt et så dårlig bilde av sin troverdighet at jurymedlemmene tenker at denne personen kan man *i hvert fall ikke* tro på. Og dermed heller man til ”motparten.”

I retten vises alle aktørene respekt, hvilket jeg finner kan komme av de seremonielle og rituelle forpliktelser samt de strenge normative føringene som ligger over forhandlingene som foregår her. Samhandlingen er organisert og ”reglene” følges uten at man får direkte beskjed om å gjøre det, den indirekte og implisitte makten som følger strukturene spiller for fullt, og rettssalsrommet med tilhørende ”regler” blir premissgivende for samhandlingen. Dersom man ikke behandler andre med respekt, brytes deler av de ”forpliktelser” som finnes i samhandlingen, og da vil man også kunne bryte med sin egen troverdighet og eventuelle autoritet. Men, jeg finner at respekten ikke er lik overfor alle aktørene, respekten man vises er avhengig av hvor man befinner seg i ”makthierarkiet” omtalt foran. Det vises størst respekt til dem som er langt oppe i dette hierarkiet og minst til dem nede. Dette betyr at jeg finner at der er forskjeller i måten man henvender seg på for eksempel til en fagdommer i forhold til en tiltalt. Dette henger også sammen med ens rolle; fagdommerne er der som de kloke vokterne, mens tiltalte er der som et undersøkelsesobjekt og det er på grunn av en handling vedkommende angivelig har begått at man i det hele tatt er her.

Men, innen samhandlingen som foregår i retten, finner jeg likevel store rom for individualitet, eller det Goffman (1974) betegner ”style.” Den enkelte aktør setter preg på situasjonen og presenterer seg selv, dette finner jeg at har mye å bety for jurymedlemmene fordi i deres konstruksjonsprosess frem mot en ”sannhet” sitter de med et stort problem; hva er ”sant” av historiene som presenteres ? Tiltalte er et viktig bevis, om det er det *viktigste* bevis, vil avhenge av hvilke andre bevis som finnes i saken. Men, klarer tiltalte å utvise en god ”style” og i tillegg bygge en god ethos rundt seg selv, vil vedkommende være langt på vei for å få juryens ”gunst.” Bennett og Feldman fant at om handlingen faller sammen med noe man selv kunne gjort i en liknende situasjon har mye å bety. Når da statistikken viser at juryen ikke er

representative for befolkningen, og mine funn finner at dette stemmer i den forstand at jurymedlemmene har for lik habitus i forhold til å være representativt sammensatt, finner jeg det vanskelig for en tiltalt med et helt annen bakgrunn og et helt annet utgangspunkt å bli trodd av dagens jurymedlemmer. Dette kommer av at handlingene virker overraskende på jurymedlemmene; det var ikke slik de selv ville handlet, med andre ord blir det mer en utidentifisering, enn en innidentifisering med tiltalte. Dette funn støtter opp om Bennett og Feldman (1981). Jurymedlemmene vurderer ikke bare hva som sies, men også hvilken motivasjon som kan ligge bak og hva ikke – verbale faktorer kan være et tegn på. Jeg finner at troverdighet spiller en avgjørende rolle i jurymedlemmenes konstruksjonsprosess, men, hvordan kan jurymedlemmene vite hva og hvem som er troverdig ?

6.1.1 Vurdering av troverdighet

I følge Genus *judicale* vil det være viktig å overbevise tilhørerne om at det er akkurat hans/hennes versjon av hendelsen som er den riktige. Som vist ovenfor finner også jeg dette, jeg finner at den ethos, den troverdighet som dannes vil ha stor betydning og jeg finner at mye av det som foregår i retten vil være å bygge opp troverdighet. I mange tilfeller vil vitnebevis fremstå som svært viktige bevis og kanskje også som de eneste bevis. Ofte vil forklaringene stå i sterk motstrid til hverandre, og bygging av ethos kan bli avgjørende. En interessant problemstilling er hvordan jurymedlemmene kan vite hvem som snakker sant og hvem som lyver. Dette er en stor problemstilling, men begrenses her til en rettssosiologisk ramme med lyving i retten som fokus.

Drevland og Wessel fant i sin hovedoppgave i psykologi *Det er ikke hva du sier, men hvordan du sier det* (2000) at mennesker er dårlig til å tolke troverdighet. Det er en alminnelig oppfatning at det er vanskelig å lyve uten at kroppsspråket avslører løgnen, Drevland og Wessel fant at informasjonens uttrykk, var vel så viktig som innholdet i informasjonen. Det vil si at rase, kjønn, språk, ansiktsuttrykk, unnvikende blick, språkføring, snakkehastighet og toneleie hos et vitne er faktorer som kan ha stor betydning (ibid). I følge Bennett og Feldman (1981) vil talerens autoritet spille inn, og jeg finner at dersom tiltalte har stor autoritet vil det være lettere å sette sin lit til dennes forklaring. Løgnforskning er et felt som er viet stor vitenskapelig interesse,⁴⁹ og denne forskningen har funnet at det i prinsippet skal være mulig å avsløre løgn og det skal være mulig å skille et falsk smil fra et ekte, men hvor mange som faktisk er gode til å avsløre løgnere, er et annet spørsmål. Psykologiprofessor Bella De Paulo

⁴⁹ For eksempel Eva Smith *Vidnebeviset* (1986), Nils Erik Lie *Parts- og vitneavhør – i straffesaker og sivile saker* (2002), Aldert Vrij *Detecting Lies and Deceit; the psychology of loving and the implications for professional practice* (2000).

fra Virginia og psykologiprofessor Maureen O`Sullivan ved Universitetet i San Fransisco sier i Thomas Reckmanns artikkel *Så avsløjas en løgnare* (2003) at man både mislykkes i å gjennomskue løgnere og man mistror mennesker som faktisk snakker sant. Bella De Paulo og O`Sullivan sier at svært få er gode til å avsløre løgnere, også yrkesgrupper som i sitt daglige arbeider konkret med å avsløre løgn. En parallell finnes hos professor dr. juris Ulf Stridbeck og professor dr. philos Svein Magnussen når de sier at det er negativ sammenheng mellom fartstid i dommeryrket og evnen til å avsløre løgn (Stridbeck og Magnussen, 2001). De yngste dommerne var noe bedre enn de eldre. Det betyr at det ikke er positivt med mange års erfaring, i så henseende. Men, når prestasjon eller vurdering følges umiddelbart av feedback, som ofte vil være tilfelle i retten ved interaksjon mellom vitnet og aktor, vil erfaring gi bedre ferdigheter i å avsløre løgnen.

Hvordan skal man konkret vite om vitneutsagnet er riktig eller uriktig ? Stridbeck og Magnussen (2001) sier at hvorvidt forklaringen stemmer overens med fysiske fakta og/eller annen kunnskap om hendelsen, vil spille inn. Den grunnleggende antakelse er at det oppstår ukontrollerbare reaksjoner hos den som lyver, det handler med andre ord om en ikke – verbal atferd. I følge Stridbeck og Magnussen (2001) handler det også om automatiske, fysiologiske reaksjoner, eksempelvis økende puls og svette, hvilket støtter opp om funnene til Drevland og Wessel. Det handler om utslag som er vanskelige å kontrollere. Men, som jurymedlemmene påpeker kan det finnes mange grunner til at et vitne svetter og viser ytre tegn til uro, for eksempel den totale stemning og opplevelse av makt. Til sist kan forklaringens innhold være avslørende (ibid). Dette støttes av De Paulo og O`Sullivan som blant annet viser at spent stemme, rastløse fot- og benbevegelser, løfting av haken, forstørring av pupiller og nervøsitet er slike avslørende ”tegn.” Faktorer som motsetningsfulle og ulogiske fortellinger, gjentakelser, retting av seg selv, uvilje mot å medgi at man har glemt og brist på samarbeidsvilje er faktorer som, i følge dem, er vitenskapelig bevist at er ”tegn” på løgn. Dette kan settes i sammen med funnene til Bennett og Feldman (1981) om sammenheng og logikk i det som fortelles. Det er lettere å tro på en historie uten for mye brudd i sammenheng og logikk, enn å tro på en som er full av slike. Men, mine funn viser at jurymedlemmene uttrykker at to parter kan ha ulike forklaringer fordi man har ulik opplevelse og oppfatning av en situasjon eller hendelse, uten at den ene av partene nødvendigvis lyver. Men, det vil være vanskelig å se forskjell på dette og når man bevisst lyver og det vil være et problem når vitner lyver, eller mistenkes for å lyve. Tor M. Kindem sier i *Det lyves fortsatt mest i Tinghuset* (2000), at flere advokater under et møte i Oslo krets av Advokatforeningen 6. november 2000, etterlyste større engasjement og konkrete handlinger fra dommerens side i de tilfeller hvor

vitner åpenbart forklarer seg usant.⁵⁰ Fra dommerhold ble dette tonet ned fordi retten i slike tilfeller ikke tiller disse vitnebevisene stor vekt, dermed var det ikke i noen tilfeller fare for materielt uriktige dommer. Tidligere statsadvokat, nå lagdommer, Lars Frønsdal antydte under dette møtet at en nedtoning av vitnebevisets betydning kunne være én vei å gå for å få bort de åpenbare og bevisste løgnene, for eksempel ved å legge større vekt på andre bevis, særlig de tekniske (ibid). På den annen side, jeg mener man også må se på hva som vil skje dersom vitnebevisets betydning nedtones. Jeg finner at motsatt virkning kan tenkes fordi vitnene kan komme til å tenke at det ikke er så farlig om det forklares noe på siden av hva som egentlig skjedde fordi retten ikke vil legge mest vekt på dette, uansett. Dette vil gjelde de åpenbare løgnene, men jeg finner at hovedproblemet til jurymedlemmene er i de tilfeller man kun har motstridende forklaringer fra aktørene å forholde seg til, eksempelvis når ord står mot ord, uten andre bevis i saken. Undersøkelser viser også at det er stor enighet blant lekmenn og dommere (samt polititjenestemenn) om hva som er tegn på løgn. Et spørsmål som reiser seg er *hvorfor* man er dårlig til å avsløre løgn. Kan man ikke "læres" opp til å bli flink til å avsløre løgn, finnes ikke noen grep? Eller er det fordi andre er veldig flinke til å lyve? De Paulo og O'Sullivan har her noen "kneep." Det handler om å huske at man ikke skal henge seg opp i detaljer og at man ikke hurtig tar stilling til vitnets troverdighet (hvilket trolig vil være vanskelig i praksis). Hovedgrunnen er at man ofte (ubevisst) "låser" seg ved førsteinntrykket. Dette støttes opp av Stridbeck og Magnussen (2002) som sier at troverdighet er situasjonsbetinget, det er med andre ord ikke et generelt personlighetstrekk. Det kan hende man har en idé om hvordan en løgner fremtrer, en idé som ikke nødvendigvis stemmer overens med den atferd løgneren faktisk viser. At man har en idé om hvordan en løgner fremtrer er akkurat hva jeg finner hos jurymedlemmene. Men, ideene vil variere noe mellom dem, de er ti mennesker. Jeg finner at for noen jurymedlemmer står rødming som et tegn på løgn, for andre er en nervøs opptreden et slikt tegn. Likevel er det en totalvurdering som skjer hos hvert enkelt jurymedlem, en totalvurdering som selvsagt har utgangspunkt i vedkommendes habitus. Det handler om å være oppmerksom på sine egne forestillinger om hva man ser etter; det kan hende man ser etter andre "kriterier" for løgn, enn de som faktisk gjør seg gjeldende. Stridbeck og Magnussen sier;

"Vurdering av troverdighet baserer seg på stereotypiske forestillinger som i liten grad stemmer overens med virkeligheten. Løgnere har ikke nervøse blikk, og de drar seg ikke nervøst i snippen. Årsaken til at vi ikke finner sikre adferdstegn på løgn er at dette er reaksjoner som er under viljekontroll" (2001:90).

⁵⁰ Det er selvsagt viktig at alle sakens parter forsøker å avsløre løgn. Dette gjelder både aktor, forsvarer(e) og dommere. Hvis så ikke gjøres, kan dette true rettssikkerheten på en meget alvorlig måte.

Når løgn er under viljekontroll, kan man stille spørsmål om det betyr at verbalt selvsikre personer vil være ekstra vanskelige å avsløre fordi disse ved hjelp av verbal selvsikkerhet vil kunne dekke over at de lyver ved å rekonstruere gode historier. Gode historier som ved hjelp av logos, ethos og pathos fremstår som overbevisende og troverdige på jurymedlemmene, og dermed blir lagt til grunn i deres konstruksjonsprosess. Men, jeg minner om at den presenterte løgnforskning viser at vanskeligheten med å gjennomskue ikke bare vil gjelde for lekmenn, men også for fagdommere. Sistnevnte er i utgangspunktet ikke bedre til å avsløre løgn. Dermed *vil* det være vanskelig å oppdage, for alle og enhver. Det som hjelper er erfaring. Nå over til aktors betydning i jurymedlemmenes konstruksjon av ”sannheten.”

6.2 Aktor – samfunnets beskyttelse mot uønskede forhold eller hendelser

Statens offentlige påtaleorgan (påtalemyndigheten) er i retten representert ved aktor. Påtalemyndigheten anses for å ha en viktig rolle i samfunnet, blant annet ved å føre sak mot dem som politiet har tatt for ikke å følge loven. Politi og påtalemyndighet vurderer og tar ut tiltale mot vedkommende. Aktor representerer dermed samfunnets offentlige interesser og kan således ses som den private tiltaltes motpart. Jeg finner at jurymedlemmene ser på aktor som en beskyttelse mot uønskede forhold eller hendelser i samfunnet. Empirien uttrykker at det stort sett er god tillit til det arbeidet politiet har gjort, som aktor formidler. Som mine observasjoner viste, er aktors arbeid i retten tredelt; først et innledningsforedrag som er en redegjørelse for tiltalens grunnlag, så eksaminasjon av vitner og til slutt avslutningsprosedyre. Jurymedlemmene uttrykker at aktors innledende foredrag virker etter hensikten; som en kort innføring i saken og tiltalens grunnlag. Espen forteller om dette foredraget;

Det har stor betydning for du regner med at når aktor holder sitt innledningsforedrag så legger han frem fakta i saken slik som politiet har hentet dette frem i sin bevisførsel, eventuelle tekniske bevis legges fram, samt forhørs protokoller. Så rammene for saken får en egentlig av aktors innledning og det synes jeg egentlig er nødvendig og et klart viktig premiss for oss som sitter i juryen.

Espen uttrykker at rammene for saken settes i dette innledende foredraget, hvilket betyr at foredraget virker etter sin hensikt. Jurymedlemmene har forventninger til foredraget, at man skal få klargjort rammene for saken. En aktor som klargjør og som er presis, gir et godt førsteinntrykk av denne ”siden” av saken. Det betyr at vedkommende vil ha noe å ”gå på” når eksaminasjonen starter, man allerede i starten av interaksjonen gitt juryen et godt inntrykk. Aktors ”presentation of self” har da vært vellykket og jeg finner dette gjør et godt inntrykk på dennes autoritet, som jeg med Bennett og Feldman (1981), finner at spiller inn på hvilken variant av historien jurymedlemmene tror på. At jurymedlemmene har forventninger

uttrykker at man sammenlikner med tidligere saker man har vært med på, man har visse forventninger til personer som har dette yrket. Jurymedlemmene anvender ”sterotyper ved bedømmelsen” for å tale med Goffman (1992). Det betyr at det i oppførsel og utseende finnes holdepunkter man trekker på fra tidligere personer som likner, og at det er dette som blir det viktige, at man på sett og vis driver rolleoppfyllelse. Lise sier;

En aktor som er presis og klar og som kan stille gode spørsmål og også vekke tillitt hos vitnene.. en sak er jo ikke avgjort før alt er hørt. Aktor har svært mye å si og det er jo påtalemyndigheten, altså aktoratet som skal føre bevisene når man anklager noen. Også det menneskelige, måten aktor behandler andre på, har mye å bety. Altså, den respekten en dyktig aktor viser for den som sitter i tiltale – eller vitneboksen.. det har imponert meg, rett og slett mange ganger.

Aktors spørsmål og evne til å vekke tillit har med andre ord svært stor betydning for jurymedlemmene. I tillegg handler det om behandling av andre mennesker. Dersom aktor behandler andre på en fin måte økes ens egen tillit, hvilket synes nødvendig for at juryens setter sin lit til *denne* versjonen av historien. Dette finner jeg står som et uttrykk for at også aktor som *person*, har noe å si i jurymedlemmenes konstruksjon, ikke bare dennes yrke. Inge forteller;

Man får mer konkretisert hva de legger vekt på og samtidig ser man da om de føler seg trygg på det de representerer. Eller om de selv ikke helt har troen på det de holder på med.

Jeg finner at Inge uttrykker noe som har å gjøre med argumentasjon og overbevisning (logos). Gjennomgående fremkommer at også prosedyren er noe man som jurymedlem setter stor pris på. Den er som regel oppklarende, og man holder gjerne sine egne oppfatninger opp mot det som sies. Elisabeth uttrykker;

Prosederingen er veldig grei, for da klarer du å summere opp hva de mener de har fått frem, hva er min hukommelse, hva tenker jeg, og hva tenker aktoratet. Det er veldig greit, spesielt hvis man er i lange saker.

Når prosedyren oppfattes å være oppklarende og konkretiserende, gir dette uttrykk for at man har noen ”løse tråder” før prosedyren, men at en god aktor vil hjelpe å samle trådene og få brikkene bedre på plass. Jeg finner her uttrykk for mye logos, man argumenterer for at brikke A og brikke B er tilstede og at det derfor er stor sannsynlighet for også brikke C. Hvor godt dette klares vil selvsagt variere, det fremheves at det er store forskjeller alt etter hvem som er aktor. I denne sammenheng uttrykker Karoline;

Det kan være så stor forskjell at...(pause)... det er ofte du kunne ha ønsket at du hadde hatt andre personer der. Det virker av og til så uinteressant for dem at det ikke blir opplysende i det hele tatt.

Man har med andre ord en oppfatning om hvordan en god aktor er; en som er interessert og som hjelper med å oppklare uklarerheter. Det går dermed både på aktor som et yrke, og aktor som person, men med størst vekt på yrket og de forventninger man har til representanter for dette. I de tilfeller jurymedlem ikke får noe ut av sluttprosedyren, og/eller ikke får hjelp til å samle trådene eller legge brikkene på plass, har vedkommende ikke klart å oppfylle jurymedlemmenes idé om hvordan vedkommende bør være. I slike tilfeller blir det kanskje også mer uorden i jurymedlemmenes tanker og foreløpige konstruksjon enn hva man hadde *før* sluttprosedyren. Da har ikke aktor maktet å få flere brikker på plass, vedkommende har da heller løsnet brikker som tidligere var på plass i jurymedlemmenes konstruksjon. Slike tilfeller er eksempler på svak presentasjon av politiets arbeid hvis målet er å overbevise juryen. Jeg finner at jurymedlemmene er svært klar over hva aktor representerer. Kjetil sier;

Er vi enig i for eksempel hva de fokuserer på, som de ser som problem eller hovedside av saken, hva slags argument bruker aktor, hvilke argument bruker forsvareren ?

I følge teorien til Bennett og Feldman (1981) vil det være lettere å tro på en forteller med stor autoritet. Jeg finner på den ene side at taleren (aktor) i utgangspunktet har stor autoritet blant jurymedlemmene; aktor har juryens oppmerksomhet og jurymedlemmene hører på hva aktor har å si, dermed er mine funn på dette området en bekreftelse av Bennett og Feldman. På den annen side finner jeg at dette *ikke* betyr at jurymedlemmene gjør aktors argumenter til sine egne. Juryen vet hva aktor vil med det som sies, og man vet at man også skal høre historien fra den andre "hovedvinkelen;" forsvarer. Jeg finner at jurymedlemmene konstruerer *egne* konstruksjoner underveis i hovedforhandlingen. Men, dette skjer selvsagt ut fra hva aktor har formidlet, hva de selv oppfatter og i sammenlikning med hva "motparten" til aktor; tiltaltes forsvarer formidler.

6.3 Forsvarer – "koke en stor kjele suppe på en liten tynn spiker"

Sitatet er hentet fra intervju med Lise hvor hun forklarer hvordan hva hun ser som forsvarers oppgave. Forenklet⁵¹ er forsvarer en profesjonell aktør som bistår tiltalte under straffesaken. Etter straffeprosesslovens § 96 skal⁵² tiltalte ha forsvarer under hovedforhandlingen.

⁵¹ Forenklet fordi forsvareren også er innstiftet fra statens del. Men, de statlige interesser ivaretas også av påtalemyndighet og domstolen (Robberstad, 1999).

⁵² Med mindre retten finner det "ubetenkelig" å oppre uten. At siktede skal ha forsvarer under hovedforhandlingen utledes også av EMK (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen), artikkel 6.

Vedkommende skal hjelpe tiltalte med å forsvare seg innenfor de rammer som god advokatskikk tilsier. Lise forteller;

Forsvarer kan mer hamre løs, man har jo en part man skal ivareta. Så der kan vi oppleve mer anklagende ting. Forsvarerne kan gjøre en glimrende jobb med 'å koke en stor kjele suppe på en liten tynn spiker.' Og da har jo forsvareren gjort jobben sin. Det dreier seg jo om å få til å rive ned motparten da kan man si, og bygge opp sin klient.

Når Lise sier "koke en stor kjele tynn suppe på en liten tynn spiker" kan dette på den ene side stå som en antakelse om at tiltalte er skyldig, hvorfor skulle man ellers ha behov for å koke på en tynn spiker? På den annen side kan dette uttrykke at motstridende forklaringer til tiltalte, for eksempel forklaringene til fornærmede, et annet vitnets forklaring eller bevis som aktor legger frem er "spikeren" som forsvareren lager en stor koking ut av for å forsøke å bryte med dennes/disses troverdighet. Om forsvareren lykkes med det brytes i følge Genus *judicale* og *ethos*, troverdigheten til disse ned, og dermed bygges troverdigheten til hans/hennes klient opp. Håpet er at jurymedlemmene skal finne tiltalte troverdig. I alle tilfeller er det en viktig rettssikkerhetsgaranti i samfunnet å ha forsvarer, man tar det ikke for gitt at bildet politiet fremstiller av saken er riktig. At alle uansett forbrytelse, har rett til å la seg bistå av forsvarer, kan også stå som et uttrykk for at samfunnsfellesskapet sier at ingen forbrytelse er av en slik art at man ikke skal få profesjonell hjelp til å forsvare seg. På den annen side kan dette også tenkes å være med på å legitimere samfunnets bruk av straff; tiltalte har fått profesjonell hjelp til å representere seg, og når dette ikke fører frem, er kanskje straff det rette. Dette finner jeg at henger sammen med rettsliggjøringen av forholdet, konflikten er tatt ut av sin egentlige kontekst og satt inn i en juridisk referanseramme. I denne referanserammen kjemper *juristene på vegne av* partene, parter som ikke er enige om hva som har funnet sted. Nå når saken er kommet inn for domstolen, skal de få svaret på det. Saken er rettsliggjort, og partene har andre til å representere sine interesser og kan dermed bli tilskuere til sin egen konflikt. I rettsliggjøringen fremmer forsvareren tiltaltes interesser og gjør vedkommende klar over sine rettigheter, dette er en del av forsvarerens rolleforpliktelser etter straffeprosesslovens § 94. Spørsmål kan imidlertid stilles om forsvarer i denne forstand representerer en rettssikkerhetsgaranti som også er *truende* mot samfunnets interesser; man gjør antatte kriminelle oppmerksom på alle deres rettigheter. På den annen side synes dette rimelig idet det samme samfunnet sier at man er uskyldig inntil det motsatte er bevist. Ut fra min observasjonsempiri, synes forsvarers viktigste oppgave å være å etablere mening rundt den angivelige hendelse. Dette gjøres ved å plassere hendelsen i videre en kontekst. Dette er en kontekst som i følge Bennett og Feldman (1981) bør være noe som "alle vet" fordi da vil det

være lettere å tro på hendelsen. Jeg finner at dette også henger sammen med troverdighet (ethos) fordi skal en hendelse være forståelig, må konteksten også fremstå som troverdig, som noe som faktisk kunne skjedd.

Man kan stille spørsmål om det at forsvareren har en part å ta vare på gjør at jurymedlemmene lettere fester sin lit til aktor. Jeg finner at jurymedlemmene i utgangspunktet forventer en mer objektiv fremstilling fra aktor enn fra forsvarer. På den annen side representerer også aktor en "part" i den forstand at vedkommende kan betraktes som en representant for politiet, som systemet mot individet. Jeg finner at heller ikke aktor oppleves objektiv. Jurymedlemmene er klar over at begge disse er knyttet til rettssaken gjennom sin profesjon og at begge vil få juryen på *sin* "side." Likevel finner jeg at aktor i utgangspunktet har noe større legitimitet enn forsvarer. Lise sier;

I utgangspunktet så tror en at aktor er mer nøytral enn forsvarer. Men ikke slik at det er 'tull og tøys' det forsvarer farer med. Vi i juryen er klar over at forsvarerens rolle er å trekke frem forhold som kan svekke aktors bevisførsel, trekke frem det som taler til tiltaltes forsvar.

Det synes klart at jurymedlemmene er svært bevisst de ulike rollene henholdsvis aktor og forsvarer innehar. Man "kopierer" ikke argumentene, men gjør seg opp sin egen mening, selvsagt på grunnlag av hva partene har frembrakt, og forsøkt å så tvil om. Jeg finner at jurymedlemmene klart starter sin konstruksjon av hva som er "sannheten," i hovedforhandlingen. På samme måte som for aktor, fremgår det av materialet at jurymedlemmer opplever store forskjeller på forsvarerne. Håvard uttrykker;

Der er forsvarere som overhodet ikke gjør jobben sin, dét er ikke til å legge skjul på. Enkelte advokater, jeg ville ikke tatt dem med ildtang, men så er det andre som virkelig står på.

Forsvarere som ikke gjør jobben sin, og verre; de man ikke engang ville tatt med "ildtang," kan være ødeleggende for parten som representeres. Dersom juryen ikke ville tatt forsvareren med "ildtang," er det vanskelig å se for seg en identifikasjon med historien denne forteller, parten den representerer og historiene som rekonstrueres av disse. Når jeg anvender Bennett og Feldmans poeng med autoritet vil forsvarer i slike tilfeller ha liten autoritet. Dette betyr at som tiltalt vil det kunne være avgjørende hvilken forsvarer man har, om denne makter å kommunisere med juryen på en god måte og klarer å overbevise dem om "side" *selv om* historien som fortelles kanskje er helt motstridende til aktors historie. Å fortelle en alternativ historie synes ofte å bli gjort i de tilfellene hvor tiltalte ikke erkjenner straffeskyld. I andre tilfeller vil forsvarerens viktigste oppgave være å forklare hvorfor et bevist saksforhold

skjedde slik som det gjorde, og i denne historien vil ofte tiltalte være den viktigste personen. Dette kan i seg selv være en svært krevende oppgave, særlig dersom tiltalte og jurymedlemmene står langt fra hverandre i det sosiale rom. Det er interessant å se at hvordan jurymedlemmene oppfatter aktor og forsvarer, hva disse formidler, med hvilke virkemidler og mot hvilket mål, henger sammen med jurymedlemmenes fartstid og erfaring som *sådanne* medlem, og ens ”bagasje;” habitus. Håvard forteller om erfaringens betydning;

Jeg var mye mer usikker i begynnelsen for jeg synes begge parter hadde så veldig gode argumenter å fremheve for at akkurat deres syn skulle vinne frem. Du lærer deg en del uavhengige teknikker etter hvert. Prosedyren kan være viktig, men blir på en måte litt mindre viktig med tiden for da er det lettere å gjennomskue hvordan man (pause).. der er triksing og der er teknikker man bruker.

Det uttrykkes at man etter hvert erfarer hvilke teknikker som ofte brukes av partene, og da vil man også kunne gjennomskue ”triks.” For aktor og forsvarer betyr dette i utgangspunktet at det vil være vanskeligere å få et erfarent jurymedlem med på ens versjon, enn et mer uerfarent medlem. Men, jeg finner at også andre faktorer enn erfaringslengde som jurymedlem vil spille inn, for eksempel habitus. Som jeg fant under observasjonene, finner jeg at også jurymedlemmene opplever at det foregår en kamp mellom aktor og forsvarer og at det fremstår en vinner av denne kampen. Denne vinneren finner jeg at jurymedlemmene i noen tilfeller utroper tidlig, andre ganger sent. Men, dette betyr ikke at man da har tatt stilling til skyldspørsmålet, man kan for eksempel synes at aktoren klart er ”best,” men likevel frifinne tiltalte til sist. Funnene bekrefter Bennett og Feldmans (1981) funn i den forstand at den som til sist har produsert den mest sannsynlige historie ”vinner” kampen. I alle tilfeller vil en dyktig aktor og en dyktig forsvarer se hvor det er behov for utdypning og hvor det er best å gå videre, når man har juryens konstruksjonsprosess for øye. Det synes for eksempel viktig for forsvarer å være i stand til å ”koke en stor kjele tynn suppe på en liten tynn spiker” der det er nødvendig, og å la være å ”koke” når det synes å være det beste. I de tilfeller forsvarer ikke ser når man skal koken, og når det er best å la det være, finner jeg at forsvarer mister mye av effekten - Genus *judicale*, og klarer seg dermed dårlig med tanke på juryens konstruksjonsprosess frem mot en ”sannhet.”

6.4 Tekniske bevis – en lettelse i konstruksjonsprosessen

Av og til står ord mot ord, mens andre ganger finnes mer håndfaste bevis, for eksempel tekniske. Et interessant spørsmål er hva denne type bevis betyr når jurymedlemmene konstruerer en ”sannhet.” Kjetil sier;

Hvis der ikke er tekniske bevis så er det bare hva den ene parten sier og hva den andre parten sier, indisier. Da er det ofte vanskeligere fordi da blir det bare ord mot ord om hvordan de har forstått det. Hvis det da kommer slike tekniske bevis er det på en måte en slags lettelse, det letter arbeidet fordi man får noe konkret.

Jurymedlemmene setter pris på tekniske bevis, fordi det er noe ”konkret” som ofte kan være oppklarende. På den annen side kommer det frem at det kan være sterkt rent følelsesmessig med denne bevistypen, for eksempel kan det være bilder fra et åsted. På denne bakgrunn finner jeg at om partene merker at jurymedlemmene i den konkrete saken synes dette er sterkt, kan en bevisst kjøring på pathos, på en følelsesappell på bakgrunn av bevisene virke fullt. I følge Johanneson (1990) vil utfordringen med pathos være å få juryen til å leve seg inn i fortellingen ved å gjøre fortellingen levende, å få tilhøreren til å gjenoppleve hva som har foregått på for eksempel dette åstedet. Lykkes man i gjenopplevelsen og følelsesappellen om åstedet har man vekket noen følelser hos juryens medlemmer som kan gjøre at man får dem på sin ”side.” Selv om det kan være sterkt med tekniske bevis, finner jeg at jurymedlemmene setter pris på denne type bevis. Jurymedlemmene uttrykker en lettelse når det finnes tekniske bevis, hvilket kan vise at jurymedlemmene i utgangspunktet ikke er sikre på hva som virker mest sannsynlig, men blir det når tekniske bevis fremlegges. På den annen side betyr ikke dette at jurymedlemmene alltid tillegger tekniske størst vekt. Det kan for eksempel tenkes tilfeller med tvil om en sammenheng mellom fingeravtrykket og at tiltalte faktisk har utført den påståtte handlingen; sammenhengen skal være ”bevist utover enhver rimelig tvil.” Eksempelvis kan tiltalte ha befunnet seg i hus A og dermed avgitt fingeravtrykk der uten å gjort noe lovstridig.

På grunn av jurymedlemmenes habitus og erfaringslengde vil det kunne finnes forskjell i hvordan jurymedlemmene ser på eventuelle tekniske bevis i en konkret sak. Men, når det ikke er større representativitet i juryens sammensetning, finner jeg at det er erfaringslengden til jurymedlemmene som får mest å bety. Tekniske bevis vil ofte gjøre sterkest inntrykk de første gangene man får slike forelagt, hvilket betyr at dette vil virke sterkest de første gangene. Men, informantene forteller at hvordan de selv reagerer kan være forskjellig fra gang til gang, noen ganger kan de reagere sterkt på hva som for eksempel vises, andre ganger mindre, det kommer an på hvilke andre bevis som finnes, hvordan saken står, om man har sett likende forhold før og i hvor stor grad man er i tvil om hva som har skjedd. Dette viser at det er mange andre forhold enn hvor mange ganger man har sett likende før som spiller inn. Det kan stilles spørsmål om jurymedlemmene blir ”herdet” av tekniske bevis. I så tilfelle synes kanskje ikke det som blir fremlagt å være så alvorlig som det faktisk er, man har sett flere tilfeller av for eksempel liknende bilder før. Det synes interessant å minne om at dette i så fall

også vil være en stor fare, og kanskje også en større fare, for fagdommerne som er med på liknende mye oftere enn jurymedlemmene. I slike tilfeller virker kanskje ikke de tekniske bevis like sterkt og overbevisende som de første gangene. Dette finner jeg kan ha å gjøre med at om man har hørt parters følelsesappell mange ganger tidligere, vil ikke appeller virke like sterkt. Når jurymedlemmene har tjenestegjort flere ganger, finner jeg med Genus *judicale* at aktor vil ha en mye større jobb med å spille på pathos. Dette må i slike tilfeller gjøres på en veldig indirekte måte for å få jurymedlemmene med på det, uten at det her sies at dette fullt ut er en rasjonell og intellektuell prosess fra juryens side (kommer straks til bakte til det).

Jeg finner med andre ord at jurymedlemmene uttrykker at tekniske bevis gjør størst inntrykk de første gangene man får slike forelagt. Dette viser viktigheten av at jurymedlemmene har varierende fartstid i rettssystemet, for noen er dette første gang, andre har sett liknende én gang før, andre flere ganger før. Hvordan bevisene oppleves, vil variere fra person til person, fra hver habitus til habitus. Rettens brede sammensetning under jurybehandling; tre fagdommere som ”voktere,” og en jury med fem kvinner og fem menn med (noe) ulik alder og erfaringsbakgrunn synes derfor å være særdeles viktig. Funnene mine viser imidlertid at spredningen i alder, erfaring og bakgrunn må være mye større enn hva som faktisk er tilfellet i dagens juryer. Når jurymedlemmene konstruerer en sannhet, vil noen reagere og legge mest vekt på tekniske bevis, andre på annen bevisførsel. Jurymedlemmene er ti mennesker, ti mennesker som vil oppleve hva de ser og hører i retten ulikt, den symbolske makten vil i følge Bourdieu (1996) utøves med delaktighet av de som ikke vet at de ligger under for den, med andre ord vil denne kunne virke uten at man er klar over at det skjer. Dette betyr at i rettens rom kan den symbolske makten virke mye sterkere på noen jurymedlemmer enn på andre. Noen vil kunne mene at en noen bevis er sterkere enn andre vil mene. Men, likevel finner jeg at jurymedlemmene er ganske like til sist, hvilket kan stå som et uttrykk for at jurymedlemmens habitus *ikke* er så ulik. Ved mer ulik habitus hos jurymedlemmene ville jeg funnet større forskjeller i deres fortolkninger. Et interessant funn, og et egentlig ganske overraskende sådant, er at jeg ikke finner ulikheter mellom kjønnene i konstruksjonsprosessen. Med teori fra Gilligan (2002) hadde jeg en idé om at menn søker etter løsrivelse, mens kvinner er opptatt av tilknytning og at menn ville legge vekt på rettferdighet, mens kvinner av omsorg når de nærmer seg moralske spørsmål og dilemma. Jeg trodde derfor jeg kom til å se at kjønnene ville nærme seg saken ulikt og legge vekt på forskjellige sider av saksforholdet under konstruksjonen. Dette finner jeg at kan komme av at jurymedlemmene ikke er bredt sammensatt. Hadde jeg hatt mange menn med helt annen habitus enn kvinnene kunne jeg selvsagt funnet forskjeller. Men, når realiteten er at

jurymedlemmene uansett kjønn er nokså like, finnes ikke forskjeller mellom kjønnene. Når jeg finner at det i jurymedlemmenes konstruksjonsprosess ikke finnes merkverdig forskjell mellom kjønn, kan man stille et interessant spørsmål om hvorfor juryen da i alle tilfeller må bestå av fem kvinner og fem menn. Hovedargumentene må være demokratitankegang, en formell likhet mellom kjønnene, likestilling og en tanke om å være mest mulig tiltaltes likemenn, også hva gjelder kjønn. Dessuten kan det tenkes at større spredning i representativiteten, vil gjøre at man vil kunne finne forskjeller. Men mer trolig vil disse forskjellene heller stå mellom ulike klasse – habitus enn mellom kjønn. Mine funn er nedslående resultater for representativitetsprinsippet; jurymedlemmene er for like.

6.5 Kun en rasjonell og intellektuell konstruksjonsprosess ?

Selv om jeg finner at jurymedlemmene er for like, kan man reise spørsmål om deres konstruksjonsprosess kun er en rasjonell og intellektuell prosess. Jeg finner at aktørens ”presentation of self” har mye å bety og at det er en total troverdighetsvurdering jurymedlemmene legger til grunn hvor mange faktorer kan spille inn. Med utgangspunkt i symbolsk makt synes det lite trolig at man fullt ut kan velge eller kontrollere om man blir påvirket. Dette fordi dette kan skje ved usynlig makt, og det kan skje uten at man vet at en sådan makt virker. For eksempel handler det om konstruksjonsmakten til de ulike partene. Man kan for eksempel ubevisst ha tro på ordenes og talerens legitimitet, sier Bourdieu (1996). I retten finner jeg at dette kan henge sammen med Bennett og Feldmans (1981) funn om fortellerens autoritet, jeg finner at argumentasjonen til taleren, til fortelleren, ikke må være innpakket i juridiske begrep og juridisk språkføring (Hans Petter Graver, 1986).

Jeg finner at det ikke er tale om en fullt ut rasjonell og intellektuell prosess når jurymedlemmene konstruerer ”sannheten.” For eksempel vil ”trynefaktor” spille inn, jeg finner at man vil ikke kunne skille mellom hva som går på ”trynefaktor” og hva som går på andre faktorer, som for eksempel troverdighet. Espen sier;

Det er jo vanlig sunt skjønn man bruker, man vurderer bevis opp mot hverandre og gjør seg sine tanker om tiltaltes troverdighet og slikt. Jeg går vel ut fra at vi som sitter i juryen vel vurderer dette på samme måte som dommerne må gjøre det.

En grunn til dette kan være at faglig vurdering og common sense vurdering glir inn i hverandre i retten; jeg finner at det foretas en helhetsvurdering basert på skjønn, det vil ikke være en fullt ut intellektuell og rasjonell prosess. Man har visse forestillinger og påvirkning vil i stor grad kunne skje ubevisst, jeg finner det har å gjøre med grunnleggende holdninger, habitus og symbolsk makt. Men, selvsagt kan man med fordel av og til stille spørsmål ved

egne slutninger. At erfaring fra retten er en fordel hva gjelder påvirkning synes i utgangspunktet klart, men dersom erfaring virker sløvende eller profesjoniserende, er det en stor fare for rettssikkerheten. Sorenskriver på Jæren, Jon Høyland sier i sin undersøkelse om hva som påvirker dommernes valg (2003);

”I vurderingen av hva som er sant eller usant, hvem og hva man kan stole på, er fagdommeren i utgangspunktet ikke bedre rustet enn lekdommeren” (2003:23).

Det synes som om Høyland slår et slag for lekmenn generelt; fagdommerne er ikke bedre enn lekdommerne til å bedømme hva man kan stole på. Juryen tar stilling til skyldspørsmål som ikke vil være spesifikk juridiske, men moralske vurderinger om forhold flere har meninger og/eller vet noe om. I så måte vil skyldavgjørelsen være en avgjørelse hvor *allmenn* kunnskap vil være mer nyttig enn stor juridisk kunnskap. Hva er forkastelig, hva kan ikke samfunnsfellesskapet godta ? Og hva kan man med rimelighet godta ?

Juryen gir ingen begrunnelse av hvilke faktorer som er lagt til grunn i deres konstruksjon. Interessant finner jeg Skybergs (2001) funn fra intervju med fagdommerne, at de ikke hadde annet enn seg selv, sin arbeidserfaring og livserfaring å støtte seg til under bevisvurderingen. Hun sier;

”Det kan virke som om dommerne i domsavgjørelse får lov til å gjøre det vi ikke fikk lov å gjøre når vi hadde matematikkoppgaver i hjemmelekse på skolen, nemlig å skrive svaret uten å vise utregningen” (2001:131)

Med andre ord; man skriver et ”svar,” men hvordan har man kommet frem til ”svaret” som fremstår som ”sannheten”? Dette er betenkelig og støtter opp om at man ikler en juridisk språkdrakt som allmennheten kan ha noe vanskelig å se inn i. Kanskje kan man hevde at jurymedlemmene innehar en kompetanse fagdommerne mangler fordi de ikke har opplevd prosessen og et liknende saksforløp flere titalls ganger før. Men, dersom man har jurymedlemmer som har vært med over lang tid, vil også disse kunne ha opplevd prosessen av et liknende saksforløp før, jf faren for profesjonalisering. Uansett vil jurymedlemmene som en samlet gruppe, kanskje ha større mulighet til å se på saken med ”friske øyne;” juryen vil ikke kun bestå av medlemmer med lang fartstid som jurymedlem. Noen vil ha lang erfaring, noen mindre og andre nesten ingen erfaring som sådanne medlem. Høyskolelektor i Bergen, Anne - Mette Magnussen (2003) sier;

”Når domstolene treffer avgjørelser, skal de ut fra juridisk metode gjøre dette på grunnlag av generelle regler som i størst mulig grad skal være definert i forkant av den aktuelle avgjørelsen. I Norge er det imidlertid en tendens til at domstolene

oftere treffer beslutninger ut fra det som kalles 'reelle hensyn.' Det vil si at beslutninger treffes ut fra politiske vurderinger som nytte, rettferdighet og rimelighet. Hva tilsier at juristene, bedre enn borgere flest, er i stand til å foreta slike vurderinger på en god måte ? ”

Her stilles spørsmål om hva som tilsier at jurister bedre enn folk flest kan treffe avgjørelser ut fra reelle hensyn, med andre ord utfra rettferdighet og rimelighet. Det som sies her er bra fordi det pekes på at det til sist er tale om common sence vurderinger som også andre enn jurister kan foreta på en god måte. Mitt empiriske materiale støtter opp om dette; borgerne flest *er* i stand til å foreta troverdighetsvurderinger på en god måte. Magnussens hypotese eller spørsmål kan dermed ses som ”bekreftet” gjennom dette materialet. Nettopp dette fant også Janne Dahl og Ida Enemo i *Juryers vurdering av troverdighet* (2002) som riktignok var en eksperimentell studie av simulerte juryer; om forholdet mellom ulike emosjonelle uttrykk hos et vitne og de simulerte juryers vurderinger av vitnets troverdighet. Dette betyr imidlertid ikke at jeg her sies at jurymedlemmer ikke påvirkes, *selvsagt* gjør de det og det er ikke fullt ut en rasjonell og intellektuell prosess. I noen situasjoner vil ikke jurymedlemmene vite nøyaktig hvorfor man mener det man gjør, men har et totalinntrykk bestående av fremlagte bevis, argumentasjon, sosial interaksjon og sosial påvirkning. På bakgrunn av dette konstruerer man ”sannheten,” eller for å tale rettens språk; hva som er å anse ”*bevist utover enhver rimelig tvil.*” Dette vil selvsagt variere noe innad blant jurymedlemmene idet de er ti mennesker, men jeg finner at dette varierer lite på grunn av likhetstrekk i deres habitus. I alle tilfeller finner jeg at konstruksjonsprosessen *ikke* vil være en fullt ut rasjonell og intellektuell prosess. Symbolsk makt vil spille en stor rolle.

6.6 Oppsummering

Jeg finner at i løpet av hovedforhandlingen danner hvert jurymedlem en konstruksjon av hva som har skjedd og hva som er sant. Både hva tiltalte, aktor og forsvarer har formidlet er, sammen med tekniske bevis, forhold som er viktige i jurymedlemmenes konstruksjonsprosess. Jeg finner at jurymedlemmene ser aktor som ”det gode” mens forsvarer ses som tiltaltes forlengede arm, og kan til tider nærmest bli identifisert med han/hun. Dette gjør at det for mange jurymedlemmer i *utgangspunktet* blir noe vanskeligere å tro på forsvarer enn på aktor. Likevel finner jeg det klart at jurymedlemmene er seg svært bevisst aktor og forsvarers rolle, hvilket betyr at man ikke automatisk tar til seg det som sies. Man *vet* at aktor helst vil at juryen skal svare ”ja” på skyldspørsmålet, og man *vet* at forsvareren ofte vil at man skal svare ”nei.” Man tar deres argumenter opp til egen vurdering og jeg finner at det både går på troverdigheten *som* aktor og *som* forsvarer, og det går på den troverdighet disse makter å bygge opp eller bryte ned hos ulike vitner. Ingen av partene bør regne med en nikkende jury, i

de tilfeller man regner med dét, vil man kun oppnå at juryen tar motpartens "side." Det som skjer er at partene *sannsynliggjør* hva som har skjedd, men historiene fremstår alle som at akkurat *denne* versjonen er den riktige, og at juryen må forstå dét. Jeg finner med andre ord at det foregår en "kamp" mellom partene om å presentere de beste og mest troverdige historiene. Dermed får jurymedlemmene presentert ulike "sannheter" og "virkeligheter" som fremstår som mer eller mindre troverdige historier om hva som har skjedd. Disse "sannhetene" og "virkelighetene" konkurrerer seg imellom. Hvilket liv har tiltalte levd? Har tiltalte gjort noe liknende før? Hvem har sett hva, til hvilken tid? Er vitnene *sikker* på at de så akkurat *dette* mennesket?

Jeg finner at tiltaltes respekt til tider blir brutt noe ned. Jeg finner at dette kan komme av at tiltalte har alles øyne rettet mot seg, vedkommende sitter under utspørringen i midten av rommet, og kan bli svært hardt presset, for eksempel av aktor. Jeg finner at tiltalte blir som et undersøkelsesobjekt for jurymedlemmene; det er nettopp på grunn av noen handlinger vedkommende angivelig har gjort, at man er innkalt til tjenestegjøring. Dertil kommer også at tiltalte kan lyve for retten uten å bli straffet for det, hvilket er i motsetning til vitner som kan bli straffet for bevisst å ha avgitt uriktig forklaring. Dette finner jeg virker inn på jurymedlemmenes skepsis til tiltalte; det antas at dersom man er skyldig vil man i mange tilfeller lyve i håp om å ikke bli avslørt og dermed slippe billig unna. I alle tilfeller vurderes tiltaltes forklaring svært grundig og dennes forklaring finner jeg å være et svært viktig bevis for jurymedlemmene. Om det er det viktigste bevis, vil avhenge av hvilke andre bevis som finnes, og troverdigheten til disse. Jeg finner at for jurymedlemmene handler hovedforhandlingen om å gjøre seg en oppfatning av hva man ser og hører, dette gjøres ved å relatere til egen livserfaring. Jeg finner at jurymedlemmenes habitus spiller en stor rolle. Hva anser man for å være det mest sannsynlige?

Jurymedlemmene er ti ulike mennesker. Ti mennesker som vil kunne oppleve og legge vekt på ulike sider av saken, hvilket har sammenheng med habitus. Jeg finner at jurymedlemmene foretar en helhetsvurdering og jeg finner at om noen av "faktorene" eller "kriteriene" til Bennett og Feldman (1981) ikke finnes, kan likevel historien anses som troverdig av jurymedlemmene. Dette fordi det foretas en helhetsvurdering. Felles med Bennett og Feldman (1981) finner jeg at det til slutt er tale om den mest troverdige historie, og dette bygges på common sense. Interessant er det at jeg finner små forskjeller mellom jurymedlemmene, og ikke forskjeller mellom kjønnene. Jeg finner mange av de samme fortolkningene, hvilket jeg finner at kan komme av at jurymedlemmene har for lik habitus, de står for nært hverandre i

det sosiale rom. Har man liknende habitus, finner jeg med Bourdieu (1996) at det er større sjanse for at fortolkningene blir likere enn ved svært ulik habitus. Dette kan stå som et uttrykk for at juryen ikke er representativt sammensatt. Med den representativiteten som finnes i dagens juryer, finner jeg at man nærmest kan tale om klasse - habitus blant jurymedlemmene. Hvilket i klartekst betyr at juryens sammensetning *ikke* gjenspeiler befolkningen.

På bakgrunn av de foreløpige konstruksjonene jurymedlemmene gjør seg fra hovedforhandlingen driver jurymedlemmene, som neste kapittel vil vise, en *felles* konstruksjon om hva som er "sannheten" i rådslagningen. Det betyr at jurymedlemmenes konstruksjonsprosess om hva som er "sannheten" dels skjer på grunnlag av hvert enkelt jurymedlems habitus, og dels på grunn av en kollektiv diskusjon. La meg nå gå over til denne kollektive diskusjonen, den felles konstruksjon av "sannheten."

7 RÅDSLAGNING – JURYMEDLEMMENES FELLES

KONSTRUKSJON AV ”SANNHETEN”

Under forhandlingene i retten arbeider hver og en i juryen for seg selv. Men, det er gruppen samlet som skal diskutere seg frem til en konklusjon (kjennelse) om tiltaltes skyld eller uskyld etter at hovedforhandlingen i rettssalen er over. Dette foregår i rådslagning.

7.1 Hva er rådslagning ?

Bakgrunnen for rådslagningen er de spørsmål som er stilt til juryen (spørsmålsskriftet),

Illustrasjon av rådslagningsrommet i Gulating lagmannsrett. Illustrasjonen er hentet fra www.gulating.no

fastsatt av lagmannen etter at et utkast fra aktor er diskutert og gjennomgått med forsvarer.

Etter straffeprosesslovens § 359 er det bare jurymedlemmene som har adgang til rådslagningsrommet, og jurymedlemmene har ikke adgang til å forlate rommet eller snakke med andre etter at juryen har trukket seg tilbake til rådslagningen og før kjennelsen er truffet og lest opp i retten.⁵³ Lagmannen kan tilkalles for klargjøring av spørsmålene i spørsmålsskriftet, av de rettssetninger som ligger til grunn, den fremgangsmåte som skal følges eller hvis juryen finner at spørsmålene bør forandres eller at nye spørsmål bør stilles. Dette følger av

straffeprosesslovens § 370. Gjelder det spørsmål av betydning, bør imidlertid retten settes på nytt, dette for å få spørsmålene belyst for partene i saken. Materialet uttrykker at jurymedlemmene har hatt god erfaring med tilkalling av lagmannen fordi det har vært oppklarende og har ryddet av veie misforståelser. Likevel er det ikke ofte informantene har opplevd at juryen har brukt denne muligheten. Enkelte av informantene er heller ikke klar over adgangen, men i en jury hvor medlemmene har ulik erfaringslengde vil det som oftest være noen av dem som vet om adgangen. Forutsatt at det er noen i juryen som vet om adgangen, kan man stille spørsmål om hvorfor adgangen brukes lite. Er det for eksempel fordi man er redd for å spørre lagmannen, eller er det fordi man ikke har spørsmål? Materialet uttrykker at det er det siste; det man lurer på får man som regel oppklart ved diskusjon innad i juryen, hvilket også er et uttrykk for at jurymedlemmene drar nytte av hverandre og at det

⁵³ Dette kan dog, etter straffeprosesslovens § 359, gjøres ved tillatelse fra rettens formann.

således er en styrke at det er ti mennesker. Ti mennesker som, blant annet på grunn av deres habitus, nødvendigvis ikke vil oppfatte det samme og ha samme synspunkt på alt. I straffeprosesslovens § 371 finnes regler om stemmerekkefølge, ellers finnes det få bestemmelser om hvordan rådslagningen konkret skal foregå. Fordi rådslagningen også skjer i lukket rom, står lagretten relativt fritt med hensyn til hvordan denne praktisk gjennomføres. Det er vanskelig å vite hva som *egentlig* foregår der. Det har vært mange påstander i diverse medier om hva som skjer under rådslagningen og dét uten basis i empiri. Felles er at påstandene er fremsatt av jurister. Eksempelvis har det blitt hevdet at man drøfter feil sider av saken under rådslagningen. Når slike påstander fremsettes, vil tilliten til juryens beslutning *nødvendigvis* bli lav. Jeg skal nå, på bakgrunn av empirien, se hva som skjer i rådslagningen. Først går jeg over til at samfunnet har bestemt at der skal være en leder i gruppen av jurymedlem i rådslagningen, og hva denne lederen har å bety for gruppen av jurymedlem. Deretter vil jeg gå over til den felles konstruksjon jeg finner at foregår her. Hovedtyngden i kapitlet vil ligge på siste punkt.

7.2 Juryformannen – gruppens talerør

Allerede under oppstart av hovedforhandlingen velges juryens formann. Dette skjer ved at alle jurymedlemmene, etter å ha snakket litt sammen, skriver et navn på hver sin lapp, og den som får flest stemmer, blir formann. Dette er i henhold til straffeprosesslovens § 361. Dette er en plikt den med flest stemmer ta på seg. Samfunnet har med andre ord bestemt at der skal finnes en leder i juryens arbeid, det er bestemt at det skal være et hierarki innad i juryen. Juryens formann skal også være gruppens talerør til retten. At vedkommende skal lede gruppens arbeid under rådslagningen betyr at hvordan gruppen fungerer kan være avhengig av lederen. Et interessant spørsmål er hvordan denne lederen bør være. Espen sier;

Det er viktig at en juryformann i utgangspunktet er tilbakeholden, lar alle få komme frem med sine foreløpige synspunkter og samtale om disse, og så kan man begynne å samle opp trådene og se hvor man står og slikt. Det er viktig at man har en juryformann som er seg sitt ansvar bevisst og er klar over at det her er ti mennesker som sammen skal snakke seg frem til en avgjørelse som tross alt er alvorlig for den / de det gjelder.

At man samler trådene og ser hvor man står, synes å vise til konstruksjonsprosessen frem mot å finne hva som er sant, man summerer opp for å se i hvilken konstruksjon man beveger seg i retning av. Informantene uttrykker at juryens formann har et ekstra ansvar for diskusjonen. Problemet finner jeg å være at man ikke har særlig kjennskap til hverandre når man velger hvem som skal være juryformann. Det betyr at man ikke vet hvem som innehar gode egenskaper for rollen. Dette er et poeng fordi selv om alle er lekmenn, vil ikke alle passe til å

være juryens formann. Man kan stille spørsmål om hvilke overveielser jurymedlemmene gjør når formann skal velges. Lise forklarer;

Man ser jo nøye, og så tenker man...ser han eller hun ut som de har erfaring med å holde orden på ting eller...slike tanker gjør man seg. Er det en førsteamanuensis, en elektromontør eller en servicemedarbeider, slikt tenker man på. Kjenner du noen fra før som har vært med flere ganger, så vet jo de hva det dreier seg om. En som var ferdig jurist som var med nå....visste sikkert hva det handlet om, men han sa at 'jeg har aldri vært med på dette før, så jeg er unntatt.'

Lise uttrykker at man på den ene side tenker på hvilket yrke vedkommende representerer. Med andre ord antar jurymedlemmene at yrket til de andre jurymedlemmene står som et uttrykk eller en representasjon for noen egenskaper. På den annen side kjenner man kanskje noen fra før, eller man vurderer om personen "ser ut som å ha erfaring med å holde orden," og dermed er det også personen med personlige egenskaper som ses etter. En parallell kan her trekkes til hvordan jeg fant at jurymedlemmene så på aktor; på den ene side som en representant for saken han/hun fremlegger, med andre ord som et yrke, men også på denne som person. I aktors tilfelle med størst vekt på førstnevnte. Jurymedlemmene beskriver valget av juryformann som relativt tilfeldig, for eksempel forteller Lise;

Det vil jo gjerne bli han som sitter på plassen, altså som er øverst på listen for vi blir jo satt ned etter en, to, tre, fire og så videre. Og jeg har opplevd de fleste gangene at det har blitt nummer én.

I de tilfeller det nærmest er tilfeldig, kan dette på den ene side synes betenkelig idet empirien klart viser at det kan ha stor betydning hvordan juryformannen leder og organiserer rådslagningen. Hvis diskusjonen er godt organisert, uttrykkes det da er grunnlaget for en god diskusjon lagt. Spørsmål kan reises om man bør stille særlige krav til juryformenn. Utvalget i *Dømmes av likemenn* (2002) foreslår å stille et formelt krav om at de som kan bli valgt som ordfører skal ha tjenestegjort som jurymedlem for eksempel i to tidligere saker. Dette er et forslag som støttes av mange av informantene, man bør ikke være ny som jurymedlem og så bli valgt som juryens formann. Dette både for ens egen del, og for gruppens del. Men, på den annen side behøver det ikke nødvendigvis være dem som har tjenestegjort flere ganger som er best egnet til å lede gruppen. Men, har man tjenestegjort flere ganger, har man i hvert fall vært gjennom de formelle prosedyrer og regler i retten før. I prinsippet kan man tenke seg at en bedre opplæring i prosedyrene av samtlige jurymedlemmer i forkant av sakene kan gjøre alle jurymedlemmene i stand til å være juryformann. På bakgrunn av en slik opplæring vil man ikke være utlært, men man vil ha noen "knagger" av tidligere erfaring fra retten å henge på. I praksis anser jeg ikke dette for å være noen god løsning, den som velges som juryformann bør ha deltatt minst to ganger før. Etter to - tre ganger vil man ikke være i nærheten av å være

”utlært” eller ”profesjonell” men man vil ha en viss trygghet om roller og hva som skal skje. Med andre ord kan man på den ene side hevde at dette er en slik viktig jobb at man bør kunne stille krav. Elisabeth sier;

Jeg vil stille et krav: at vedkommende har vært med i minst to jursaker før. Slik at vedkommende vet gangen i det og hva man har å forholde seg til. Slik at du ikke kommer der første gang å blir juryformann.

På den annen side bør man stille spørsmål om spesielle krav til juryformenn kan føre til at man får en slags ”elite” av de jurymedlemmer som er erfarne i forhold til andre, noe som kan tenkes å skape en dårlig stemning innad blant jurymedlemmene fordi de ”rangeres” i gruppehierarkiet som at ja, *du* kan, men ikke *du*. Denne ”rangeringen” synes ikke jurymedlemmene selv å ha problemer med, de uttrykker at man må føle seg noenlunde trygg for å være juryformann, man må være ferdig med å ”orientere seg.” Dermed vil det være greit at man de to første gangene man deltar ikke har mulighet til å inneha denne rollen. Jeg finner en større fare dersom de mindre erfarne (ubevisst) føler seg ”overlatt” til de mer erfarne som kan være juryformenn, og dermed gjør deres synspunkt (ubevisst) til sine egne. Dette ville være svært bekymringsfullt. Hva som skjer ubevisst har man ingen mulighet for å kontrollere. I materialet finnes også dem som ikke mener krav bør stilles særskilt til juryformenn. Håvard sier;

Det bør ikke bli stilt noen krav til juryformenn i forhold til slik det er i dag. Men det burde vært stilt større krav til samtlige lagrettemedlemmer for eksempel i form av kursing for det første for å vite mer om hvordan prosedyrene skal foregå og for det andre så er man da ikke så lett å manipulere verken av forsvarer eller aktor.

Med andre ord vil bedre opplæring av samtlige medlemmer kunne gjøre alle i stand til å være juryformann. Av noen ses rollen som formann å være en ”skummel” rolle, fordi man er ”sjefen” eller ”styreren” i juryen. Som motsetning har man Håvard, som her forteller om egen opplevelse ved rollen som juryens formann;

Jeg liker det veldig godt for da kan jeg ’styre’ diskusjonen. For vi sitter ikke der for vår egen kos skyld. Jeg ville ikke likt å vært juryformann første gangen jeg tjenestegjorde. Men jeg ser at det er en del man kan ’styre’ for å få en effektiv utnyttelse av tiden man er der. Når man har tatt runden så er det å ta for seg spørsmål for spørsmål i spørsmålsskriftet.

Håvard forteller at han likte rollen godt, blant annet fordi han da kunne få ril en god utnyttelse av tiden. Samtidig sier han at han likevel ikke ville likt dette første gang han var jurymedlem. Dette finner jeg kan komme av at lederens rolle har mye å bety for organiseringen av jurymedlemmenes diskusjon, og dermed også for fremdriften i den felles konstruksjon.

7.3 En felles konstruksjon

I rådslagningen sitter jurymedlemmene rundt et bord, jf illustrasjon ovenfor, hvor de som en gruppe diskuterer og argumenterer, dette skjer på bakgrunn av deres foreløpige konstruksjoner fra hovedforhandlingen. Fra hovedforhandling vil jurymedlemmene ha oppfattet og lagt vekt på noen ulike sider av saken, hvilket kan ha sammenheng med habitus og en viss aldersspredning blant jurymedlemmene, i mitt materiale på 25 år. Dermed vil konnotasjoner, tilleggsbetydninger og assosiasjoner fra ord kunne være noe ulike. Selvsagt vil noen kunne være uenig med flertallet, men det er likevel én beslutning om tiltalte er skyldig etter tiltalen eller ikke som avgis, ikke ti. Jeg finner at jurymedlemmene driver en *felles* konstruksjon av "sannheten" i rådslagningen. Selv om det kan finnes uenigheter innad i juryen i gruppens konstruksjonsprosess, oppleves diskusjonen (hva jeg finner som konstruksjonen) i rådslagningen som svært positiv. Hvordan konstruksjonen i gruppen foregår varierer; av og til gis ordet fritt, i andre tilfeller tar man "en runde rundt bordet" hvor alle får si sitt. Fordelen ved førstnevnte er at dem som ikke føler for å si noe, slipper. Men er dette bra da, skal man ikke måtte si noe? Alle jurymedlemmenes stemmer teller like mye, men noen er vant til å snakke i forsamlinger, andre ikke, hvilket trolig bidrar til at noen snakker mye, andre lite. Dette kan tenkes å både ha med den enkeltes habitus å gjøre og med erfaringslengde som jurymedlem å gjøre. Jeg finner et "press" i gruppesituasjonen for å si noe. Elisabeth sier;

Det hjelper ikke å komme i diskusjonen å si at 'nei, jeg vet ikke jeg'...alle må ha en mening og gjøre seg opp en slik. Kan ikke bare henge med.

Dette er et uttrykk for at gruppen er bevisst at alle skal ha startet sin konstruksjon, og at denne skal deles med de andre i gruppen. Jeg finner at dette kan komme av at gruppen skal avgi én kjennelse, avgjørelsen som fattes skal være best mulig belyst, fra flest mulig mennesker. I følge materialet synes diskusjonene alltid å være svært seriøse. Elisabeth forteller;

Du kan si vi kan gjerne spøke og le før vi går inn der, men når vi da setter oss ned, da er det alvor, og noe vi skal diskutere som har innvirkning for et eller flere mennesker. Og da betyr det noe. Jeg har aldri vært med på at det har vært annet enn seriøse diskusjoner.

Jurymedlemmene uttrykker at det er svært betydningsfulle diskusjoner som foregår i rådslagningen. Jeg finner at jurymedlemmenes tvil ryddes av veien, dempes eller forsterkes når de i den sosiale situasjonen i rådslagningen også hører andres argumenter. Jeg finner at jurymedlemmene i denne diskusjonen er opptatt av de ulike partenes troverdighet på bakgrunn av hva partene sa og gjorde i rettssalen. Jeg finner her at mange av "kriteriene" til Bennett og Feldman settes i liv av jurymedlemmene, dette i en kombinasjon med partenes

logos, ethos og pathos. Juryen diskuterer for eksempel om part A er troverdig, finnes det mye selvmotsigelser og brudd i det vedkommende forteller, eller fremstår vedkommende som en troverdig person? Det er interessant at den felles diskusjonen skjer på bakgrunn av jurymedlemmenes foreløpige konstruksjoner, konstruksjonene bryner seg mot hverandre. Dette kan man i utgangspunktet stille spørsmål ved da jeg finner at jurymedlemmene har stor homologi i ytre livsbetingelser. Men, selv med homologi, vil alle likevel være ulike mennesker, man vil aldri bli helt like i habitus, noen vil derfor kunne oppfatte eller legge vekt på noe, andre noe annet. Uten at dette behøver å bryte med mine funn om klasse – habitus. Alle vil uansett ha *sin* habitus. Kjetil sier;

I diskusjonen kan en få legge frem sine synspunkter og bryne det mot de synspunkt og de inntrykk som andre jurymedlemmer har, og så har vi det jeg vil karakterisere som en god samtale rundt det. Jeg synes rådslagningene har vært meningsfulle og opplevelsen er positiv.

Dette er gjennomgående i materialet, informantene er *svært* positive til rådslagningen. Dette synes interessant da jeg i utgangspunktet finner at det er et makthierarki innad i juryen. Hovedgrunnen til at opplevelsen er så positiv synes å komme av at jurymedlemmene får komme med sine synspunkt, tanker, reaksjoner og foreløpige oppfattelse av hva som er ”sannheten.” Jurymedlemmene uttrykker å bli hørt i gruppen; man samtaler med andre både om egne, og andres synspunkt og tanker, blant annet som en følge av dette finner jeg at jurymedlemmene danner en gruppeidentitet. Dette er interessant med tanke på hierarkiet som finnes. Jeg finner at noe av grunnen til en slik gruppeidentitet også er at jurymedlemmene alle er likemenn, er de ”samme” i denne sosiale sammenhengen, man er der for å løse et felles problem om hva som er ”sannheten,” for dermed å finne frem til om tiltalte er skyldig etter tiltalen, eller ikke. Jeg finner at jurymedlemmene opplever gruppeidentitetsfølelse hver gang de er med som jurymedlem. Men, et interessant spørsmål er om denne følelsen bunner i at jeg finner likheter i habitus, med andre ord om en slik gruppeidentitetsfølelse hadde vært mindre ved bredere sammensatte juryer, i juryer som var mer representativt sammensatt i forhold til befolkningen. Jeg finner uttrykk for at det felles problemet om ”sannheten” er ”limet,” og dermed vil identitetsfølelse sannsynligvis også finne sted ved større representativitet i juryen. Men, kanskje i noe mindre grad. Jurymedlemmene uttrykker også en opplevelse av at alles stemmer teller like mye, ikke bare på papiret, også i praksis. Inge forteller;

I alle saker jeg har vært med på så har det vært en god samtale. At man kan komme med ytringer som er uavhengige av andre sine. Det er veldig nyttig å få en skikkelig diskusjon for vi har ikke alle de samme øre, vi er litt forskjellige som mennesker, og dét tror jeg er en fordel. Jeg får en følelse av at det jeg mener, det

teller og blir hørt. Samtidig får man, hvis man er usikker en ballast med seg for å leve videre ved at man har hatt en diskusjon.

Inge uttrykker at diskusjonen også er viktig for å kunne komme seg videre; man diskuterer med de andre jurymedlemmene, og den versjon som flertallet mener er riktig, blir konklusjonen. Jurymedlemmene har da diskutert og funnet juryens ”offentlige mening.” Mener syv at det er bevist utover enhver rimelig tvil at tiltalte er skyldig etter tiltalen, blir vedkommende funnet skyldig. Er det færre enn syv, frifinnes tiltalte. Jeg finner at det *kan* være en fare for diskusjonen og gruppeidentiteten i rådslagningen dersom en eller flere personer dominerer, og (indirekte) forsøker å ”overtale” andre til å stemme det samme som dem selv. Om så skjer, er dette meget betenkelig. Kapardis (1997) sier at undersøkelser fra USA viser at det ikke er vanskelig å overtale det mindretall som er uenig med flertallet. Jeg minner om at en 7-3 kjennelse er tilstrekkelig for juryen for å finne vedkommende er skyldig etter tiltalen, flertallet behøver dermed ikke få med seg hele mindretallet. Kapardis sier; ”Social and psychological pressure usually suffices to bring dissenters into line” (1997:149). Jeg finner *ikke* som et stort problem, jurymedlemmene uttrykker at de er ti medlemmer av juryen og at det vil bli grepet inn i de tilfeller noen forsøker å være dominerende, eller mot dem som er dominerende kanskje uten å være klar over det selv. Jeg finner at jurymedlemmene holder fast på at de er *ti* og at ingen av juryens medlemmer åpenlyst skal kunne ta kontrollen over andre medlemmer. Det uttrykkes at tiltalte skal dømmes av en sammensetning av sine likemenn, av ti sådanne og ikke av et jurymedlem som er ”sterk” og dominerende. Jeg finner at dem som oftest griper inn mot dominerende jurymedlemmer er en av de mer erfarne medlemmene i juryen. Men, jeg finner et problem i at det ofte vil være jurymedlemmer med lang erfaring, som dominerer, og kanskje juryformannen selv. Dette synes i utgangspunktet å være et problem, men, i slike tilfeller finner jeg et interessant uttrykk av at mer uerfarne vil bryte inn. Jeg finner dette skjer fordi slike situasjoner bryter med vissheten om at alles stemmer skal telle like mye. Jurymedlemmene er bevisst at det skal være en demokratisk gruppe med en demokratisk valgt leder, i et demokratisk system. Elisabeth forteller;

Det har veldig ofte å gjøre med at man da har en 'svak' juryformann. Men da er det jo gjerne noen andre som har vært der lenge som, det er alltid noen andre som da skjærer inn og sier 'slik skal vi ikke ha det, eller slik funker det ikke. Alle skal ha lov til å si sin mening, og å være uenig.' Eventuelle dominerende personer blir stoppet.

I alle tilfeller synes juryen å bruke den tid de trenger for å komme frem til hva de anser å være ”sannheten.” Det handler ikke om hastverksarbeid, men om bearbeidelse av alle de presenterte, og til tider også svært ulike, ”sannheter” fra hovedforhandlingen. Karoline sier;

Det er ikke slik at vi skynder oss med å bli ferdig med rådslagningen. Vi tar den tiden vi trenger, om vi så skal sitte der til klokken 24.

Dette synes svært tryggende; juryen bruker den tiden dens medlemmer trenger for å konstruere en felles "sannhet." Materialet uttrykker at *hvor lang tid man bruker har med sakens kompleksitet å gjøre, samt hvor stor enighet og uenighet der er mellom jurymedlemmene om troverdigheten til parter, vitner og dermed til historiene disse presenterer.* At jurymedlemmene skal finne frem til en "sannhet," til én kjennelse betyr ikke at alle juryens medlemmer behøver å være enig i juryens konklusjon og kjennelse. Man har full rett til å være uenig. Stemmer syv for tiltaltes skyld er det en fellende kjennelse, er det færre er det en frifinnende kjennelse. Når jeg i rådslagningen finner at jurymedlemmene drar nytte av hverandres foreløpige konstruksjoner, og at juryen som *kollektiv* tar stilling til skyld, må ikke dette kollektivet forstås som en "buffer"⁵⁴ som Lysgaard finner i *Arbeiderkollektivet* (1961). Men, jeg ser konturer av betingelsene Lysgaard opererer med for kollektiv; identifikasjon, interaksjon og problem. Jeg finner at juryens kollektiv bygges på identifikasjon (alle er jurymedlem), interaksjon (men denne er pålagt, man skal samtale i rådslagningen) og man har et felles problem (finne frem til hva som er "sannheten") Jeg finner at kollektivet jurymedlemmene danner er formålstjenlig, men det er også spontant idet jurymedlemmene (ubevisst) danner et gruppefelleskap, gruppeidentitet og gruppetilhørighet.

At juryen er én gruppe uttrykkes også i at de avgir én kjennelse om hva som er "sannheten." Men, da stemmetallet i henhold til straffeprosesslovens § 372 annet ledd, ikke skal opplyses nærmere, vil ikke uenighet (dissens) rundt avgjørelsen komme frem. Dette kunne kanskje særlig vært interessant å få frem i saker hvor politiske eller sosiale motsetninger finnes, men også i andre saker, forholdene som er til behandling vil kunne være svært viktige for de berørte parter. På den annen side kan man ikke anke skyldspørsmålet, og dermed vil ikke en tvil rundt resultatet være av betydning, i så henseende. Kjetil sier;

Jeg synes det er 'all right' at dissensen ikke kommer frem fordi jeg tror det får folk til å uttale seg litt friere

Men, idet juryen heller ikke skal gi noen begrunnelse for resultatet, ikke skal skrive ned hva som har blitt lagt vekt på i konstruksjonen, vil det både være vanskelig å vite om det var en enstemmig jury *og* å vite hva juryen har lagt til grunn i sin konstruksjon i den konkrete sak.⁵⁵

⁵⁴ I Lysgaards tilfelle som et vern mot det teknisk – økonomiske systems krav og ledelsens interesser.

⁵⁵ Dette synes å bidra til tidvis stor spekulering i mediene om hva som har blitt lagt på.

Det er viktig å fremheve at materialet ikke er entydig hva gjelder ønske om begrunnelse.

Håvard sier;

Vi skal ikke grunngi noen ting som helst, og dét er en stor svakhet. Flertallet må sette seg ned å da frembære det som de egentlig mener. Hvis det er jurymedlem som ikke er i stand til å grunngi skriftlig det vedkommende mener, ja da bør dette medlemmet heller ikke tjenestegjøre. Jeg synes det må komme frem en eventuell dissens i juryen også.

Det handler om å sette krav om skriveførhet til jurymedlemmene, man må skriftlig kunne begrunne hva man mener for å kunne gjøre tjeneste som jurymedlem. Dette synes på den ene side bra; man må kunne begrunne hvorfor man mener som man gjør. På den annen side vil dette kunne diskvalifisere dem som ikke er trente å uttrykke seg skriftlig, man gir et signal til disse menneskene at dersom man ikke dokumenterer hva man tror på, er det ikke godt nok, da stoler ikke andre på en. Dette kan stå som et eksempel på kvalifikasjonsprinsippets begrunnelser på den ene side og representativitetsprinsippets begrunnelser på den annen side.

Man kan sette funnene om kollektivitet og gruppeidentitet i sammenheng med funnene om de erfaringer jurymedlemmer har med samarbeid med fagdommere i straffeutmåling etter en fellende kjennelse. Jeg finner således en kraftig skepsis fra jurymedlemmene til alternativet til jury; stor meddomsrett. Jeg finner at jurymedlemmene frykter at deres stemme *kun* vil telle like mye som fagdommernes på papiret, og ikke i praksis, ved en slik ordning. Jeg finner en frykt for at fagdommerne (ubevisst) skal kjøre over jurymedlemmene i argumentasjon, for eksempel for og mot partenes troverdighet og deres bruk av logos, ethos og pathos. Utvalget i NOU 2002:11 *Dømmes av likemenn* mener at samarbeid mellom fagdommerne og lekdommerne er fruktbart både under hovedforhandling og under straffeutmåling. De sier;

”Ordningen sikrer en mest mulig allsidig belysning av sakens faktiske sider. Videre sikrer den mot misforståelser eller mindre velbegrunnede standpunkter i rettsanvendelsen, og man får en begrunnet avgjørelse hvor rettsanvendelsen kan overprøves” (2002:103).

Dette var det samme som Hartmanns (1990) konklusjon. Svarene på hans spørsmål til lekdommerne, viste også at ”Det ikke lenger er noen frykt for at fagdommerne skal dominere eller presse lekdommerne” (1990:124). Hartmanns materiale var over lekdommere generelt, mitt er over jurymedlemmer, og jeg finner at jurymedlem som en gruppe lekmenner uttrykker nettopp denne frykten som Hartmann fant at ikke lenger var noen frykt. Med dette sies ikke at en slik dominans er bevisst fra fagdommernes side, og heller ikke at dominans eller press skjer, men at dette står som en frykt blant jurymedlemmene finner jeg klart. Utvalget i NOU 1992:99 *To instansbehandling, anke og juryordning i straffesaker* (1992) sier; ”Det er vårt inntrykk at

fagdommerne legger stor vekt på å la lekdommernes syn komme til sin rett” (1992:108). Men, spørsmålet blir hvordan lekdommerne oppfatter den reelle situasjonen, det vil være dét vil være avgjørende. Selv om fagdommerne legger mye vekt på å la lekmennene komme til ordet, vil ikke det hjelpe hvis ikke dette oppfattes som en *realitet*, makten ligger i den sosiale relasjonen og jeg finner at mange jurymedlemmer har en (overdreven) respekt for fagdommerne. Det synes viktig å lytte til jurymedlemmene som uttrykker at når man skal samarbeide med fagdommerne *er* der en overhengende fare for en (ubevisst) fagdommerdominans. Dette finner jeg, med Bourdieu (1996), kan ha å gjøre med symbolsk makt; fagdommerne er ”inne i systemet,” er sosialisert inn i tankegangen, behersker systemets spilleregler og de har som yrke å dømme. Elisabeth sier;

Hvis man er fire lekmenn og tre fagdommere så tror jeg det er mye lettere å påvirke hverandre. Jeg tror at hvis det er en 'sterk' dommer så er det mye lettere å påvirke i den retningen vedkommende vil mye mer enn når man sitter ti lekmenn sammen. Ja. For da blir det gjerne til at 'hva sier dommeren...dette er jo hans yrke og dette kan han.' I stedet for å gjøre seg opp sin egen mening så vil man høre hva dommeren har å si.

Dette kan stå som et uttrykk på at ens konstruksjon av hva som er sant ikke er ”ferdig,” men at konstruksjonen gjøres ferdig i kollektivet med fagdommerne, slikt som materialet viser at jurymedlemmene gjør i rådslagningen. En stor fare finner jeg også å være dersom lekdommerne (ubevisst) skyver ansvaret over på de profesjonelle, kanskje i en tro på at fagdommerne kan dette mye bedre enn en selv, ”*dette er jo hans yrke og dette kan han,*” som Elisabeth uttrykker det, og at man således, kanskje motvillig eller ubevisst/automatisk, sier seg enig i hva disse måtte foreslå. Med Bennett og Feldman (1981) finner jeg at dette også kan ha å gjøre med talerens autoritet; fagdommeren kan ha så stor autoritet at lekmenn (ubevisst) tar til seg, og tror på, alt hva denne sier. Dersom lekdommernes samtale med fagdommerne som fagekspertise, gjør at ens konstruksjon snus opp – ned⁵⁶ uten noen begrunnelse eller overveielse for hvorfor dette skjer, finner jeg dette betenkelig. Konstruksjonen kan ha skjedd på grunn av fagdommernes yrke, deres fagekspertise, heller enn gode argument for en annen konstruksjon. Jeg finner at symbolsk makt vil kunne spille inn og virke for fullt; at fagdommerne er *fagdommere* og at de er representanter for den dømmende makt, er faktorer som i følge Bourdieu (1996) kan gjøre at disse får innflytelse uten å tenke på makt eller ha det som formål overfor andre, her jurymedlemmene. Om da det blir slik at fagdommernes konstruksjoner av sannheten legges til grunn, er det disse som har fått makten til å konstruere virkeligheten, konstruere ”sannheten” i det konkrete tilfellet. La

⁵⁶ Selvsagt kan fagdommerne også under straffeutmåling gi uttrykk for en annen konstruksjon enn hva juryen la til grunn i sin rådslagning omkring skyldspørsmålet. Men, da er juryens kjennelse om skyld gitt *før* man får denne påvirkning.

meg eksemplifisere; dersom en slik domskonferanse starter med at fagdommerne går gjennom bevisene og deres styrke samt har regien, kan dette i utgangspunktet virke naturlig. Det kan virke naturlig at fagdommerne gjør dette fordi de er i prosessen til daglig. Dermed vil noe vilkårlig, i følge Bourdieu, ha blitt omsatt til noe naturlig. Og nettopp dette er den symbolske maktens effektivitet.

Til forskjell fra jurymedlemmenes diskusjon i rådslagningen, vil diskusjonene blant lekmennene og fagdommerne i en stor meddomsrett foregå på biblioteket, eller på fagdommernes kontor. Dermed kan man se for seg at fagdommerne vil være mer på "hjemmebane" enn lekmennene, hvilket betyr at det kan finnes en stor makt i situasjonen og relasjonene her; man er på fagdommernes "hjemmebane," og på lekdommernes "bortebane," både under avgjørelse av skyldspørsmålet og under en straffeutmåling ved ja på skyldspørsmålet. Dette kan ha noe å gjøre både med interaksjonen dem imellom, hva som sies/ikke sies og hva man tar opp til diskusjon. Det handler om en (implisitt) dominans fra fagdommere over lekmenn, det handler om fare for fagdommerdominans. For de av jurymedlemmene som også har vært meddommere finner jeg hos de aller fleste et alvorlig uttrykk om at man skal være svært trygg i sin rolle og svært trygg på sine argument før man diskuterer fagdommernes argumenter mer enn å bare "sprelle litt." Quale og Henriksen fant ved observasjon av domskonferanser;

"Meddommerne er svært opptatt av å komme til enighet med fagdommer, og de er lite villige til å stå fast på sitt standpunkt dersom det er et annet enn fagdommerens. Dette gjelder spesielt i straffeutmålingen der meddommerne er mer usikre i sine avgjørelser" (2000:60).

Quale og Henriksen fant at lekdommerne var opptatt av å komme til enighet med fagdommerne og fant at dette spesielt gjaldt i straffeutmålingen (i meddomssaker). Dette synes ikke overraskende idet man i straffeutmålingen også skal ta i betraktning formildende og skjerpende omstendigheter, det kan være vanskelig å vite i hvor stor grad man skal gjøre dette, og gjør slike omstendigheter utslag på straffealternativ eller på straffelengde? Her vil nødvendigvis fagdommerne ha mer å bidra med av kunnskap. Jurymedlemmene uttrykker at her den konkrete relasjon og interaksjon mellom fagdommerne og lekdommerne få en avgjørende rolle. Kanskje kan det hjelpe dersom fagdommerne uttrykkelig sier til lekdommerne at deres stemme teller like mye som fagdommernes og at lekdommerne har full rett til å være uenig med fagdommerne. Kanskje kan det også hjelpe å si at også fagdommerne kan være uenige seg imellom, dette for å ikke gi inntrykk av at det finnes en "fasit," en fasit som jurymedlemmene må se.

Funn fra jurymedlemmenes fortellinger fra straffeutmåling, viser at forholdet mellom partene i denne situasjonen er relativt overfladisk. Når man ser dette i forhold til det sterke kollektiv og samhold jeg finner innad blant jurymedlemmene i rådslagningen, er relasjonene i straffeutmålingen *ikke* et forhold preget av samhold. Dersom man setter disse funn om relasjonene i sammenheng med Quale og Henriksens (2000) fra domskonferanser i meddomsretter, synes lav gruppeidentitet i straffeutmålingen å være liknende hva som finnes i domskonferanser. En grunn til lavere samhold og gruppeidentitet i slike sosiale situasjoner finner jeg at kan komme av kombinasjonen av profesjonelle og ikke-profesjonelle. Det er nødvendig å bemerke at jeg *ikke* sier at verken fagdommerne eller lekdommerne bevisst går inn for denne type dominans; dette vil kunne skje ubevisst fra begge parter. Fagdommere vil i de fleste tilfeller trolig gå aktivt inn for det motsatte, slik utvalget i NOU 1992:99 hevder; la lekdommerne komme til ordet og virkelig lytte til dem. Men, jeg minner om mine funn om konstruksjonsmakt, selv om hensiktene er aldri så gode. Lekdommerne kan bli dominert uten engang å være klar over å bli det. Det handler om relasjonene mellom de konkrete lekdommerne og de konkrete fagdommerne i den sosiale situasjonen, dermed vil store variasjoner selvsagt kunne finnes. Likevel handler det om en uttrykt fare for dominans. Dette er et varsku hva gjelder overgang til stor meddomsrett som erstatning for juryordningen. Jeg finner det å være et meget alvorlig sådant varsku.

7.4 Oppsummering

I kapittel seks fant jeg at man nærmest kunne tale om en klasse – habitus blant jurymedlemmene. Med utgangspunkt i dette kunne man tro juryen ikke hadde behov for rådslagning. Men, dette funnet betyr ikke at habitus er lik, habitus vil alltid være noe forskjellig og i juryen vil det alltid være ti enkelte jurymedlemmer. Ti som kan ha ulik opplevelse og bedømmelse av hva man ser og hører. I tillegg til habitus finner jeg at dette kan komme av at ord kan tillegges noe ulike konnotasjoner, for eksempel kan alder og hvor på ”livets sti” man befinner seg spille inn. Når jurymedlemmene kommer til rådslagning finner jeg at de går fra å konstruere alene til å konstruere i et kollektiv, et kollektiv som skal komme frem en felles konstruksjon og til én kjennelse. Fra samfunnets side er det innstiftet at det skal være en leder av denne rådslagningen, en juryformann. Det betyr at det dannes et hierarki i juryen, svært interessante er mine funn om at jurymedlemmene danner en gruppeidentitet og et demokrati innad i dette hierarkiet. Jeg finner at i interaksjon med de andre jurymedlemmene forsterkes eller svekkes jurymedlemmenes foreløpige konstruksjoner, hvilket betyr at jurymedlemmene hver for seg *ikke* har konstruert ferdig når rådslagningen starter. På bakgrunn av jurymedlemmenes habitus og foreløpige konstruksjoner av hva som

har skjedd, konstruerer juryen som en gruppe hva som er å anse som bevist utover enhver rimelig tvil. Jeg finner at kjennelsen vil være hva kollektivet mener er "sannheten." Sannhetskonstruksjonen legitimeres ved hjelp av sannsynlighet, hva er sannsynlig? Hva er ikke?

I juryens felles konstruksjon finner jeg en opplevelse av at alles stemmer teller, både i teori og i realitet; alle skal få lov å si hva de mener, og alles mening teller i den felles konstruksjonen. Likevel er det ikke tvil om at noen vil være mer frempå enn andre, noen vil stå mer fast på sin foreløpige konstruksjon enn andre, dette vil blant annet kunne henge sammen med ens habitus. Hvordan diskusjonen organiseres varierer, men som oftest "en runde rundt bordet" eller at ordet gis fritt. Etter diskusjonen blir det foretatt en avstemning. Innen hierarkiet finner jeg et interessant fellesskap og en interessant gruppeidentitet som oppleves svært fruktbar i den felles konstruksjonen. Jeg finner at jurymedlemmene uttrykker en frykt for at dette ikke vil forekomme i en stor meddomsrett, jeg finner en frykt om at i en meddomsrett vil en formell likhet med stemmene, bli en reell ulikhet. At en likhet bare vil være i teorien, og ikke i realiteten. Jeg finner en frykt for at konstruksjon *sammen* ikke ville eksistert. Jeg tolker dette ut fra symbolsk makt og finner det svært betenkelig, det handler om en frykt for fagdommerdominans.

På bakgrunn av hvert jurymedlems foreløpige konstruksjon fra hovedforhandlingen, finner jeg at juryens ti medlemmer sammen legger, et tidvis stort, "puslespill" i rådslagningen. Her diskuterer jurymedlemmene hverandres konstruksjoner og svarer på hverandres spørsmål. Jurymedlemmene danner en felles konstruksjon og et felles standpunkt om at "slik må det være, *dette* må være 'sannheten' i saksforholdet." Puslespillet settes i ramme, juryen trer inn i rettssalen og avgir gruppens kjennelse om tiltaltes skyld eller uskyld. Dermed spikres puslespillet på veggen.

8 AVSLUTNING

8.1 Hva har jeg funnet ?

Jeg har funnet at jurymedlemmene konstruerer en ”sannhet” dels på bakgrunn av habitus, dels på bakgrunn av kollektiv diskusjon med andre jurymedlemmer i rådslagning. Dette betyr at jurymedlemmene danner seg en foreløpig konstruksjon av en ”sannhet” som endres i interaksjon med andre jurymedlemmer. Juryen som én gruppe avgir en kollektiv kjennelse, og dette har jeg funnet er en kjennelse om hva som er å anse som den mest troverdige fortelling.

Når saker går for jury ”møtes” domstolen og samfunnet på en spesiell måte; folket (juryen) tar alene stilling til skyldspørsmålet, men fagdommerne vokter over folkets kjennelse, og kan sette denne til side. Idet juryen i utgangspunktet avgjør skyldspørsmålet alene, kan man på den ene side hevde at juryen har mye makt; uten innblanding fra fagdommerne, avgjøres skyldspørsmålet. På den annen side fant jeg at jurymedlemmene er prisgitt at eventuelle juridiske spissformuleringer gjøres forståelig for dem, og dét styres av juristene. Jeg fant eksempelvis at jurymedlemmene vil være avhengig av en god tale (rettsbelæring) fra fagdommerne i slutten av hovedforhandlingene. Når loven åpner for at den folkelige moral (juryens kjennelse) kan settes til side av den juridiske moral, finner jeg maktforholdet mellom de dømmende innrammet i rettsregler. Disse rettsreglene uttrykker at fagdommerne har den suverene makt. Jeg fant med andre ord at juryen kun har en begrenset makt.

Hovedforhandlingene foregår i en teatralisk liknende setting, jeg sammenliknet handlingene i retten med handlingene på en scene i et teater fordi jeg fant mange likhetstrekk her. For eksempel synes alle å ha sine faste plasser på scenen, ”regien” er fastsatt og handlingen er klart strukturert; man følger et spesielt løp hvor aktørene deltar. Videre finnes en forteller - situasjon hvor det ikke er tilfeldig hvem som sier hva til hvilken tid, det foregår ulike typer interaksjon, både dialoger og monologer. Jeg fant å kunne dele aktørene inn i profesjonelle som har juridisk utdanning og ikke-profesjonelle som ikke har denne utdanning. Jeg fant at de profesjonelle er i spissen og står frem som ledere av samhandlingen og organiseringen. I dynamikken mellom rollene fant jeg at det etableres sannsynligheter for hva som har skjedd. Jeg tok utgangspunkt i Johanneson (1990) og fant at dette i hovedsak skjer i hovedsak ved bruk av tre overtalelsesmidler. Den ene er logos som er argumentasjon og overbevisning skapt gjennom det uttrykte ord, den andre er ethos hvor man bygger opp om, eller svekker troverdighet og den tredje er pathos som er følelsesappell mot tilhørerne, mot juryen. I forlengelsen fant jeg at det finnes visse ”koder” for hva som tillates i retten, det finnes visse ”regler” om hvilke midler man kan benytte seg av i den strengt organisert samhandling som

finner sted. Når ”kodene” eller ”reglene” brytes fant jeg at fagdommerne som voktere griper inn. Det er konflikten i sin rettsliggjorte variant jurymedlemmene må forholde seg til, og handlingen foregår i rettens symbolske maktrom, jeg fant uttrykk for mye makt.

Juryens kompetanse skal være å trekke folket inn i rettssalen, ikke å være ”utlærte.” Jeg fant at systemet antar ”utlærte” jurymedlem. Når systemet antar så, kan dette i seg selv være en fare for sikkerheten og den forstand at det gis for lite forhåndsinformasjon, og den informasjon som gis er utilstrekkelig. I forlengelsen av dette fant jeg et interessant uttrykk av et dilemma i rollen som jurymedlem. Dilemmaet ligger i skjæringspunktet mellom på den ene side de positive sidene erfaring har hva gjelder trygghet om hva som skal skje, og på den annen side faren for å bevege seg bort *fra* ”mannen i gata” og (ubevisst) over *til* å bli en integrert del av rettssystemet og den juridiske profesjon. Dette er ny og viktig kunnskap om jurymedlemmenes opplevelse av rollen; det finnes stor profesjonaliseringsfare. Dette er en fare samfunnsfellesskapet ikke synes å være tjent med når ønsket er å trekke folket inn i den dømmende makt som et ”friskt pust.” Jeg fant dette som et moment som også kan bidra til at rollen som jurymedlem kan oppleves som psykisk stressende. Men andre grunner kan også tenkes til dette stresset, for eksempel opphoping av arbeid på jurymedlemmenes egentlige jobb. I andre tilfeller kan hva som ses og høres i retten utløse sterke tanker om egen hverdag, ens familie og andre kjente. Jeg fant også at jurymedlemmene uttrykker en utstrakt refleksjon omkring de berørte parter i saken; at det i alle tilfeller handler om menneskelige skjebner.

Jeg fant at jurymedlemmene bygger sin konstruksjon om hva som er ”sannheten” på hverdagslige vurderinger av hva som ses og høres i retten. Bennett og Feldman (1981) fant visse ”kriterier” som hadde betydning for hva man setter sin lit til. Jeg fant konturer av slike ”kriterier,” men ikke faste kriterier, jeg fant at jurymedlemmene til sist bryter fakta ned til common sense- vurdering av troverdighet og sannsynlighet. Det betyr at mine resultater støtter opp om funnene til Bennett og Feldman i USA i den forstand at det *er* hverdagslige kriterier som legges til grunn. Til sist avgir kollektivet en kjennelse om hva som er å anse som ”sannheten” på bakgrunn av jurymedlemmenes felles konstruksjon av den mest troverdige fortelling. Denne felles konstruksjonen bygger på jurymedlemmenes foreløpige konstruksjon hver for seg under hovedforhandling.

Jeg fant at jurymedlemmene har klare forventninger til de profesjonelle aktørene, for eksempel hvordan forsvarer utøver sin rolle og sitt yrke, som forsvarer. Dette betyr imidlertid ikke at *personen* ikke vil spille inn, men dette fant jeg er i liten grad sett i forhold til hvordan

jurymedlemmene ser på de ikke-profesjonelle. For eksempel fant jeg at når jurymedlem ser på tiltalte er han/hun som "privatperson" meget viktig. Jurymedlemmene vil finne ut hvordan *personen* er, for eksempel som far eller sønn, mor eller datter, jeg fant at tiltalte blir stående som et undersøkelsesobjekt i jurymedlemmenes konstruksjonsprosess. Ulikheten i hva jurymedlemmene ser etter hos de profesjonelle og de ikke-profesjonelle, fant jeg at kunne komme av at de profesjonelle ses ved bruk av "sterotyper ved bedømmelsen" for å tale med Goffman (1992). En annen grunn fant jeg kunne være at de profesjonelle aktørene arbeider bak sin "maske," både i form av profesjon, og i form av klær (kappen). Klær i seg selv har en symbolverdi; kappene fremstår som noe objektivt, jeg fant under observasjonene at kappene nærmest står som et symbol på at man ikke skal "komme inn" til personene som bærer disse. Dette til forskjell fra de ikke-profesjonelle som jeg fant at nærmest står "nakne" og som det derfor synes lettere å "komme inn" til. Jeg fant at kappene står som bærere av symbolsk makt. I likhet med hvordan jurymedlemmene ser på aktor og forsvarer, fant jeg at det er yrket som er viktigst når juryens formann velges. Forskjellen er at mens jurymedlemmene vil finne en person som er godt *egnet* til å være formann, må aktor og forsvarer tas som de er, kan ikke velge å ha en annen aktor eller en annen forsvarer. Likheten er at man har visse forestillinger om hvordan en person i rollen som forsvarer, aktor eller juryformann skal være og man antar at yrker står som en representasjon eller et uttrykk for visse egenskaper.

Uansett hvor mye og lenge jurymedlemmene diskuterer vil man ikke kunne måle seg til hva som er "sannheten." Det finnes ikke kun én sannhet, sannhet er konstruert. Likevel dreier det seg om en virkelighet, og til tider en nokså mørk og trist sådan. Dette settes inn i rettens høytidelige ramme for å få frem en kjennelse om hva som er "sannheten." Aktor fremstår ofte som en beskyttelse mot uønskede forhold, mens forsvarer fremstår som en konkurrent til aktor, en konkurrent som sår tvil omkring aktors variant av historien og i noen tilfeller forsøker å lage en helt annen historie. Tekniske bevis blir av jurymedlemmene i mange tilfeller sett på som en slags lettelse fordi man får noe håndfast å holde seg til, men dette er ikke det samme som å si at denne type bevis til sist blir viktigere enn andre bevis.

Jeg fant at jurymedlem går fra å arbeide og konstruere hver for seg under hovedforhandlingen til å arbeide og konstruere i et kollektiv under rådslagningen. Jeg fant at jurymedlemmene her driver en kollektiv gruppediskusjon. Jeg fant at denne gruppediskusjonen foregår innad i et hierarki som fra samfunnets side er ønskelig; samfunnet har bestemt at en av gruppens medlemmer skal lede diskusjonen i rådslagningen. Dette kan sammenliknes med hierarkiet jeg fant mellom alle deltakerne i hovedforhandling i den forstand at den som fra samfunnets

side er satt til å lede samhandlingen er på toppen av hierarkiet. Men, interessant finner jeg at hierarkiet brytes noe ned i rådslagningen i den forstand at jurymedlemmene likevel fremstår som ti likemenn. Jeg fant derfor, selv om det finnes et slags hierarki, at jurymedlemmene danner en følelse og opplevelse av et kollektiv, nærmest en gruppeidentitet i rådslagningen. Dette er interessant og forsterkes ved funnene om at gruppefellesskapet dannes i rådslagning og ikke før. Jeg fant at dette kunne ha sammenheng med at jurymedlemmene går fra å være ti enkeltindivider som sitter å hører på bevisførselen i hovedforhandlingen til å diskutere dette *dem imellom* i rådslagningen. Jurymedlemmene er her for å gjøre en felles jobb, avgi én felles kjennelse. Jeg fant uttrykk for at alle blir hørt i rådslagningen, jurymedlemmene drøfter hverandres foreløpige konstruksjoner. Jeg fant at jurymedlemmene uttrykker en sikkerhet med at alles stemmer teller like mye, både i teori og i praksis. Det kan finnes uenigheter jurymedlemmene mellom, men vanligvis er dette kun små uenigheter. Dette fant jeg, sammen med opparbeidelsen av gruppeidentitetsfølelse, at kunne ha å gjøre med likheter i habitus, jurymedlemmene står nært hverandre i det sosiale rom, og har dermed mange fellestrekk i fortolkningene. De er dermed som regel heller ikke veldig uenige. Dette fant jeg gjaldt uansett kjønn, jeg fant med andre ord ikke ulikheter i kvinner og menns konstruksjonsprosess og identitetsfølelse til gruppen.

På bakgrunn av jurymedlemmers fortellinger om straffeutmåling med fagdommerne, fant jeg at jurymedlemmene uttrykker en bekymring for å bli dominert av fagdommere ved stor meddomsrett hvor lekmenn og fagdommere skal arbeide sammen også under skyldspørsmålet. Jeg fant en frykt for at ikke alles stemmer skal telle like mye i slike situasjoner, at likhet i stemmene vil være i teorien, men ikke i praksis. Jurymedlemmene uttrykker med andre ord en bekymring for å bli dominert av fagekspertisen, de profesjonelle. Jeg valgte å benevne dette som fare for fagdommerdominans for å få frem essensen i hva som uttrykkes. Dette er et begrep som uttrykker og oppsummerer hovedbekymringen dersom man forlater juryordningen til fordel for stor meddomsrett.

8.1.1 Funnene i en større sammenheng

Selvsagt har store samfunnsendringer funnet sted siden juryordningen ble innført i 1887. Noen små endringer har også blitt foretatt på juryordningen, for eksempel fagdommernes mulighet til å sette tilside juryens kjennelse, uavhengig om denne er fellende eller frifinnende. Ved denne endringen fikk systemet en dobbel garanti mot uriktig domfellelse; domfellelse forutsetter at det lege element (juryen) finner tiltalte skyldig og at det profesjonelle element (fagdommerne) ikke har funnet grunn til, eller ikke ønsket, å sette det lege elements kjennelse

til side. Det synes viktig å minne om at det ikke finnes noen fasit på hva som er de beste løsningene, ethvert system har sine sterkere og svakere sider. Det er ikke min oppgave å bestemme om juryordningen skal avskaffes eller ei. Likevel må jeg, som en praktisk konklusjon av hva jeg har funnet, si at jeg vil ha store problemer med å akseptere at juryen skal avskaffes før man har forsøkt noen påberopte endringer. For eksempel er mine funn nedslående resultater for representativitetsprinsippet; på bakgrunn av habitus fant jeg at jurymedlemmene er for like. Hovedgrunnen til at jeg er skeptisk til at juryen skal avskaffes er den alvorlige faren for fagdommerdominans som alternativet vil bringe med seg. I alle tilfeller må man unngå hva Kjetil uttrykker når han sier; *Det virker som om humlen suser av gårde, og at den høyre hånden ikke vet hva den venstre gjør.*

Det handler om å ta tak i problemene, ved å reflektere, diskutere og problematisere har man mulighet til forbedringer. Domstolen er en mektig samfunnsinstitusjon, en institusjon som skal komme med "svaret" av hva som er riktig i forelagte spørsmål. Mange viktige avgjørelser fattes, avgjørelser som kan få store konsekvenser. Institusjonen bør derfor belyses med forskning og bør diskuteres på ulike arena, ikke bare den juridiske. Funnene fra denne sosiologiske studie kan bidra til en bedre forståelse av jurymedlemmenes opplevelse av rollen som sådanne medlem, og mer konkret av de avgjørelser og prosesser som utspiller seg når konstruksjon om hva som er "sant" tas. Jeg erfarte en kombinasjon av observasjon og intervju som svært nyttig. I ettertid ser jeg at jeg med fordel kunne benyttet meg av unntaksbestemmelsen i loven for forskeres tilgang til juryens rådslagning. Da kunne jeg også *observert* den del av konstruksjonsprosessen som jeg fant at foregår der. På den annen side kunne kanskje min tilstedeværelse virket inn på konstruksjonen til jurymedlemmene i den konkrete sak som var til behandling, hvilket ikke ville vært ønskelig.

Funnene fra denne studie kan bygges videre. Det synes særlig viktig å forske videre på juryordningen da dette er en mye omtalt del av den dømmende makt, en del som diskuteres om skal fjernes. Ut fra en demokratitankegang er det ikke ønskelig at kun jurister skal vurdere hvordan norsk straffeprosess oppleves og erfares. Også andre deltar i rettspleien, for eksempel jurymedlem. Deres argument, erfaring og opplevelse – på godt og vondt, bør *også* veie tungt. Denne studie er et steg for at slikt kan skje.

LITTERATURLISTE

Bøker og tidsskrifter

Alver, Bente Gullveig og Ørjan Øyen (1997). *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Otta: Tano Aschehoug.

Andenæs, Johs (1984). *Norsk straffeprosess. Bind 1*. Oslo: Universitetsforlaget.

Andenæs, Johs (1994). *Norsk straffeprosess. Bind 1*. Oslo: Universitetsforlaget.

Andenæs, Johs (1996). *Innføring i rettsstudiet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Aubert, Vilhelm (1976). *Rettens sosiale funksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aubert, Vilhelm (1994). *Retts sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bennett, W. Lance, Martha S. Feldman (1981). *Reconstructing reality in the courtroom*. London and New York: Tavistock Publications.

Berger, Peter, L og Thomas Luckmann (1966). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.

Berger, Peter, L og Thomas Luckmann (2000). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.

Bernt, Jan Frithjof og David R. Doublet (1996). *Juss, samfunn og rettsanvendelse – en introduksjon til rettsvitenskapen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Bjørneboe, Jens (1977, 1995). *Mea Maxima Culpa. I: Samlede Dikt*, Oslo: Gyldendal.

Blaikie, Norman (2000). *Designing Social Research*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, Pierre og Loïs J.D Wacquant (1993). *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Bourdieu, Pierre (1996). *Symbolisk makt*. Oslo: Pax forlag.

Christensen, Karen (1998). *I skyggen af Hellevik. Om utfordringer ved at arbejde empirinært*. I: *Prosess og metode* av Christensen, Karen, Else Jerdal, Atle Møen, Per Solvang og Liv Johanne Syltevik. Oslo: Universitetsforlaget.

Dahl, Janne og Ida Enemo (2002). *Juryers vurdering av troverdighet*. Hovedoppgave, psykologisk Institutt. Oslo: Universitetet i Oslo.

Douglas, Jack. D (1976). *Investigative Social Research*. Beverley Hills: Sage Publications.

Drevland, Guri og Ellen Wessel (2000). *Det er ikke det du sier, men måten du sier det på*. Hovedoppgave, psykologisk Institutt. Oslo: Universitetet i Oslo.

Durkheim, Emile (1991). *Selv mordet*. Redigert utgave, Oslo: Gyldendal.

- Elias, Norbert (2000). *The civilizing process*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Fog, Jette (1994). *Med samtalen som utgangspunkt*. København: Akademisk Forlag.
- Føllestal, Dagfinn Lars Walløe, Jon Elster (1984). *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gangnes, Ole Martin (2002). *Juryordningen under juridisk press*. I: Juristkontakt, medlemsblad for Norges juristforbund, 4 / 2002, Oslo: Juristforbundet.
- Garfinkel, Harold (1984). *Studies in Etnometodology*. Cambridge: Polity Press.
- Geertz, Clifford (2000). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, Anthony (1993). *New Rules of Sociological Method*. Cambridge: Polity Press.
- Gilligan, Carol (2002). *Med en annen stemme. Psykologisk teori og kvinners utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Glaser, Barney.G & Anselm.L. Strauss (1967). *The Discovery og Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Goffman, Erving (1959). *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax forlag.
- Goffman, Erving (1961). *Encounters. Two studies in the sociology og interaction*. New York: Bobbs-Merill Company.
- Goffman, Erving (1963). *Behavior in Public Places*. New York: Free Press.
- Goffman, Erving (1974). *Frame analysis*. Boston: Northeastern University Press.
- Goffman, Erving (1992). *Vårt rollespill til daglig - en studie av hverdagslivets dramatik*. Oslo: Pax forlag.
- Graver, Hans Petter (1986). *Den juristskapt virkelighet*. Oslo: Tano.
- Hammersley, Martyn (1990). *The dilemma of Qualitative Method. Herbert Blumer and the Chicago Tradition*. London & New York: Routledge.
- Harste, Gorm og Nils Mortensen (2000) *Sociale samhandlingsteorier*. I: Andersen, Heine og Lars Bo Kaspersen (red.) (2000). *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hartmann, Henrik Greve (1990). *Meddomsrett eller jury ?* Artikkel i Lov og Rett, Norsk juridisk tidsskrift, 2/1990, Oslo: Universitetsforlaget
- Høyland, Jon (2003). *Hva styrer dommernes valg ? Irrelevante og ubevisste faktorerets betydning for domstolenes avgjørelser*. I: Lov og Rett, Norsk juridisk tidsskrift, 1/ 2003. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johanneson, Kurt (1990). *Retorikk eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts Förlag AB.

- Kapardis, Andreas (1997). *Psychology and law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kindem, Tor M. (2000). *Det lyves fortsatt mest i Tinghuset*. I: Advokatbladet, 10 / 2000, Oslo: Juristenes informasjonssenter.
- Kvale, Steinar (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal.
- Lie, Nils Erik (2002). *Parts - og vitneavhør i straffesaker og sivile saker*. Oslo: Cappelen.
- Luke, Steven og Andrew Scull (1983). *Durkheim and the Law*. Oxford: Martin Robertson.
- Lysgaard, Sverre (1961). *Arbeiderkollektivet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Manning, Philip (1992). *Erving Goffman and moderen Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Marx, Karl (1928). *Det kommunistiske manifest*. Kristiania: Det Norske Arbeiderpartis forlag.
- Marx, Karl (1930). *Kapitalen – kritikk av den politiske økonomien*. Oversatt av Erling Falk. Oslo: Fram.
- Marx, Karl (1970, 1848). *Tale til jurymedlemmene*. I: Verker i utvalg. Oslo: Pax forlag.
- Mathiesen, Thomas (1989a). *Skjellig grunn til mistanke ? En studie av forhørsretten*. Oslo: Pax Forlag.
- Mathiesen, Thomas (1989b). *Samfunnets titteskap - om domstoler, børser og parlament*. KS – serien 2 / 1989, Institutt for kriminologi og strafferett. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Mathiesen, Thomas (2001). *Retten i samfunnet – en innføring i retts sosiologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Olaussen, Leif Petter (1998). *Er juryordningen betryggende nok ?* I: Lov og Rett, Norsk juridisk tidsskrift, 7 / 1998, Oslo: Universitetsforlaget.
- Qvale, Anniken, Anne Hazeland Henriksen (2000). *Dømmes du av dine likemenn ? En studie av meddommerordningen*. Institutt for retts sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Reckmann, Thomas (2003). *Så avsløjas en løgnare*. I: Advokaten. Stockholm: Tidsskrift for Sveriges Advokatforbund, 4 / 2003.
- Rettstidende (1996). Avgjørelser tatt av Høyesterett.
- Robberstad, Anne (1999). *Mellom tvekamp og inkvisisjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schütz, Alfred and Thomas Luckmann (1974). *The structures of the Life – World*. London: Heinemann.
- Skyberg, Lisbeth Fullu (2001). *Iscenesatt rettferdighet. En sosiologisk analyse av domstolenes praksis*. Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Smith, Eva (1986). *Vidnebeviset*. København: Gads Forlag.

Statistisk sentralbyrå (2000). *Sosialt Utsyn*. PDC Tangen, Oslo/Kongsvinger.

Stridbeck, Ulf og Svein Magnussen (2001). *Vurdering av troverdighet; Hva sier forskningen?* I: Tidsskrift for strafferett. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Sørhaug, Hans Christian (1985). *Tykke beskrivelser og behandling. Om kvalitative metoders nødvendighet og begrensing innenfor evaluering og forskning*. Oslo: Arbeidspsykologisk institutt.

Sæther, Knut (2004). *Domstolene i Norge 2003*. Trondheim: Domstolsadministrasjonen.

Thagaard, Tove (1998). *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Vrij, Aldert (2000). *Detecting Lies and deceit; the psychology of lying and the implications for professional practice*. John Wiley: Chichester.

Wadel, Cato (1990) *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: SEEK A/S.

Østerberg, Dag (1983). *Emile Durkheims samfunnslære*. Oslo: Pax forlag.

Østerberg, Dag (1984). *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse*. Oslo: Cappelen.

Østerberg, Dag (1993). *Fortolkende sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad, Per Selle (2003). *Makten og demokratiet – En sluttbok fra Makt og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Lover

Domstolloven. Lov om domstolene av 13. august 1915 nr.5

Straffeloven. Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr.10

Straffeprosessloven. Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 25

Offentlige utredninger

Dømmes av likemenn, NOU 2002:11

Statens forvaltningstjeneste. 2002. Oslo: Statens trykning.

To instansbehandling, anke og juryordning i straffesaker, NOU 1992:28

Statens forvaltningstjeneste.1992. Oslo: Statens trykning.

Avisartikler

Fjeld, Rune (2002). *Dømmes av likemenn*. Kronikk, Stavanger Aftenblad, 4. oktober 2002 s. 15

Magnussen, Anne – Mette (2003). *Jurister blir nye politikere*. Kronikk, Dagbladet, 28. september 2003 s.52

Steiro, Gard (2004). *Dommerne stoppet juryen*. Notis, Bergens Tidende, 8. mai 2004, s 6.

Elektroniske kilder

Bilder

Gulating Lagmannsrett hjemmeside (2004). <http://www.gulating.no>, 27. januar 2004.

Oslo Kristlige Studentforbund (2003). <http://www.gammel.nksf.no/jubileum/bilder.html>, 10. november 2003.

Tekster

Endresen, Sissel (2003). *Få tilsidesettelser av jurykjennelser*
Domstolsadministrasjonens nyhetsbrev, 2 / 2003, <http://www.domstol.no>, 2. februar 2003.

Evensen, Hilde Kristin og Dag Folkestad (2003). *Dommere i magen*
<http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrkhordaland/3233875.html>, 5. november 2003.

Kolstrud, Kjetil (2004). *Derfor kan drapsmannen ha blitt frikjent*
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article.jhtml?articleID=709334>, 15. januar 2004.

Pedersen, Kari (2003). *Eneste 18-åring blant lekdommerne*
<http://www.bt.no/lokalt/bergen/article211741>, 23. november 2003.

VEDLEGGSOVERSIKT

Vedlegg 1: Tillatelse fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

Vedlegg 2: Tillatelse fra Gulating lagmannsrett

Vedlegg 3: Brev til informanter

Vedlegg 4: Intervjuguide

Vedlegg 5: Orientering til lagretten

Vedlegg 6: Informasjonsbrosjyre fra Justisdepartementet

INNHALDSFORTEGNELSE

Mea Maxima Culpa

Forord

DEL I BAKGRUNN..... 1

1 INTRODUKSJON	2
1.1 VEKSELVIRKNING SAMFUNN OG RETT	2
1.2 VALG AV PROSJEKT – PROBLEMSTILLING OG FORMÅL	6
1.3 TILBAKEBLIKK PÅ JURYEN I SYSTEMET.....	7
1.4 HVILKE MENNESKER BESTÅR EN JURY AV ?.....	9
1.5 OPPGAVENS OPPBYGNING.....	14
2 TEORETISK RAMMEVERK	16
2.1 VIRKELIGHETEN ER SAMFUNNSSKAPT	16
2.2 ULIKE ”VIRKELIGHETER” REKONSTRUERES AV PARTENE I RETTSSALEN	20
2.3 INTERAKSJON OG SAMHANDLINGENS ORGANISERING	22
2.4 GENUS JUDICALE – RETTET MOT EN EFFEKT	24
2.4.1 Logos – argumentasjon og overbevisning skapt gjennom ord.....	24
2.4.2 Ethos – bygge eller svekke troverdighet	25
2.4.3 Pathos – følelsesappell rettet mot tilhører	25
2.5 OPPSUMMERING	26
3 METODE – AVVEINING OG VALG	28
3.1 FORSKERENS FORSTÅELSE	28
3.2 FRA ”TYNN” TIL ”TYKK” BESKRIVELSE.....	29
3.3 KVALITATIV OBSERVASJON	31
3.3.1 Saker for observasjon	32
3.4 KVALITATIVE INTERVJU	32
3.4.1 Portvakt og rekruttering av informanter.....	35
3.4.2 Empirisk oversikt over informanter	36
3.4.3 Hvor, hvordan og hva tid skulle jeg intervju ?	37
3.5 ETIKK OG FORSKNING.....	39
3.5.1 Bruk av informantsitater.....	41
3.6 OPPSUMMERING	41

DEL II HVA GJØR NOE SANT ?.....42

4 RETTEN – SOM ET TEATER ?	42
4.1 HVOR ? BESKRIVELSE OG TOLKNING AV OBSERVASJONSSTED.....	43
4.2 HVA SKJER UNDER HOVEDFORHANDLING ?.....	46
4.3 EN STRENGT ORGANISERT SAMHANDLING	52
4.4 ROLLESPILLET I ”TEATERET”	55
4.5 OPPSUMMERING	59
5 ET SYSTEM SOM ANTAR ”UTLÆRTE” JURYMEDLEM	61
5.1 UTILSTREKKELIG FORHÅNDSINFORMASJON.....	61
5.1.1 Juryens formelle adgang til å stille spørsmål	63
5.2 TALE FRA DE PROFESJONELLE DOMMERNE TIL DE IKKE PROFESJONELLE DOMMERNE	64
5.3 PROFESJONALISERINGSFARE !.....	66
5.4 FØLELSSEFULLE SAKER SKAPER VANSKER.....	70
5.4.1 Rollen kan være psykisk stressende både i og utenfor rettsalen.....	72
5.5 PROFESJONELLES MULIGHET TIL Å SETTE DE IKKE-PROFESJONELLES KJENNELSE TIL SIDE ..	77
5.6 OPPSUMMERING	79
6 HVA HAR SKJEDD ?	81
JURYMEDLEMMENES FORELØPIGE KONSTRUKSJON	81
6.1 TILTALTE – ET UNDERSØKELSESSUBJEKT I JURYMEDLEMMENES KONSTRUKSJONSPROSESS. 82	
6.1.1 Vurdering av troverdighet	87
6.2 AKTOR – SAMFUNNETS BESKYTTELSE MOT UØNSKEDE FORHOLD ELLER HENDELSER	90
6.3 FORSVARER – ” <i>KOKE EN STOR KJELE SUPPE PÅ EN LITEN TYNN SPIKER</i> ”	92
6.4 TEKNISKE BEVIS – EN LETTELSE I KONSTRUKSJONSPROSESSEN	95
6.5 KUN EN RASJONELL OG INTELLEKTUELL KONSTRUKSJONSPROSESS ?	98
6.6 OPPSUMMERING	100
7 RÅDSLAGNING – JURYMEDLEMMENES FELLES	
KONSTRUKSJON AV ”SANNHETEN”	103
7.1 HVA ER RÅDSLAGNING ?.....	103
7.2 JURYFORMANNEN – GRUPPENS TALERØR.....	104
7.3 EN FELLES KONSTRUKSJON.....	107
7.4 OPPSUMMERING	114
8 AVSLUTNING	116
8.1 HVA HAR JEG FUNNET ?	116

8.1.1 Funnene i en større sammenheng	119

LITTERATURLISTE..... 121

BØKER OG TIDSSKRIFTER	121

LOVER	124

ØFFENTLIGE UTREDNINGER	124

AVISARTIKLER	124

ELEKTRONISKE KILDER	125

BILDER.....	125

TEKSTER	125

VEDLEGGSOVERSIKT..... 125